

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

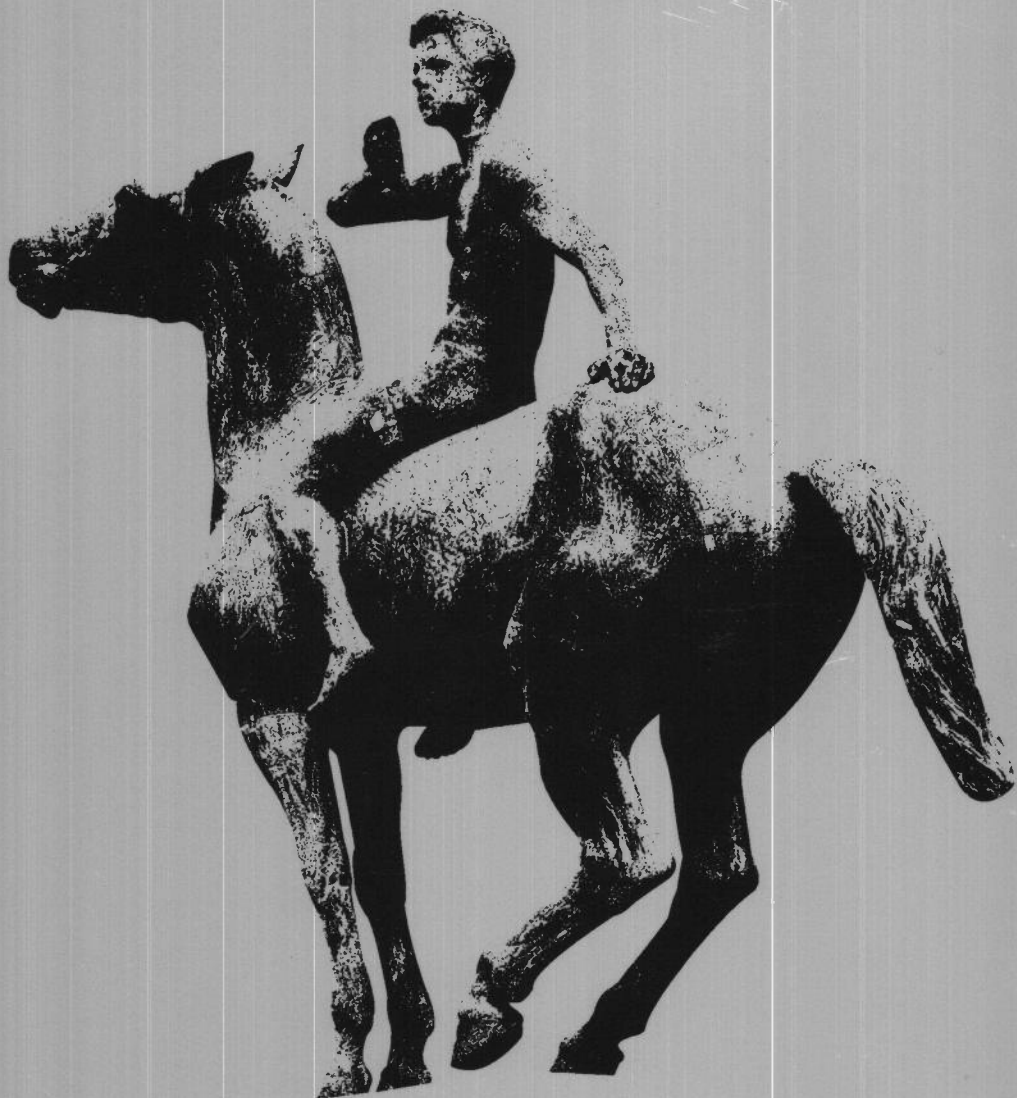
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

1997

Omslagets billede:

Forsidebilledet viser Carl Nielsen-monumentet Grønningen, rejst i 1939. Anne Marie Carl-Nielsen skrev senere om monumentet:

„Så har jeg jo haft den lykke at gøre hans mindesmærke i Grønningen, jeg har prøvet at få noget af hans gnistrende ånd frem i det. Hvis jeg ikke kan lave en hest, der går i vejret uden vinger, duer jeg ikke! Det er den vingeløse Pegasus, han rider og lytter efter blæsten og vejret.“

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1997

JØRN THOMSEN OFFSET A/S · KOLDING

Redaktion:

Ib Doktor, Stenholt 49, 6092 Sønder Stenderup, 75 57 13 01

Erik With-Pedersen, Dæmningen 10⁴, 7100 Vejle, 75 82 20 85

Knud Erik Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding, 75 56 81 48

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 100,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Bankfuldmægtig *Benny Andersen*, Brædstrup.

Sognepræst *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Formand

Rektor *Lars Bjørneboe*, Horsens.

Afdelingsleder *Ib Doktor*, Sønder Stenderup.

Læge *Lars Ebbenhøj*, Thyregod.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Kasserer

Lektor *Otto Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Museumsleder *Per Kristian Madsen*, Vejle.

Fhv. chefredaktør *Vagn Nygaard*, Vejle

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Arkivleder *Bodil Schelde-Jensen*, Fredericia.

Fhv. kontorchef *Knud Søndergaard*, Juelsminde.

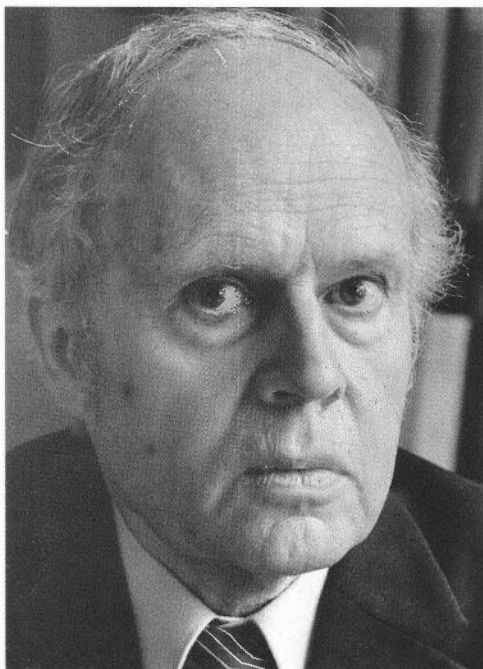
Fhv. overlærer *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Indhold

A. M. Wamberg 1910-1996.....	9
Symbol på symbol <i>Af Richardt Riis</i>	17
Fredericias første sæbefabrik <i>Af Sven Avnby</i>	30
Det er en ringe mand, der ikke har slægtsminder <i>Af Birgit Øskov Jensen</i>	37
Af Jens Sagers Optegnelser <i>Ved Hasse N. Jørgensen</i>	51
Carl Nielsen på Damgaard <i>Af Torben Meyer</i>	58
Folkelig samling i Trekantområdets landsogne 1860-1918 – om missionshuse, forsamlingshuse og skyttebevægelse <i>Af Niels Kayser Nielsen</i>	65

Skovhavegård – en enkeltgård fra tidlig middelalder <i>Af Kirsten Prangsgaard</i>	78
At Sognets Børneflokk sin Christendom kand lære... <i>Af Louise Skyggebjerg</i>	89
Nyt fra historien i Vejle Amt 1996....	99
Lokalhistorisk litteratur om Vejle Amt 1996-1997	135
Boganmeldelser	138
Tak for støtte	141
Vejle Amts Historiske Samfund 1996-1997.....	142
Ekstrakt af årsregnskabet	148
Bøger til salg	150

A. M. Wamberg 1910-1996

Sidste efterår, den 8. oktober, holdt Vejle Amts Historiske Samfund den traditionelle, årlige reception på amtsgaarden i Vej-

le i anledning af, at årbogen kunne fremvises for offentligheden. Og som sædvanligt med fremmøde af presse, forfattere til årets artikler, amtsrådsmedlemmer og andre med tilknytning til Samfundet.

Heller ikke svigtede vor forhenværende formand A. M. Wamberg ved den lejlighed. Det var jo én af årets begivenheder og som så ofte før var Wamberg spadseret ind oppe fra Bøgevang, befandt sig vel iblandt os og lyttede til redaktørens gennemgang af stoffet, med den åbne nysgerrighed og intense opmærksomhed, som var Wambergs særkende.

Efter at det formelle var overstået, kunne vi som en lille gruppe samlet om vor forhenværende redaktør og formand sidde og erindre os svundne dage, festlige lejligheder, andre årbøger og hvad ellers der bandt os sammen.

Kun få timer efter at vi skiltes og forlod amtsgaardens kantine, indløb den chokerende meddelelse, at Wamberg umiddelbart efter at være spadseret tilbage til

Bøgevang var afgået ved døden. Stiltfærdigt og uden det mindste forvarsel i sit seksogfirsindstyvende år.

Hermed har vi i Vejle Amts Historiske Samfund mistet en af de store skikkelser i Samfundets snart hundrede års historie.

Det har ligget redaktionen stærkt på sinde at kunne give årbogens læsere en så alsidig redegørelse som muligt af den store betydning, Wamberg har haft, og den indflydelse, han har udøvet her i landsdelen. Både som amtmand, som formand, som redaktør og som forfatter, ja som den personlighed, han jo var.

Af den grund har vi anmodet fire forskellige forfattere om, hver ud fra sit udkigspunkt, at kaste lys på Wamberg, såvel på amtmanden i embedet som på samme person i demokratiets tjeneste, på formanden i vort gamle Samfund som på privatpersonen Arne.

Redaktionen

MINDEORD af Otto Herskind Jørgensen

Ved Vejle amtsråds møde i oktober 1996 udtalte jeg følgende mindeord over amtmand A. M. Wamberg:

„A. M. Wamberg var som amtmand fra 1951 til 1970 formand for Vejle amtsråd. Som amtmand måtte A. M. Wamberg jo være „upolitisk“ – og han var da også respekteret af alle i rådet som upartisk. Men amtmandens stærke følelse af forpligtethed over for – og med årene voksende kærlighed til – amtet medførte, at han meget aktivt virkede for udvikling på

mange områder. Wamberg engagerede sig stærkt i planer om at gøre „trekantområdet“ til et dansk center. Han var en af initiativtagerne til bygningen af Billund Lufthavn i 1964 og var formand for dens bestyrelse til 1974.

A. M. Wamberg formåede at forene en fornem og ganske kræsen form med respekt for de mennesker, han kom i berøring med. Han satte rimelighed over formalia og havde stor tiltro til nytten af at tale til den sunde fornuft. Disse egenskaber kom Wamberg – og egnen – til stor nytte i de mange hverv, han fik pålagt eller blev valgt til.

Usnobbet og korrekt udfyldte A. M. Wamberg ved officielle lejligheder rollen som amtets førstemand. Han var den sidste mand i Vejle amt, der bar uniformen med den dertil hørende trekantede, fjerprydede hat. Men det var karakteristisk, at han som den første af amtmændene i nyere tid lod sig male – af Daniel Hvidt – i civil.

Dette meget vellykkede portræt hænger nu i amtsrådets hus på Damhaven i Vejle.

Fra 1976 til 1981 var A. M. Wamberg formand for det sociale Amtsankenævn i Vejle amt. Jeg lærte ham i den sammenhæng at kende som varmhjertet fortaler for at sætte det enkelte menneske over systemer. Jeg har også været så heldig at have været medlem af styrelsen i Vejle Amts Historiske Samfund medens Wamberg var formand. Hans indsats for Samfundet og dets årbog i årene 1952-1978 kan ikke overvurderes.

Vejle amt og i Vejle amtsråd er der god

Dette glimrende portræt af A. M. Wamberg hænger på Amtsgaarden i Vejle. Et af de bedste portrætter, maleren Daniel Hvidt har udført.

grund til at ære mindet om A. M. Wamberg.“

A. M. Wamberg omtales af dem, der sad i rådet i hans formandstid, som en ypperlig mødeleder. Omhyggeligt forbedret og formfast søgte han at nå til enige afgørelser. Amtmandsparrets fine evne til at få alle til at befinde sig vel i det samvær – også under festlige former – der hørte med til amtsrådets liv, fremhæves og huskes med glæde.

At A. M. Wamberg nød bred respekt også uden for Vejle amt, fremgår af, at han fra 1964 til 1981 var udpeget til formand for Kontroludvalget vedrørende Politiets Efterretningstjeneste – og løste opgaven til almindelig tilfredshed.

EN KONGEVALGT DEMOKRAT

af Vagn Nygaard

Da argumenterne i slutningen af tresserne tordnede løs mod den gamle kommunale inddeling og i forbindelse hermed især den hidtidige amtsinddeling, var en af de oftest anvendte begrundelser for en nyordning af den amtslige organisation en henvisning til, at amtsforordningen, som den var praktiseret igennem tiderne, var et levn fra enevælden og i bund og grund udemokratisk. Den mere detaljerede argumentation gik på, at landkommunerne blev diskrimineret i forhold til købstæderne ved at være underlagt amterne som et overvågende mellemlid i forhold til centraladministrationen, og at det var et reelt brud på folkestyrets ide, at der sad en kongevalgt ministeriel em-

bedsmand i formandsstolen ved amtsrådets forhandlinger, og at denne embedsmand – amtmanden – også stod i spidsen for den udøvende administration. Her var det repræsentative demokrati endnu ikke slået igennem – 120 år efter Grundlovens givelse!

Sådan gik argumentationen.

Argumenterne mod amtsinddelingen og mod amtmændenes autoritative stilling lød ikke med stærkest kraft i Vejle amt. Her gik debatten især på de principielle termer. Der var ikke personlig brod i udmeldingerne om nye amtskommuner, sådan som tilfældet var visse andre steder – og det var der ikke med god grund.

I Vejle amt havde man i amtmand A. M. Wamberg, som i sin person forenede den dygtige embedsmands ekspertise med en gennemført demokratisk indstilling, en amtlig forgrundsfigur, som med rette blev mødt med tillid og respekt. A. M. Wamberg benyttede ikke sin særstilling til at trumfe sine eller centraladministrationens ønsker og synspunkter igennem. Wamberg levede op til sine opgaver som en dygtig og sagkyndig forhandlingsleder, men hans virke var altid båret af en klar og indgroet respekt for de demokratiske spilleregler.

En kongelig demokrat.

Sådan vil A. M. Wamberg blive husket.

Jeg havde personligt tjansen som amtsrådsmedarbejder på først Fredericia Dagblad, sidenhen i en årrække for Vejle Amts Folkeblad. Det indebar, at jeg ofte kom amtmanden på nært hold i forbindelse med amtsrådets møder, samt at jeg

havde lejlighed til at følge hans tydelige håndlag som forhandlingsleder.

Det var sjældent de store debatter, der prægede amtsrådsmøderne. De bar præg af, at det meste og særligt tungtvejende stof var blevet behandlet grundigt i de stående udvalg, men amtsrådet var ikke desto mindre den afgørende instans, hvor beslutningerne blev truffet i enighed eller i det mindste med betragtelige flertal.

Venstres og de konservatives store fællesgruppe var i stand til at diktere beslutningerne, men man fornemmede, at der altid forud var foregået en afvejning, hvor alle synspunkter havde været på bordet. Her spillede Wamberges demokratiske sindelag igennem tillige med hans faglige klarsyn. Fællesgruppens leder, Kristen Søndergaard fra Børkop Skov, kunne ofte med et enkelt „Jow“ og et nik tilkendegive, at her var afgørelsen truffet, men det var tydeligt, at amtmanden fandt det magtpåliggende også at sørge for, at den afvigende mening – hvad enten den nu kom fra den socialdemokratiske mindretalsgruppe eller fra det ene radikale medlem – blev draget frem og ført til protokols.

Der er ingen tvivl om, at amtsrådsmedlemmerne satte stor pris på deres kongevalgte amtmand, og at han bidrog stærkt til, at der herskede en god og fordragelig stemning i amrådet på tværs af alle politiske og personlige skel.

Særlig festlig var stemningen ved det sommer-amtsrådsmøde, hvor de ærede medlemmer efter mødet var inviteret til frokost eller middag i amtsgården og så

frem til at være også amtmandinde Evelyn Wamberges gæster.

Det var desværre et lukket land for pressens repræsentanter...

I slutningen af sin tid som kongevalgt amtmand gjorde A. M. Wamberg sig stærkt gældende i debatten om den nye struktur – ikke så meget i præmisserne for den amtskommunale inddeling, men så meget desto mere i de dynamiske struktur-konturer, der lod sig skimte i det østjyske område. Wamberg var den første, der så de store muligheder, og den meget omtalte „trekant-by“ var i høj grad et projekt, der uløseligt blev knyttet til hans navn, og som han stærkt medvirkede til at give et reelt og konkret indhold med den rapport, som på hans initiativ blev bestilt hos professor Peter Bredsdorff.

Med sin gennemført demokratiske indstilling måtte amtmand Wamberg stiltiende, men sikkert ikke uden skuffelse, erkende, at den store regionale plan gled i baggrunden hos primærkommunernes politikere i en periode, da den kommunale inddeling for alvor var kommet i støbeskeen og beslaglagde deres fulde opmærksomhed og virkekraft, og hvor det sommetider mere blev det, der skilte, end det, der samlede, der var i fokus.

Men amtmanden så dele af sin fremtidsvision blive virkeliggjort, da Billund Lufthavn blev holdt over dåben som et regionalt kraftcenter.

Ad åre vil stadig flere af Wamberges visioner blive realiseret, hvad enten han får æren derfor eller ikke.

Den, der lever, får se.

Men vi, der oplevede Wamberg på

nært hold, vil altid være overbevist om, at han i stort og småt og på både de korte og de lange linjer virkede til amtets og regionernes bedste – at han satte spor, der vil blive stående, og at hans udgangspunkt og faste ståsted var en sand demokratisk forankring, der gør ham værdig til den hæder, der er tiltænkt ham med overskriften over denne artikel:

EN KONGEVALGT DEMOKRAT!

AMTMAND A. M. WAMBERG OG HISTORISK SAMFUND

af Kamma Varming

Aldrig så snart var Arne Wamberg blevet amtmand i Vejle den 1. november 1951, før Vejle Amts historiske Samfunds daværende formand, museumsinspektør Rasmus Mortensen, henvendte sig for at få den nye amtmand til at gå ind i samfundets bestyrelse ved årsmødet i foråret 1952. Amtmanden indvilgede, blev valgt, og ved den efterfølgende konstituering blev han formand. En post som amtmanden udfyldte med glæde, initiativ og smittende humør i 26 år.

Glæden ved historien havde Wamberg med sig som ballast fra barndomshjemmet i Helsingør, og det var heldigt for Vejle amt, at den var en naturlig del af amtmandens personlighed. For hvis nogen kunne forfalde til at tro, at formanden var en kransekagefigur, så kan de glemme alt om det. Wamberg fyldte formandsposten ud til fuldt mål, og han var endda i perioder foruden formand også redaktør af årbogen (1969-75), sekretær

og kasserer. Nu kunne nogen igen tage fejl ved at tro, at magten derved blev centraliseret. Nej, amtmanden formåede altid at inddrage alle i bestyrelsen i arbejdet, så man følte, at der blev løftet i flok, selv om amtmanden selv trak en stor del af læsset.

Det var et ikke tilbageskuende historisk arbejde, der var amtmandens kendemærke. Han fulgte med tiden og så, hvad der ville være klogt. Da 1968 kom med tanker om ligestilling for kvinder og unge, henvendte Wamberg sig til amtskolekonsulent Dahl-Nielsen og spurgte, om han kendte en ung, historieinteresseret (jeg tror endda, han sagde socialdemokratisk) kvinde, som kunne egne sig. Sådant kom jeg som den første kvinde i samfundets 63-årige historie i bestyrelsen. I årene der fulgte blev der hentet yngre, driftige mennesker ind, hver gang en post blev ledig. Og gennemsnitsalderen i bestyrelsen faldt langsomt, men støt.

Alle møder blev ledet værdigt og velforberedt af amtmanden. De fleste foregik på Amtmandsgården, og de sluttede ofte med, at vi blev inviteret til kaffe i privaten, hvor fru Wamberg som værtinde gjorde dagene uforglemmelige.

Megen kontakt foregik pr. telefon mellem møderne. Det skete f.eks., da jeg for amtmanden nævnte, at det snart var 100-årsdagen for Anton Berntsens fødsel. Wamberg var ikke klar over, hvem jeg talte om, men kort tid efter ringede han mig op og sagde: „Nu har jeg læst hans bøger, ham skal De lave en bog om!“ Jeg nævner det som et eksempel på grundighed og tillid. Først satte amtmanden sig ind i tin-

gene, og så sagde han: „Det kan De gøre!“ Så kom man til at tro, at det kunne man nok – og der kom en bog.

Årbogen havde Wamberges særlige be-
vågenhed; men den skulle ikke kun være
et forum for fortiden. Den skulle være
værdifuld også for kommende generatio-
ner ved at beskrive, hvad der skete her og
nu. Derfor fik amtmanden folk til at skrive
om nye kirker, om broindvielse og
dronningebesøg. Ja, det sidste skrev han
nu selv om, men han var også tættest på.

Det var ikke nok med et statisk histo-
risk samfund. Det skulle vokse – udbredes
til så mange i amtet som muligt. Derfor
fik amtmanden ideen til de hvervekam-
pagner, som gjorde samfundet kendt i
hele landet. I flere år i 1970'erne blev der
sendt breve ud i tusindvis i hele amtet.
Amtmanden skrev selv brevet, og vi andre
fik skolebørn til at skrive kuverter ud til
det udvalgte område. Erfaringen viste, at
ca. 6% af henvendelserne gav en indmel-
delse, og støt voksede Vejle amts historiske
Samfund til at være landets største
amtssamfund med 3200 medlemmer. Det
indbragte et hædrende diplom fra SLF –
i øvrigt den eneste gang amtmanden del-
tog i landsmødet. Han var så vist ikke glad
for festivitas. Af og til nævnte han ulysten
ved at optræde i amtmandsuniformen
f.eks. ved 6. juli-festerne i Fredericia.

Ved amtmand Wamberges afgang som
formand i 1978 skrev formanden for SLF,
Ole Warthoe i Lokalhistorisk Journal:
„Der skal her kippes med flaget en ekstra
gang for den afgåede formand. Vi ønsker
til lykke og takker på manges vegne, og vi
ønsker, at Historisk Samfund i Vejle Amt

i mange år endnu må nyde godt af amt-
mand A. M. Wamberges initiativ og hand-
lekraft.“ Ved amtmandens død i efteråret
1996 netop få timer efter, at han havde
deltaget i receptionen for udgivelsen af
årbogen 1996, kan man i sandhed sige, at
Samfundet *nød* godt og vil nok nå at run-
de 100-årsdagen – stadig med amtman-
dens indsats som fundament og inspira-
tion.

HVAD ER DER TILBAGE?

af Kasper Wamberg; barnebarn,
født 1974

Nu er han væk, min farfar, og jeg fortsæt-
ter ufortrødent – sådan er livet. Jeg spør-
ger dog mig selv, hvad han har efterladt;
hvad er der tilbage af ham i min bevidst-
hed? Her står jeg over for det metodiske
problem, at farfars påvirkning ikke kan
adskilles fra farmors, idet de to for mig
har fungeret som et team. Hvis nogen
kan genkende noget i mig fra både min
farfar og min farmor, er det derfor ikke
tilfældigt.

Min første erindring om farfar står ikke
lysende klar; jeg kendte ham kun som
pensionist – en særdeles aktiv pensionist
med interesser for hjemmet, familien,
bøger og venner – helt tilbage fra studen-
tertiden. Dette er interesseområder, som
også jeg håber at kunne dyrke i ligeså høj
grad. Familiebånd og venskaber er ikke
som kaktus'er, der passer sig selv. De skal
plejes for at bestå, og jeg håber, at dele af
min nuværende omgangskreds også er
det senere i mit liv. Dette giver en konti-

nuitet og et holdepunkt i livet, som også jeg anser for vigtigt.

Farfar og farmor slog sig ned på Bøgevang i 1980, og dette sted står for mig som et mødested for familien. Farfar og farmors gæstfrihed og iver efter at forene de familiære grene gjorde det til en fornøjelse at deltage i disse sammenkomster. Ej blot familien, men også venner og bekendte har nydt godt heraf.

Noget, jeg ikke har arvet fra farfar, er min store interesse og behov for fysisk udfoldelse. Når vi børn legede omkring farfar, var han mere tilskuer end deltager.

Først senere opstod en egentlig interaktion i form af mange diskussioner, der var gennemsyret af en sjældent set objektivitet. Når farfar følte, han manglede konkret detailviden om et emne i diskussion, var det en sport for ham på stedet at afklare spørgsmålet ved opslag i leksika eller ordbøger for at nå til bunds og finde svar. Til formålet fandtes uendelige mængder af opslagsværker i reolerne.

Jeg bilder mig ind, at denne nysgerrighed og de nævnte dyder er gået i arv til mig, og jeg fornemmede, at også farfar konstaterede dette med glæde.

På billedet ses privatpersonen Wamberg. En tur i Legoland med farfar og farmor var for Kasper Wamberg en fast årlig begivenhed. Privat foto ca. 1978.

Symbol på symbol

Om emblemmalerierne i Horsens Klosterkirke, Nørup kirke og Engum kirke.

Af Ricardt Riis¹⁾

Der er det spændende ved historien, at man dør ofte træffer på livsanskuelser, som er helt forskellige fra dem, vi kender fra vore dage. Ikke blot havde fortidens mennesker andre skikke og andre vaner, de havde ofte tilligemed et helt andet værdisæt. Vi kan undre os over, at den forholdsvis enkle menneskelige tilværelse med fødeindtagelse, forplantning og magtkamp kan fremkalde de mange og vidt forskellige tolkninger, som historien udviser. Ikke desto mindre er det altså sådan.

Det vil sige: for at kunne se det, må vi skubbe vort eget til side. Og det er svært. Det er en ret udbredt svaghed, selv hos professionelle historikere, at man uden videre lægger en betragtelig del af sin egen tids livsforståelse ned over fortidens mennesker. Man har ikke formået at skubbe sin egen livsforståelse til side, eller formået at relativere den i tilstrækkelig grad, så man kan komme i frugtbar dialog med fortiden.

Denne artikel handler om en hidtil ret overset del af vores kulturhistorie. Men den handler også indirekte om, hvordan jeg, den granskende forfatter, er blevet tvunget til at revidere ikke så få af de umiddelbare antagelser, jeg havde gjort mig. Og det er træls, for at sige det på jysk, det fører en frygtelig masse bøvl med sig. Går det læseren ligesådan, beklager jeg meget, at jeg på den måde giver bøvlet videre. Men det er jo på den anden side det, der gør det spændende at beskæftige sig med historien. Det er det, der åbner udsynet til de store vidder. Det er det, der giver det sære sug i maven.

De malerier, der smykker stolestædendørene i Engum, Nørup og Horsens Klosterkirke, kalder man almindeligvis „emblemalerier“. Men det er jo bare et navn. Og ser man på malerierne, kan man godt se, at de adskiller sig fra andre malerier og derfor fortjener et navn for sig selv. Så den med „emblemalerier“, OK, den køber vi.

Det lumske er imidlertid, at vi dør har med en kunstart at gøre, som ganske er forsvundet, som ikke har efterladt sig spor i den forstand, at der går udviklingslinier derfra til et fænomen i vore dage, ja, så lumsk er det, at vi har med noget at gøre, som vi med vores kunstforståelse måske slet ikke vil kalde kunst.

Det vil sige: Når vi normalt ser på kunst, har vi, uden at vi tænker over det, vor moderne kunstforståelse med os. Men skal vi forstå emblemmalerierne, må vi lægge denne „fordom“ eller „umiddelbare forståelse“ fra os i våbenhuset. Og det er svært.

Yderligere bliver vort forehavende besværliggjort af, at det er de færreste kunsthistorikere, der overhovedet omtaler emblembøgerne. I kunsthistorien ser man på udviklingslinier, og da emblemmaleriet er en uddød kunstart, en udviklingslinie, der ender blindt, er det indskrænket til en kuriositet, som man med god samvittighed kan springe over.

Og er det i det hele taget kunst? Ja, det mente man jo altså engang. Men dels bestod kunsten i emblembøgerne netop i en blanding af billedkunst og poesi, og noget sådant kan vi ikke se nogen mening med, dels var selve den livsopfattelse, der lå bag, helt forskellig fra vores, hvilket ikke mindst betyder noget, fordi kunstopfattelsen så også bliver forskellig fra vores.

En tysk kunsthistoriker²⁾ har på forbil- ledlig vis beskrevet forskellen mellem de to kunstopfattelser. Han sammenligner et billede af en nederlandsk emblematiker, Jan Gelle, med et billede af Rembrandt, begge fra midten af 1600-tallet og begge

med motivet: en blind tigger. For en overfladisk betragtning ligner de to billeder hinanden. Men der er en verden til forskel. For Gelle, siger von Monroy, tegner ikke denne bestemte blinde tigger, han tegner den blinde tigger som fænomen, ja, han tegner mennesket som en blind tigger. Fænomenet „blind tigger“ er ikke noget i sig selv, det skal udlægges, og det udlægges derhen, at det bliver et billede på menneskets situation: Som denne tigger er mennesket blindt, trælbundet af synden, uden evne til at kende godt fra ondt.

Rembrandt, derimod, tegner denne konkrete tigger. Det er den blinde tigger som menneske, han tegner. Han lever sig ind i tiggerens situation, lader ham gå på en næsten følede måde over de toppede brosten, lader baggrunden henligge i uskarphed, svarende til, hvad tiggeren kan høre, ikke til, hvad vi kan se.

Sagt lidt mere bredt med mine egne ord: Emblematikeren ser det åndelige, ser kunstens betydning, som noget, der ikke ligger i fænomenet selv, fænomenet gemmer ikke det åndelige, er ikke bærer af det åndelige, nej, det peger kun hen på det åndelige. De to verdener, den åndelige og den sanselige, har kun forbindelse med hinanden på den måde, at den sanselige peger hen på den åndelige.

Men for Rembrandt ligger det åndelige gemt i fænomenet selv. For ham ses den åndelige verden midt i den sanselige. For ham er fænomenet „den blinde tigger“ i sig selv noget, der har betydning, og det har det, skønt det hører hjemme i sanseverdenen. Rembrandt er moderne,

for ham er sanseverdenen den uomgængelige basis. Hvad der er af åndeligt i verden, ses igennem sanseverdenens fænomener. Et ansigt, hans eget portræt f.eks., er noget i sig selv, siger noget i sig selv, det skal ikke først fortolkes, nej, som det ser ud, påvirker det beskueren, som øjet møder det, gives det åndelige budskab videre.

Hos Rembrandt træffer vi „det moderne“. Og det er bemærkelsesværdigt, at det ikke er teologien eller poesien, men billedkunsten, der først bøjer sig for det moderne, d.v.s. for den umiddelbare bundethed, vi har til sanseverdenen. Den er det, der er noget værd. Den er det, vi må tage udgangspunkt i. Om der er nogen åndelig verden, nå ja, det kan vi tvivle på, men at sanseverdenen er til og er af værdi, det tvivler vi ikke et øjeblik på.

Så kom teologien og historieforskningen og poesien og filosofien og de andre humanistiske fag bagefter. Alle blev vi grebet umiddelbart af det sanselige. Alle gik vi ud fra, at den var god. Alle lod vi livslysten besætte os. Men at vi gør det, er ikke nogen selvfølge, selv om det forekommer os selvfølgeligt. Den overbevisning, vi dør har, er epokal, bestemt af tidsånden. Men lige bindende og altbestemmende for det.

Også teologien lod sig overbevise. Det var ikke svært. Faktisk mener vi teologer idag, at denne positive holdning til alt i sanseverdenen er, hvad den kristne skabertro lægger hen til os at have. Det er en udfoldelse af den første trosartikel. Blot har man altså ikke altid ment sådan. Der var en tid, en ikke så fjern fortid, hvor

man mente, at syndefaldets virkninger ganske overskyggede det positive, der måtte være at sige om Guds gode skaberværk, en tid, hvor sanseverdenen var af det onde, hvor det gjaldt om ikke at binde sig til noget i denne verden.

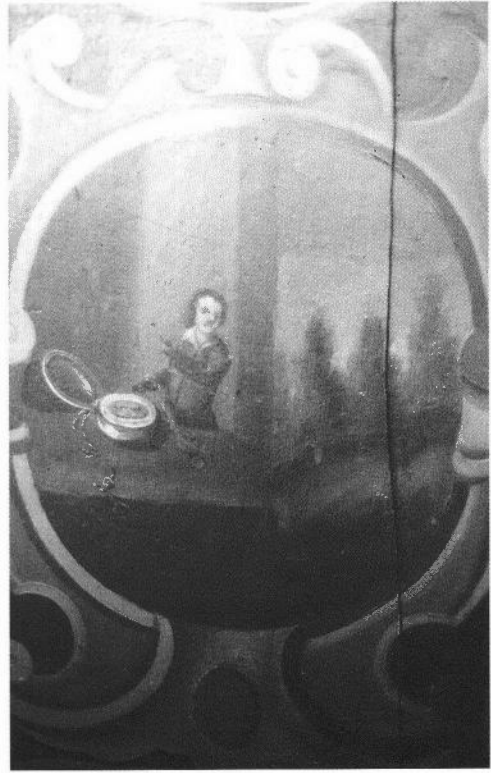
Den tid skal vi nu bevæge os tilbage til.

De tre kirker, jeg skal omtale, står ikke helt lige. Nørup og Engum kirke har vel en 40-50 billeder hver, Horsens Klosterkirke har godt halvandet hundrede. Nørup kirkes malerier er nok blevet til før Klosterkirkens, og det ser ud, som om de eneste forlæg, der kan ses dør, er Daniel Cramers „Emblemata sacra“ fra 1624. Nørup og Klosterkirken har begge Mogens Christian Thrane som ophavsmand til malerierne. Engum kirke har en elev af ham, Heinrich Møller, og er altså noget senere.

Klosterkirken udmærker sig altså ved at have de fleste malerier, men også ved at have de fleste og sikreste forlæg. Tre emblem-bøger har virket som forlæg for Thranes malerier: de Boria's emblem-bog fra 1581, Arndts „Vier Bücher vom wahren Christenthum“ fra 1608, forsynet med emblemer i 1675 og føromtalt Daniel Cramers „Emblemata sacra“. Både de Boria og Arndt vil man efter den emblemopfattelse, der her bygges på, kunne kalde ægte emblemer. Cramers er derimod noget mere tvivlsomme. De to første afbilder ofte ganske dagligdags ting. Blot er der det ved dem, at de skal fortolkes, og det sker så ved et fyndord og en kortere eller længere forklaring. Cramers billeder, derimod, er i sig selv fyldte med symboler. Og det, der skal tolkes, er

Figur 1: Saa rører sig mit Hierte/ Naar Næsten føler Smerte. Skrst: Kol 3,12

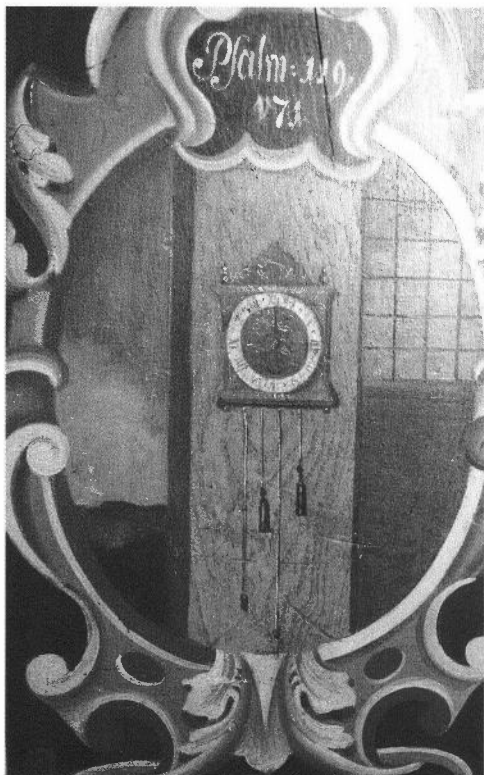
Figur 2: Det udvortis Lidet agtis/ Naar det Skiulte ret betractis. Skriftsted mangler.

derfor ikke sanseverdenen, men en kunstig og irreel verden.

I Klosterkirken i den nordlige side af midtergangen ser man således dette billede (se figur 1): Der afbildes et fænomen fra sanseverdenen, nemlig fænomenet „resonans“: når to instrumenter er stemt ens, vil g-strengen på den ene lyde med, når g-strengen på den anden slås an. Det fænomen har emblematikeren lagt mærke til. Men fænomenet er ikke noget i sig selv. Det er kun noget, for så vidt det fortolkes. Sanseverdenen har kun betyd-

ning, for så vidt den peger hen på den åndelige verden. Og det åndelige fænomen, der her peges hen på, er fænomenet „samstemthed“: det ene menneske røres ved det andet menneskes smerte; man kan sætte sig ind i den andens situation; når altså vel at mærke man er stemt på samme måde.

Lidt længere oppe mod koret i samme side af midtergangen findes et andet billede: en mand står og ser ned i noget, der i J. K. Jensens bog om Klosterkirken blev betegnet som en suppegryde, hvad det så

Figur 3: Ved Lodets drift og tvang/ Det har sin rette gang. Skriftsted: Sl 119,71.

sandelig også godt kunne ligne (se figur 2). Imidlertid findes der i Arndts bog noget, der ganske tydeligt er forlæg for dette billede, nemlig et billede af et lommeur. Nedenunder har emblematiseren skrevet: Det ædleste er skjult. Og i billedforklaringen hedder det: „Her ligger et åbent ur, som man kan bære på sig; det har indvendigt og skjult det ædleste og bedste, nemlig det, som kan bevæge uret. Sådan skal man hos en kristen ikke se på det udvendige, men på det indvendige, på den Helligånd, der er i ham, som

i et tempel, og er mægtig til at drive ham til alt godt“.

Altså, et fænomen fra sanseverdenen peger hen på et åndeligt fænomen. Det er ikke det ydre, man skal se på ved et lommeur. Det er heller ikke det ydre, man skal se på ved et kristenmenneske.

Forøvrigt får vi fra forlægget fra Arndt foræret det skriftsted, der engang har stået oven over maleriet, men nu er bortkommet. Det er det skriftsted, Arndt bruger i sit emblem, nemlig Kol. 3,3: „I er jo døde og jeres liv er skjult i Gud“.

I Klosterkirkens nordlige sidegangs nordlige side møder vi et billede af et stueur, der på en mærkelig måde hænger både ude og inde. (Se figur 3) Også her har vi med et fænomen fra den ydre verden at gøre, der får en tolkning i det åndelige: Ligesom det er loddets tyngde, der driver værket, sådan drives et kristenmenneske ved det kors, Gud lægger på det. Arndt siger det med mange ord (forlægget er Arndts bog), men Thrane har på en ganske fin måde fanget hans mening med det korte vers: Ved loddets drift og tvang/ det har sin rette gang.

I Klosterkirken findes et andet billede af et stueur. Dør er imidlertid den opbyggelige tanke, der findes frem til, en anden. Dør skal uret kun afmale tidens ubønhørlige gang, og der gives derudfra en formaning til altid at være beredt.

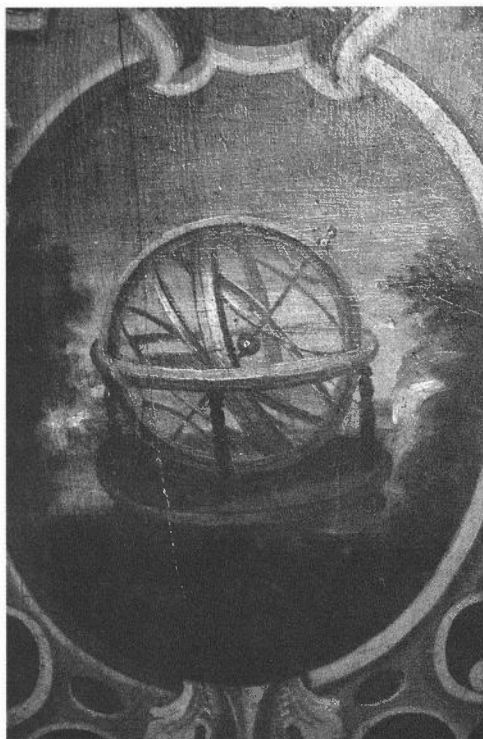
Mærkeligt nok er det imidlertid denne tankegang, der er brugt i Nørup kirke. Jeg kalder det mærkeligt, for det billede, Thrane har malet dør, er næsten identisk med det førstomtalte stueur, det, der hænger både ude og inde (se figur 4).

Figur 4: For hver en leve time Jeg min Gud hver time tacker Hver time tæncker jeg at det mod dødsens time lacker.

Verset, der hører til, er jo egentlig et meget smukt vers, men den tankegang er altså i Klosterkirken knyttet til et andet billede.

Som man kan se: alt dette kan holdes fint inden for den emblematiske tankegang, jeg har skildret. Emblematiseren fremdrager et ganske dagligdags fænomen, og eftersom han betragter den sanselige verden som noget, der kun har til opgave at pege hen på den åndelige verden, ser han også disse fænomener på den måde.

Figur 5: Jeg nest en Punct den agter/ Mod Himlen, jeg betragter. Skrifsted: 1. Johs 2,15.

Imidlertid er der jo ikke noget særligt ved dette. Det kan synes blot at være en lidt overspændt form for fromhed, intet mere.

Lad mig derfor pege på et billede, hvor forskellen i livsanskuelse nok kommer tydeligere frem! Billedet findes i Klosterkirken i den sydlige side af midtergangen (se figur 5)! Det forestiller et astrolabium, en model af rummet, som astronomerne ser det. Forlægget for Thrane er de Boria. I den forklaring, der følger billedet, skriver han: „Det er en udtalelse

af matematikerne, at jorden imod den øverste himmel kun er for et punkt at regne. Nu minder de verdensvise om, at hele et menneskes levetid, sammenlignet med evigheden, er endnu mindre end et punkt, fordi der ikke findes nogen lighed mellem det endelige og det uendelige. Altså bliver der i dette sindbillede med overskriften „Ved et punkt og i et punkt“ antydnet, at verden, hvori vi lever, ikke er større end et punkt, og at det liv, vi lever, ikke engang er så stort“.

Man skal her ikke lægge mærke til indholdet i det, de Boria skriver, men til stemningen, til sindsroen, til den overlegne mine, hvormed han forklarer sig. Hvad er det nemlig, han er ved at forklare? Han er ved at forklare den kendsgerning, der har fået hjerneskallen til at løfte sig på os moderne: rummets utrolige størrelse. Det, der er os en anfægtelse af de helt store, fordi vi går ud fra sanseverdenen, det bliver hos ham til idylliserende opbyggelighed. Det, der hos os fremkalder gudsfornægtelse, tomhedsfølelse, det bliver for ham en bekræftelse på noget, han da godt vidste i forvejen: at sanseverdenen ikke er syv sure sild værd. Det, der får os til at råbe ud i tomheden af angst for den totale meningsløshed, det får ikke ham til at løfte et øjenbryn.

Og det anfægter tilsyneladende heller ikke Thrane. Alt det, der ryster os, hører jo blot verden til. Og verden ligger i det onde.

Daniel Cramer er den emblematiske, der har fundet størst udbredelse her i landet. Han var luthersk teolog ved universitetet i Rostock, kendte og samtalede og

diskuterede forøvrigt med vor hjemlige teolog, Holger Rosenkrans. Og hans emblemer er måske ikke ægte emblemer, men hans livsanskuelse er ikke mindre præget af tiden, han levede i: verdensforagt, himmellængsel prægede også ham og råber ud af også hans emblemer. Hvor der findes emblemalerier, er hans altid med blandt forlæggene. Og det skyldes i høj grad hans malerier, at man i vore dage i en ret umiddelbar tolkning har sagt, at malerierne er „pietistiske allegorier“. Det med allegorierne kan være sandt nok. Men Cramer var ikke pietist, men en god og solid ortodoks. Hans bog udkom i 1624, lang tid før pietismen „var opfundet“.

Et Cramer-billede kan f.eks. se ud som på figur 6. Dette billede fylder næsten den ene side af bogen. Over billedet står det skriftsted, der bliver udlagt af billedet, i dette tilfælde Jeremias 23,29: „Er ikke mit ord som en hammer, der sønderslår klipper!“ Og på den anden side står så den nærmere forklaring, der af og til er nødvendig, i form af et lille vers. Verset står på latin, tysk, fransk og italiensk, noget for emblembøgerne ret karakteristisk; man var pan-europæisk. Man kan føje til, at det for Cramer er ret karakteristisk med den „skyhånd“, der håndterer hammeren. Den går igen i mange af hans emblemer. Ligeledes er den ret intetsigende landskabelige baggrund noget, han bruger ret ofte, formentlig uden nogen symbolik.

Dette emblem har Thrane malet i Klosterkirken i ét af de små felter i det sydlige sideskib. Han har bibeholdt skriftste-

Figur 7: *Gud vær mig naadig mild og god/ For Jesu dyre Død og Blod.*

det og han har, ganske tro mod sit forlæg, nedenunder skrevet: „Det blødgjøres“.

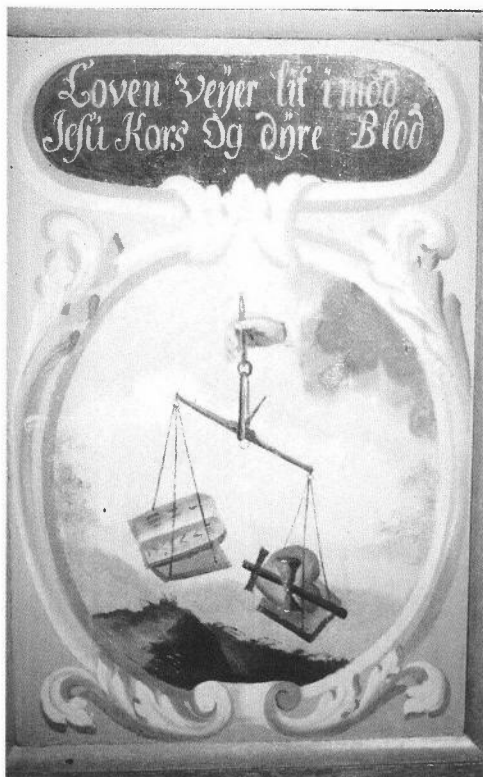
Den samme tanke: at Guds ord „slår på“ mennesket, findes i Nørup kirke. Nå, ja, først skal det vel nævnes, at Thrane også har malet Cramers emblem dèr, oven i købet har han gjort ambolten lidt u-perspektivisk, som Cramer gør det, noget, Thrane af og til gør, også på eget initiativ. Her lyder det tilhørende vers: „Gud paa mit haarde hierte slaa/ med Ordets hammer bank derpaa“, altså en ret nøje gengivelse af forlæggets tanke.

I Engum kirke har maleren også brugt dette forlæg. Men han har ændret det ikke så lidt. Han har brugt Salme 51, vers 19 som indskrift foroven. Og han citerer oven i købet noget af verset: „Guds Offer er et Sønder ...“ Man tænkes så selv at kunne fortsætte: „... brudt hjerte“. Derved drejes tanken noget, og dette kommer også til udtryk i det nedenstående vers, der lyder: „Gud vær mig naadig mild og god/ For Jesu dyre Død og Blod“. At det er Guds ord, der er hammeren, og at det gør ondt, når denne hammer rammer, er glemt. Nu er tanken rettet mod den sønderknuselse, der kan ligge i en inderlig syndsbe kendelse.

Cramer har i sin bog et dobbelttemblem. På det ene billede ser man et hjerte, der er vejjet og fundet for let. Lovens tavler, der ligger på den anden vægtskål, vejer alt for meget til, at hjertet har nogen chance for at tynde dem ned. På det andet billede er situationen omvendt: hjertet ligger på den vægtskål, der er tungest og lovens tavler på den letteste. Og forklaringen giver sig af billedet. Foruden hjertet ligger der nemlig også et kors og en kalk på denne vægtskål, se figur 8!

Også dette emblem har fået en lidt forskellig behandling de tre steder. Klosterkirken har bibeholdt Cramers skriftsted, Rom. 6,14: „I er ikke under loven, men under nåden“. Og verset nedenunder lyder: „Min Jesu dyre blod/ gjør vegten for os god“. Så her er tankegangen i god overensstemmelse med Cramer, og dertil ret letforståelig.

Det kan man ikke godt sige om gengivelsen i Nørup kirke. Billedet er ganske

Figur 9: Loven veyer tit imod/ Jesu Kors og dyre Blod.

mage til det i Klosterkirken, skriftsted er der ikke noget af, sådan som der aldrig er det i Nørup kirke. Men verset nedenunder er mærkeligt, se figur 9! Det synes da at være lige omvendt: at det er korset og kalken, der opvejer loven. Meningen er nok snarere, at loven med sine mange anklager prøver at få sjælen bort fra at hvile i troen på Jesu kors og dyre blod. Men klart er det nu ikke.

Det er heller ikke verset i Engum kirke. Her har man nu for det første ombyttet det udmærkede skriftsted med et andet,

som da også er meget godt: Joh. 1,17: „Loven er given ved Mosen, naaden ved Jesum“. Men verset nedenunder er mindst lige så uklart som det i Nørup: „Lovens Vægt er ei imod/ Jesu Kors og dyre Blod“. At lovens vægt „ikke er imod“, betyder det, at den ikke kan opveje Jesu kors og blod? Det gør det vistnok. Men det er lidt klodset udtrykt, hvis det er det, der er meningen.

Endnu et Cramer-emblem skal omtales. Der er nemlig et af hans emblemer, der har gennemgået en ganske sjov forvandling fra det blev malet i Nørup kirke, over fremstillingen i Klosterkirken, til det fik en overraskende ny form i Engum kirke.

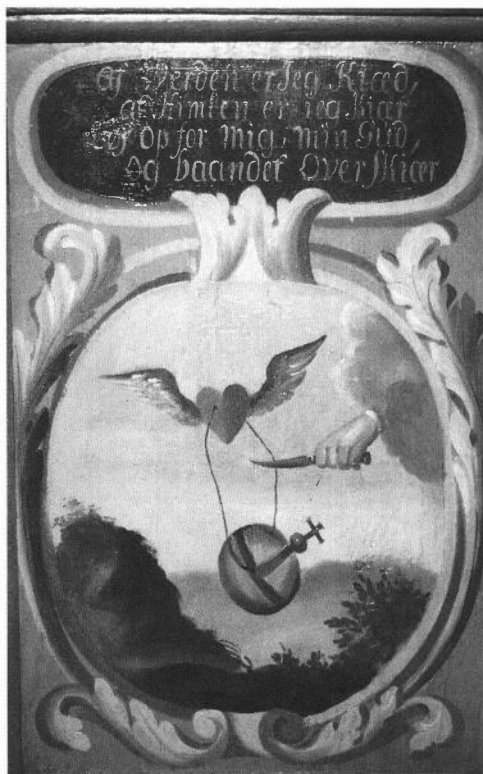
Cramers emblem forestiller et bevinget hjerte, der med en snor er bundet til jordkuglen. Man kan oven i købet se den sløjfe, som den bindende har efterladt. En skyhånd rækker ud fra en sky og overskærer båndet med en kniv.

Det får vedføjede fremstilling i Nørup kirke (se figur 10).

Man kan lægge mærke til, at båndet, der holder hjertet fast til jordkuglen, ikke har nogen knude. Om den er røget af i farten, eller bare overset, får stå hen. Den har jo i og for sig heller ikke nogen funktion, så der sker ikke noget ved det.

Videre kan man lægge mærke til, at verset indeholder ordet „at løse op for“ i betydningen „at lade dø“. Det får en vis betydning for den senere anvendelse af emblemet.

I Klosterkirken bruges det nemlig også. Skriftstedet er ikke Cramers (Cramer bruger Fil. 3,13: „Jeg glemmer, hvad der er

Figur 10: Af verden er ieg Kiæd/ af Himlen er ieg Kiær/ Løs op for mig, min Gud/ og baandet overskiær.

bagved, og stræber efter det, der ligger foran“), men Hebr. 13,14: „Her har vi ikke blivende stad, men søger den kommende“. Dog er det mest bemærkelsesværdige, at Thrane har forbedret verset ikke så lidt. Han skriver under billedet: „Løs, o Jesu, op for mig/ jeg vil fare hjem til dig“. Det er ét af de få eksempler på, at det virkelig er lykkedes for Thrane med versemageriet. Sandt nok, man har hele den pietistisk prægede himmellængsel med, men formår man at se bort fra den, kan man nok fornemme en vis enfoldig

Figur 11: Løs, o Jesu op for mig/ Jeg vil fare hjem til Dig.

og ægte inderlig tone. Og igen: Udtrykket „at løse op for“ er brugt i betydningen „at lade dø“, „at kalde hjem til sig“. Og videre: Knuden er kommet igen fra Cramers forlæg, tilfældigt eller bevidst, det vides ikke.

Men så kommer vi til gengivelsen af emblemet i Engum kirke, og så får vi en overraskende, næsten genial løsning. Maleren har brugt verset fra Klosterkirken, og gengivelsen dér må han vel så have kendt, hvilket da heller ikke lyder mærkeligt. Som skriftsted har han brugt

et, der indeholder udtrykket „løse op“, nemlig Fil. 1,23: „Jeg har lyst at opløses (ny oversættelse: at bryde op) og være sammen med Herren“. Men det geniale ligger i den ændring, han har foretaget med billedet. Han har nemlig flyttet knuden over i den anden side og ladet skyhånden løse knuden op i stedet for at skære båndet over. Der har været lagt op til denne indlysende løsning både fra Nørups og fra Klosterkirkens emblemer. Men først i Engum lykkes det (se fig. 11).

Nuvel, dette er interessant, men det ændrer naturligvis ikke på den kendsgerning, at emblemet, både i den ene og den anden gengivelse, ånder af himmellængsel. Sådan var tiden, og det er ikke meningen med nogle interessante bemærkninger at glemme det eller overse det. Og sådan var tiden, ikke blot i teologisk henseende, men også i kunstnerisk og i almenkulturel henseende.

Til sidst skal jeg fremdrage et billede, der har gjort mig meget taknemlig mod Thranes elev, Heinrich Møller, der har malet billederne i Engum kirke. Egentlig er der ikke noget særligt emblematiske ved billedet, men det vidste jeg sandelig ikke på forhånd, for i begyndelsen var det mig komplet umuligt at finde ud af, hvad meningen var.

Det er billedet på figur 12, der er tale om. Det står på en forholdsvis ydmyg plads i Klosterkirken, så det er ikke det første billede, man får øje på og spekulerer på. Skriftstedet (2 Pet. 1,19) lyder i en oversættelse fra 1722: „Thi vi have et saare faste prophetiske ord, (og) I gjøre vel, at I give agt derpaa, ligesom paa et lys, der

Figur 12: Saa er Guds Ord. Skriftsted: 2 Pet. 1,19.

skinner en mørk sted, indtil dagen opskinner, og morgen=stiernen oprinder i eders hierter“. Nuvel, der er tale om et lys, der skinner, det kan man nok se, men nærmere bestemme, hvad det er for et lys eller hvor det skinner, er ret umuligt. Den „forklaring“, der står under billedet: „Så er Guds ord“ forklarer her ikke noget, for man kan ikke vide, hvad der kan ligge i dette „så“. Hvordan er Guds ord? Det er problemet.

Gengivelsen i Nørup kirke hjalp ikke ret meget. Nørups billede ligner Klosterkirkens ganske meget. Kanonen, eller hvad det nu er, står her som dør skråt op i luften og fyrer en eller anden ild af. Mest ligner det måske et romerlys nytårs-

Figur 13: Viis, o søde Jesu, mig ret Veien ind i Himmelig.

aften, men det kan vel trods alt ikke være meningen. Noget skriftsted er der ikke på nogen af billederne i Nørup, så derfra kunne jeg ikke hente hjælp. Og verset i tilknytning til billedet lyder: „Naar mig mørched vil ompsende/ mig da, Gud, et Lys antænde.“

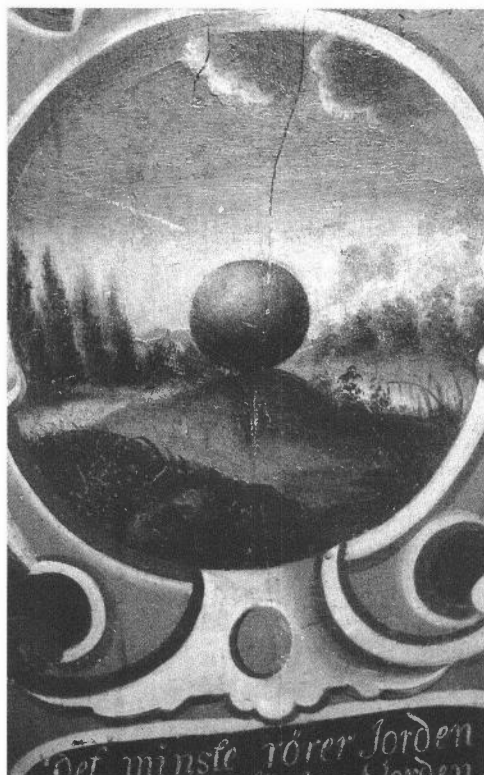
Det var først, da jeg så billederne i Engum kirke, at jeg fik løsningen foræret. Her findes nemlig et billede, der ligner de to andre meget, bortset fra, at kanoenen står lodret (se figur 13). Verset nedenunder billedet hjalp mig ikke, men

det gjorde til gengæld skriftstedet. I skriftstedetsfeltet står der: „Og Herren gik for dem som en skye stytte“ 2 Mos. B. 13, 21. Så faldt tingene på plads. Der er tale om den ildstøtte, der gik foran israelitterne under ørkenvandringen.

Og det vil sige, at alle mine forsøg på at tænke emblematiske, på at forestille mig, hvad en emblemaler kunne have tænkt på og forestillet sig, var helt og aldeles fejlslagne. Der er ikke noget emblematiske ved billedet. Det er ren og skær bibelhistorie. Kunstneren afbilder en bibelsk situation og beder om, at vi må blive hjulpet i vort liv, ligesom israelitterne blev hjulpet, om nødvendigt ved vejledning fra Gud selv. Hvilken vejledning har da vi? Vi har Guds ord. Og det forsikrer jo Thrane os om i Klosterkirkens „forklaring“, at „så er Guds ord“, sådan, d.v.s. ligesom ildstøtten under ørkenvandringen. Men umiddelbart indlysende var det altså ikke. Mildt sagt.

Jeg skal slutte med et billede, der atter henleder opmærksomheden på den livsholdning, der ligger bag emblematiske. Det er et billede i den sydlige side af Klosterkirkens midtergang, der viser en blå kugle, der hviler i et af Thranes mange, lidt ubestemmelige landskaber (se figur 14). Verset nedenunder hjælper ikke til nogen dybere forståelse af meningen med symbolet, skriftstedet heller ikke. Men forlægget gør.

Det er Arndt, der har dannet forlæg for billedet, hans billede viser den samme kugle, oven i købet har han i sin korte forklaring skrevet, at det mindste berører jorden. Det forklarer han yderligere i sin

Figur 14: Det mindste rører Jorden/ Om du oplyst er vorden. Skriftsted Kol. 3,2.

længere forklaring, hvor det hedder: „Her er en rund kugle, som ligger på jorden, men dog kun berører jorden med sin mindste eller ringeste del. Sådan gør også troende kristne, som, selv om de lever på jorden og bruger skabninger til deres livsopretholdelse, ikke lader deres hjerte hænge derved og ikke tracter efter jordiske, men kun mestendels efter det, der er oventil, efter det himmelske“.

Det er emblematikerens, det er ortodoksiens, det er pietismens livsideal, der her afbildes. Og vi er adskilt fra dette ide-

al ved det frembrud af den moderne tankegang, som skete i kunsten i 1600-tallet, i kulturen iøvrigt i 1700- og 1800-tallet. Vi kan ikke komme bag om dette moderne ideal i vor umiddelbare livsopfattelse, den er og bliver dennesidig, saftig, livsglad, livsberuset. Men skal vi forstå de gamle, må vi i det mindste i vores forestillings-evne prøve at skubbe den til side.

Til irritation, måske, for læseren, det kan vel ikke undgås, og skal nok heller ikke undgås. Men i hvert fald til oplysning, til forsøg på indkredsning af en gammel tankegang, til indlevelse i billeder, der stadig sidder i nogle af vore kirker og taler deres nu forhåbentlig ikke længer helt så tavse sprog.

Noter:

- 1) *Se Vejle Amts Årbog, 1996, side 71.*
- 2) *Ernst von Monroy: Embleme und Emblembücher in den Niederlanden 1560-1630.*

Fredericias første Sæbefabrik

– og lidt om Personerne omkring den.

Af Sven Avnby¹⁾

I 1753 fik Fredericia sin første sæbefabrik – eller „Sæbesyderi“, som den kaldtes i datidens sprog. Grundlæggerne var to af byens kendte ansigter, nemlig toldinspektør, kancelliraad Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe, herefter benævnt H. J. Hvalsøe og hans svoger, kammerraad Henrik Molrath Richter, der var købmand og tillige borgmester i byen.

Fabrikken lå på Gothersgades østlige side, oven for den nuværende Ryes Plads. I sin beskrivelse af Fredericia 1767 oplyser Wilse, „at bygningen er af anselig størrelse, og dertil smuk. Den er brandforsikret for 3500 rdl. Virksomheden, der har fået eneret på at afsætte sæbe overalt i Ribe Stift, ledes af en sæbeværks-mester, der tillige er murermester i byen og er aflønnet med 300 rdl. samt frit værelse. Der er også beskæftiget en sæbesyder, der får 40 rdl. i løn og ligeledes frit værelse. Man kan koge 5 tdr. sæbe ad gangen. Der gøres ild under kedlen i 48 timer, og her til medgår i det mindste 3 læs brænde.

Der koges 5-7 hundrede trd. sæbe årligt, og råvaren er roe- og hampolie, som importeres. Om vinteren indstilles driften, da det tager for lang tid at formere luden, og vandet fryser“.

I bevillingerne til anlæg af en sæbefabrik var indført en bestemmelse om, at ejeren tillige skulle etablere en oliemølle, der kunne forsyne sæbefabrikken med olie. Hvalsøe og Richters oliemølle blev anlagt i Prinsessegade, men skal i øvrige ikke gøres til genstand for nærmere omtale ved denne lejlighed.

Sæbefabrikken vender vi tilbage til; men først vil vi se lidt nærmere på personerne omkring den. Som nævnt var det to ret fremtrædende borgere, der her havde fundet sammen. I privatlivet var de også knyttet til hinanden, idet Hvalsøe havde været gift med en søster til Richter. H. J. Hvalsøe var født i 1710 i Hillerød som søn af Jacob Jørgensen Hvalsøe til Gislingegaard ved Holbæk.

Faderen var amtsforvalter i Frederiks-

Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe (1710-1782). Maleri gengivet efter D. Hvalsøe: Slægten Hvalsøe, 1914.

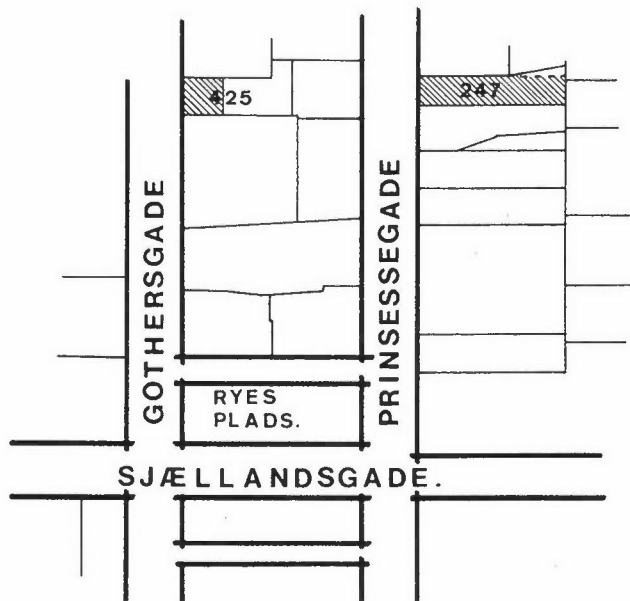
borg, siden på Falster, og ved hans død i 1740 rykker sønnen ind som herremand på Gislingegaard og indgår som nævnt ægteskab med Richters søster, Ellen Elisabeth, der er enke efter borgmester Frederik Hansen Amager i Fredericia. Hvalsøe er cand.theol., men helliger sig nu sit herresæde. Det går desværre ikke så godt. I 1746 vælter ulykkerne ind. Godset brænder, besætningen bliver hærget af kvægsyge, og samme år dør hans kone efter at have født ham 3 børn.

Hvalsøe har mistet lysten til herregårdslivet, og da han i 1747 erfarer, at stillingen som toldinspektør i Fredericia er ledig, søger han og får dette embede, de

første år som konstitueret, men fra 19. januar 1751 med fast ansættelse. Han erhverver sig en rummelig gård i Prinsessegade, nu nr. 21, med en stor, dejlig have, som i hans ejertid omtales som „den smukkeste lysthave i byen“.

H. J. Hvalsøe, der har fået titel af kancelliraad, var gift 3 gange²⁾. Med sin 2. kone, Sara Simonsen, som han gifter sig med i 1752, fik han 2 børn, men allerede i 1755 blev han påny enkemand. Året efter indgår han ægteskab med den purunge Maria Bolt Godske, som overlever ham efter at have skænket ham 13 børn. Hvalsøe blev således far til i alt 18 børn, hvoraf de fleste var i live ved faderens død i 1782. Med en så stor børneflokk har det ikke været let for toldembedsmanden at have styr på økonomien. Han efterlod sig da også en så betydelig gæld, at der næsten intet blev til enken, der først døde 34 år senere, i 1816³⁾.

Hvalsøe's kompagnon og svoger, H. M. Richter, var søn af købmand og raadmand Heinrich Richter, og købmand ligesom faderen. Lokallhistorikeren Kamilla Varming har dog påvist, at H. M. Richter ikke kan være søn af Heinrich Richter, hverken i dennes første eller andet ægteskab. Sandsynligvis er H. M. Richter en adoptivsøn, og muligvis en søstersøn til Heinrich Richter. Dennes søster, Agnete Richter, fik i ægteskab med købmand og raadmand Mathias Mathiasen 3 børn: Henrik, Jochum og Marie, og det er altså Henrik, der er interessant her. Han er født 8. juli 1714. I 1724 dør faderen, og moderen gifter sig med købmand Jens Brems. Dette ægteskab bli-

Søbesyderiet i Gothersgade: Grundtast nr. 425, del – Matrikel nr. 138, del. Oliemøllen i Prinsessegade: Grundtast nr. 247, del – Matrikel nr. 675.

ver ikke af længere varighed, for allerede i 1729 dør Agnete. Ved skiftet efter hende, der afsluttedes i oktober 1731, viser det sig, at købmand Brems sidder tilbage med et fallitbo.

Anna Marie Fessler, der altså har været gift med Henriks morbror (Heinrich Richter, død 1725), har i sit ægteskab med Søren Brinck fået en søn, Henrik Andreas, der ulykkeligvis dør i 1728, kun 2 år gammel. Det kan således meget vel tænkes, at hun og Søren Brinck adopterer Henrik Mathiasen, der har mistet begge forældre og kun har en falleret stedfar at holde sig til. Henriks fødselsår, 1714, passer meget godt. Vi ved, at Henrik Molrath Richter dør i 1777, 62 år gammel.

Som det fremgår af note 4 giftede H. M. Richter sig i 1746 med en datter af

kammerraad Mathias Pedersen til Kongens Gaard i Nørre Nissum ved Lemvig. Samme år bliver Richter, der har været raadmand siden 1739, nu udnævnt til borgmester. Hans gård lå på det østre hjørne af Danmarksgade og Riddergade, og her boede han, indtil han i 1770 rykker ind som ejer i den mere herskabelige kommandantbolig i Vendersgade, en ejendom, som senere – efter i 1830'erne at have været residens for den kommende Frederik 7. – kaldtes „Palæet“.

Da svigerfaderen i 1755 døde, købte Richter af sin svigermor kongsgården i Nørre Nissum med tilhørende bøndergods og kirke – og solgte igen fem år efter med god fortjeneste. Han fik mere og mere interesse for at handle med ejendomme, og ved Kronens bortsalg af ryt-

tergodset holdt han sig ikke tilbage. På auktionen i 1765 over Koldinghus Rytterdistrikts ejendomme erhvervede han bl.a. kirkerne i Skærup, Vejlbj og Bredstrup. Også hele Trelde by kom i hans besiddelse. Hugo Matthiessen har i øvrigt i sin bog „Fæstning og Fristed“ skrevet ret udførligt om denne Richter. Her skal blot nævnes, at J. N. Wilse i årene 1765-66 opholdt sig i Richters hjem som huslærer for de to sønner, og samtidig udarbejdede sin „Beskrivelse“ af Fredericia anno 1767.

Af bilag 3 fremgår det, at H. J. Hvalsøe har endnu en svoger, nemlig agent Christian Iversen, der er gift med en halvsøster til Hvalsøe's kone. Chr. Iversen, hvis navn også ses stavet Ivansen, var født 1706 i Køge som søn af kræmmer Iver Jacobsen. Ifølge en udskrift i Middelfart Notarialprotokol den 25. juni 1774 har Chr. Iversen i Odense arbejdet sammen med Sybilla Pedersdatter Melhoff's 2. mand, Johan Christopher Godske. Johan Godske, der dør i 1746, har sagt til sin kone, at hun efter hans død skal lade Chr. Iversen gøre boet op. Det sker også, men Chr. Iversen skal senere have udtalt, „at han da ikke var eller ventede at blive en svigersøn, men blev det året efter“. Den 9. juni 1747 vies han og den unge Anna Gregoria „i Madam Godskes Gaard“, dvs. Sybilla Melhoffs købmandsgård, nu Algade 69, i Middelfart. Agent Iversen har formodentlig overtaget denne gård, hvor svigermoderen allerede den 14. september samme år, altså 1747, bliver gift med forvalter på godset Gyldesten, Niels Henriksen. Madame Sybilla overlever også sin 3. ægtemand og til-

bringer sine sidste år indtil sin død i 1769 hos sin datter Maria Bolt Godske og svigersønnen H. J. Hvalsøe i Fredericia. I lighed med H. M. Richter driver Chr. Iversen ved siden af sin købmandsforretning også handel med gårde og huse i stor stil. For eksempel køber han i 1760 „Billeshave“ nord for Middelfart – og afhænder det igen i 1764.

For de to interessenter, Hvalsøe og Richter, blev sæbefabrikken nok ikke så lukrativ en investering, som de havde påregnet. Hvalsøe solgte sin part i 1777, og Richter havde da allerede nogle år forinden trukket sig ud af foretagendet. Det har antagelig været omkring 1770, for dette år låner Hvalsøe 5.900 rdl. af svogeren Chr. Iversen, formentlig for at kunne overtage Richters part i sæbefabrikken. Som sikkerhed for lånet får agent Iversen pant i Kauslunde Kirke med tilhørende, nemlig kirkens jord i Kauslunde, Svenstrup og Skrillinge, et hus i Skrillinge, en gård i Vejlbj, tre markjorder i Middelfart og en ejendom i Kærbyholm på 7 tdr. 4 skp. Kauslunde Kirke tilhørte tidligere Chr. Iversens svigerfar, Johan Godske. Efter hans død i 1746 giver hans enke, madame Sibylla, Hindsgavl ejer, Niels Basse, forkøbsret på kirken, hvis hun skulle ønske at sælge den. Det sker dog ikke, og efter Sybillas død 1769 må kirken med tilhørende være gået i arv til datteren Maria Bolt Godske og hendes mand H. J. Hvalsøe. I 1785 sælger Hvalsøe's enke i øvrigt kirken til kammerherre Adeler på Hindsgavl.

Agent Iversen og Hvalsøe har ordnet deres mellemværende ved, at Chr. Iver-

sen har overtaget de to tredjedele af sæbefabrikken. Kompagniskabet mellem Hvalsøe og Iversen kommer der imidlertid ikke noget godt ud af. Af Middelfart Notarial Protokol 1779 ses, at byfoged og byskriver Jørgen Bassesen i Lund i Middelfart den 12. maj 1779 har fået tilsendt en „Rekvision“, som birkedommer og prokurator Hans Jørgen Troiel i Odense fremsender på vegne af H. J. Hvalsøe. Rekvisionen, der er dateret 11. maj 1779, er stilet til „ST Hr. Agent Ivarsen i Middelfarth“, og som fodnote skriver Troiel:

„Forestaaende Requisition ville Velædle og Velvise Hr. Byfoged og Byeskriver Lund i Middelfarth som Notarius Publicus Loci behageligt paa Embeds Vegne ufortøvet insinuere og forelæse Hr. Agent Ivarsen, derpaa ædske og modtage Svar og iøvrigt reservere Hr. Cancelliraad Hvalsøes Ret, protestere imod ved Ophold Tab og Skade, samt over, hvad passerer, udstæde en lovformelig Notarial Act.“

I rekvisionen anfører Troiel, at der mellem Iversen og Hvalsøe i juni 1777 er indgået en overenskomst om, at Iversen har fri rådighed til at disponere over og bortsælge hele sæbeværket mod, at Hvalsøe bliver godtgjort for sin tredjepart ved at de forskrivninger, som Hvalsøe har afgivet til Iversen, nemlig en panteobligation på 1.950 rdl. med pant i ovennævnte tredjepart samt en revers på 50 rdl., bliver slettet.

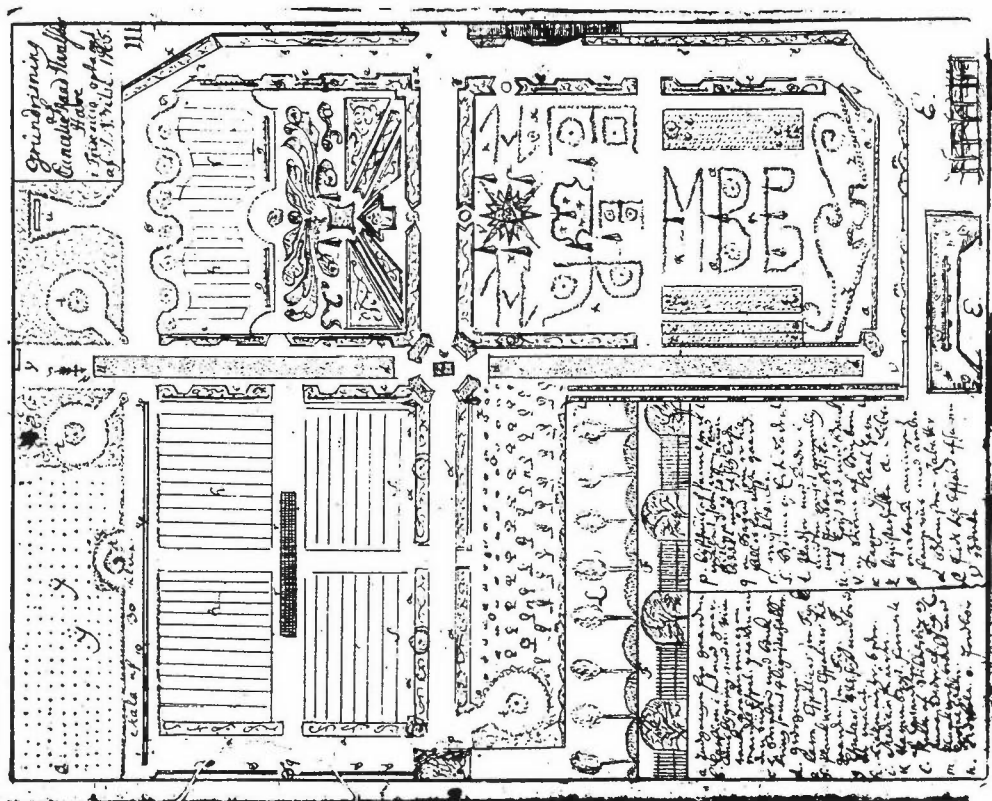
Den 7. juni har Iversen solgt sæbefabrikken til en Mons. Engberg, og meddelt Hvalsøe dette. Hvalsøe har gratuleret

ham med handelen og alene udbedt sig sine forskrivninger udleveret til afløsning. Men dette har Chr. Iversen ikke efterkommet. Han har overdraget obligationen til en godsforvalter Bagger, og denne har opsagt obligationen og sagsøgt Hvalsøe for beløbet.

Chr. Iversens svar på rekvisionen går ud på, at der i sagen mellem ham og svogeren er opkommet nogle misforståelser, som må udredes ved retten.

Det, der giver anledning til uenigheden parterne imellem, er, at handelen med Mons. Engberg om sæbefabrikken er gået tilbage. Chr. Iversen mener, at Hvalsøe dermed stadig hæfter for en tredjedel af virksomheden, medens Hvalsøe er af den opfattelse, at Iversen har foretaget salget for egen regning og risiko, og at det ikke vedkommer Hvalsøe, at handelen ikke har kunnet gennemføres. Parterne anlægger sag mod hinanden, dels ved Fredericia Stadsret og dels ved Middelfart Bytings-Ret. Sagerne bliver afvist ved begge retter, og parterne henvises til at søge tvistighederne udredet ved en forligskommission.

Fortsættelsen i sagen kan ses i Middelfart Notarial Protokol 1780. Det fremgår af protokollatet, at der den 29. september 1780 er indgået en kontrakt mellem på den ene side „Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe, Kgl. Mayst. Cancelliraad og Tolder i Fredericia, tilligemed min kjære Hustrue, Maria Bolt Godske, samt Jacob Wedel, Kgl. Mayst. Krigsraad, Eyer til Kiersgaard og Holsegaard“, og på den anden side „Christian Ivarsen, Kgl. Mayst. Agent i Middelfart, og Hans Bagger, For-

Grundriss af H. J. Hvalsø's berømte have i Prinsessegade. Bemærk initialerne formet i lavendler: HJH, EER, SS og MBG, som står for ejeren og hans tre hustruer. Tegning af N. J. Wilse 1765, Oslo Universitetsbibliotek.

valter ved Krengerup og Brahesholm etc. Godser". Kontrakten er affattet i 3 punkter:

1) Hvalsø forpligter sig til årligt at betale 100 rdl. til agent Iversen, og efter dennes død til hans nulevende hustru, f. Paludan. Betalingen skal ske hver den 11. juni i 15 år med første betaling den 11. juni 1781.

Skulle både agent Iversen og hans kone afgå ved døden inden udløbet af de 15 år, bortfalder Hvalsø's betalingspligt.

2) Skulle Hvalsø dø, inden hans forpligtelse ifl. pkt. 1 er udløbet, så hæfter hans kone, Maria Bolt Godske, for betalingerne, der da udredes af den pension, hun vil oppebære af Den Almindelige Landmilitær-Etats pensionskasse. Skulle både Hvalsø og hans kone dø, inden betalingsforpligtelsens ophør, så indestår krigsraad Wedel og hans arvinger for betalingerne.

3) Forvalter Bagger erklærer på agent Iversens og egne vegne, at man herefter

frafalder alle krav, der er gjort gældende under de løbende proces-sager, og at han har påtegnet til udslettelse nævnte panteobligation og revers.

Ved indgåelse af denne kontrakt er det klarlagt, at Hvalsøe ikke har pant i sæbeværket, som agent Iversen altså selv må drive videre. Det nedlægges i 1783.

H. J. Hvalsøe dør i 1782, og de 100 rdl., som agent Iversen skal have udbetalt årligt, hæfter Hvalsøe's enke, Maria Bolt Godske, altså herefter for. Pengene udbetales også rettidigt til og med juni-terminen 1784, og den 23. februar 1785 bliver afgiften endda betalt forud for 6 år, indtil 11. juni 1790 at regne. Det forekommer umiddelbart lidt ejendommeligt, at Hvalsøe's enke foretager denne forudbetaling. Det kan dog hænge sammen med, at hun netop ved denne tid – som tidligere nævnt – sælger Kauslunde Kirke til kammerherre Adeler på Hindsgavl. Den mulighed foreligger, at krigsraad Wedel, som jo ifølge den indgåede kontrakt står som kautionist for termins-betalingerne, har tilskyndet hende til dispositionen.

Såfremt agent Iversen og hans hustru dør, inden de 6 år er udløbet, skal det for meget erlagte dog tilbagebetales, og det skulle vise sig at blive tilfældet. Agent Iversen dør nemlig i januar 1788, og kort forinden har han mistet sin kone. Ved skiftebehandlingen af agentens bo fordrer Hvalsøe's enke da, at det for meget indbetalte beløb tilbagebetales hende. Beløbet opgøres til 232 rdl., men af skifteprotokollen fremgår, at „Cancelliraadinden“ lod sig nøje med 225 rdl.

Kilder:

„Hospitalet“ – *Slg. Agent Iversen, 1989, udgivet af „Middelfart og Oplands Lokalhistoriske Forening“.*

Erik Housted: „Inspektørerne ved strømtolden“, artikel i „Fredericia Dagblad“ 3. juli 1982.

„Toldvæsen og toldere i Fredericia“, artikel i „Zise“, *Toldteknisk Tidsskrift*, 7. årg., nr. 1, 1984. (LAFO 6458)

Hugo Matthiessen: „Fredericia – 1650-1760“, 1911, s. 128, 198 f, 201, 245, 274.

„Fæstning og Fristed“, 1950, s. 89 ff.

Edu. A. Nissen: „Fredericia – By og Borger“, 1965, s. 135 ff: „Palæet“ i *Vendersgade 1724-1865*

s. 141: „Lergryder og østersskaller“.

O. J. Rawert: „Kongeriget Danmarks industrielle Forhold“, 1850 – her i fotografisk optryk 1992 – s. 367 og 372.

Aug. F. Schmidt: „Kammerråd Henrik Richter“, kronik i *Kolding Folkeblad* 7. juli 1952. (LAFO 6307)

J. N. Wilse: „Fuldstændig Beskrivelse af Fredericia, 1767“, s. 65 f.

„Stamtavle over Familien Hvalsøe“, udarbejdet i 1856 af *cand. polit. Laurits Hvalsøe*. (LAFO A 690)

Middelfart Notariel Protokol 1774, 1779 og 1780.

NB: LAFO = *Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn*.

Note:

- 1) *Se Vejle Amts Årbog, 1995, side 104.*
- 2) *Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe (1710-1782) gift 1. gang med Ellen Elisabeth Richter (1721-1746), med hende fik han 3 børn gift 2. gang med Sara Simonsen (1731-1755), med hende fik han 2 børn gift 3. gang med Maria Bolt Godske (1740-1816), med hende fik han 13 børn. H. J. Hvalsøe's 1. kone er søster til H. M. Richter, se bilag 3.*
- 3) *Sybilla Pedersdatter Melhoff (ca. 1704-1769) gift 1. gang med Iver Pedersen (død 1738), en datter i dette ægteskab, Anna Gregoria Iversdatter (1726-1761), blev gift med Christian Iversen (1706-1788) gift 2. gang med Johan Christopher Godske (død 1746), en datter i dette ægteskab, Maria Bolt Godske (1740-1816), blev gift med H. J. Hvalsøe (1710-1782) gift 3. gang med Niels Henrichsen.*
Det ses, at Chr. Iversen og H. J. Hvalsøe er besvogrede, idet deres respektive koner er halvsøstre.
- 4) *Heinrich Richter (1662-1725) gift med Anna Marie Fessler (1694-1782). Børn: Henrik Molrath Richter (1714-1777) gift med Kirstine, datter af kammerraad Mathias Pedersen til Kongens Gaard i Nørre Nissum ved Lemvig. Ellen Elisabeth Richter (1720-1746) gift med H. J. Hvalsøe. Anna Lucia Richter (1722-?) gift med raadmand i Fredericia, Søren West Lindberg. H. M. Richter og H. J. Hvalsøe er altså svogre. Heinrich Richter var tidligere gift med Ellen Lavtrup, død 15. april 1719. Deres ægteskab var barnløst. Efter Heinrich Richters død i 1725 gifter Anna Marie Fessler sig i 1726 med major, senere oberst Brinck (1688-1743).*

„Det er en ringe mand, der ikke har slægtsminder...“

Otto Jensen (1860-1938) – gårdejer og sognefoged i Løsning.

Af Birgit Øskov Jensen¹⁾

„Vi higer og søger i gamle bøger“ – ja, det kunne passende være slægtsforskernes overskrift for uendelige timers arbejde. Mange års forskning ligger ofte til grund for sætningen: „Ja, og jeg kan endda føre min slægt helt tilbage til Gorm den Gamle“. Beundrende blikke og „nå, nå, det var søreme noget,“ lyder det fra omkringstående spørgere, når man svarer sådan på spørgsmålet: „hvor langt er du så kommet tilbage med din slægt?“

Selv har jeg efterhånden forsket i henved 20 år og har forlængst måttet opgive håbet om med sandhed i stemmen at kunne præsentere ovenstående svar. Ikke fordi jeg er doven eller besat af manglende held. Heller ikke, fordi min familie ikke er „fin nok“ – nej, den har vist sig at være en blandet forsamling af hårdtarbejdende landmænd, lærere, håndværkere, „lillekonger“ og dyrlæger. Nej, svaret skal vist findes et helt andet sted, nemlig i min opfattelse af slægtsforskning. Frimærkesamler er jeg også, men det var kun den

første weekend, jeg samlede på hele verden. Snart blev samlerområdet indskrænket til kun at omfatte Danmark, Færøerne og Grønland, og sådan er det også gået med min slægtsforskning. Jeg vil langt hellere „forske slægt“ end „samle navne“, og det er egentlig grunden til, at denne artikel nu ser dagens lys.

Min slægtsforskerinteresse begyndte allerede, da jeg var 15-16 år, og som følge deraf har jeg kunnet spørge alle mine bedsteforældre om „noget“, men meget har jeg måttet finde frem på arkiverne efter deres død, idet langt fra alle spørgsmål og svar nåede at blive formuleret, førend mine ældre slægtninge var døde.

Det betød, at selv nære slægtninge blev gjort til genstand for mit slægtsforskerstudium, herunder også min oldefar på min morfars side, Otto Jensen, der levede et langt liv i Løsning mellem Horsens og Vejle.

Næsten hele mit liv har jeg boet nord for Limfjorden, og i mange år var Løs-

„Øskovgaard“ i Løsning Sogn.

ning blot en station på banen til den store verden, men på grund af invitationer til slægtstræf og runde fødselsdage fik jeg nogle personlige minder fra slægtsgården „Øskovgaard“ på Rævejergvej i Løsning at bygge videre på. Det var nemlig der, min oldefar, Otto Jensen, blev født som den næstældste søn i en søskendeflok på 8 – tirsdag den 27. marts 1860.

Da gården efterhånden gled ud af slægtens eje og blev tømt for slægtsminder, blev det mig, der overtog en hel del af disse „klenodier“, som der stod „sognefoged“ på, og ganske langsomt blev min

interesse for Otto den, der styrede min slægtsforskning i en periode. På min reol ligger en flot sort kasket med guldbånd og emblem. Bagest i svederemmen sidder et lille papirmærke, hvorpå der med blyant er skrevet *Otto Jensen*. På mit gamle chatol står et tungt messingstempel og en spinkel seglsignet tilegnet sognefogeden fra Løsning, og på væggen hænger billedet af Dannebrogsmændene. Mange tanker, forestillinger og oplysninger kan man finde frem på baggrund af disse ting, og en lang række af disse har jeg sammenskrevet i det følgende.

Otto Jensens kasket, stempel, seglsignet og (måske hans) sognefogedskilt fotografert 1997 af Claus Lander Petersen.

Gårdejer Rasmus Jensens og Nielsine Ottesens 2. søn, Otto Jensen, blev født tirsdag den 27. marts 1860 på „Øskovgaard“ i Stobberup By, Løsning Sogn²⁾. Ved dåben blev han opkaldt efter morfaderen, Otthe Nielsen, der var død 12 år tidligere. Han blev hjemmedøbt 12. april (for øvrigt min egen fødselsdag 99 år senere!), og fadderne var Marie Pedersen fra Stobberup, gårdejer Rasmus Mikkelsens hustru sst., Thomas Hansen i Oens (hans fasters mand), Anders Ottesen (morbror) i Horsens og endelig Peder Rasmussen i Rimmerslund.

Hans forældre var blevet gift i Løsning Kirke 22. december 1857: Nielsine var fra

Nr. Snede og kom til november-skiftedag 1855 til gården som „ung pige“. Den noget ældre gårdejer så en mulig kone i Nielsine, og parret blev gift to år senere. Rasmus var da 41 og Nielsine blot 24 år gammel. I en lind strøm fulgte derefter de næste 15 år parrets i alt 8 børn: Jens Rasmussen Jensen født 31.1.1859 (død 12.9.1922), Otto Jensen født 27.3.1860 (død 30.5.1938), Ane Marie Jensen født 14.4.1862 (død 4.5.1917), Ane Kirstine Lehmann Jensen født 4.7.1865 (død 11.8.1934), Thomas Hansen Martin Jensen født 2.11.1866 (død 19.4.1873), Mette Marie Jensen født 22.5.1868 (død 30.7.1868), Jutta Meta Marie Jensen

22.5.1870 (død 3.12.1952) og Johanne Andrea Jensen født 24.11.1872 (død 8.4.1953). Som det kan ses af ovenstående liste, blev man ikke forskånet for at miste små børn på gården.

Efter at have været på gården flere gange kan man ikke lade være med at tænke den helt utænelige tanke, at der faktisk har været „mange“ børn, flere generationer og forskellige „fremmede“ tjenestekarle og -piger i de små stuer. „Privatliv og eget arbejdsværrelse“ – ja, det må vist være nymodens ord og begreber, der ikke havde så stor betydning i de lave stuer i Løsning dengang!

Atter en gang – den 12. april – 1874 blev Otto konfirmeret i sognets kirke med bemærkningen „Mg for Kundskaber – Mg for Opførsel“ – og dermed kunne han komme ud af folkeskolen i Løsning og tjene forskellige steder. Hans soldatertjeneste blev forrettet omkring 1883 ved 10. Bataljon i Fredericia.

Otto Jensens storebror, Jens Rasmusen Jensen, blev uddannet dyrlæge, og 5 år før faderens død kunne han med en veloverstået eksamen som baggrund nedsætte sig den 1. maj 1883 som dyrlæge i sin fødeby. Det betød, at fødegården i Stobberup kunne overtages af næstældste søn, Otto, idet der fulgte en god dyrlægegård med Jens's praksis. 28. april 1908 blev storebror udnævnt til Ridder af Dannebrog, og 8. maj samme år skrev han følgende levnedbeskrivelse og sendte den til Ordenskapitlet på Aмалиenborg³⁾:

Undertegnede er født i Stobberup, Løsning

Sogn 31. Januar 1859, hvor min Fader Rasmus Jensen var Gaardmand.

Jeg gik i Landsbyens Skole og passede Køer indtil jeg 14 Aar gl. blev konfirmeret. Arbejdede saa hos min Fader som Karl til jeg 19 Aar gl. rejste til Kbh for at læse til Præliminærexamen som jeg fik 1874.

I 1883 tog jeg Dyrlægeexamen og nedsatte mig som praktiserende Dyrlæge 1. Maj 1883 i min Fødeby Stobberup ved Løsning St. og har boet der siden.

Samme Aar købte jeg en lille Gaard paa 15 Tdr. Land.

1883 blev jeg gift med Karoline Marie Jørgensen, min Hustru død 1894.

3 Aar senere 1897 blev jeg gift for 2. den Gang med Susanne Søgaard, Datter af Lærer Søgaard, N. Vilstrup.

Løsning 8. Maj 1908

Jens Rasmussen Jensen

Dyrlæge.

I Jens Rasmussen Jensens to ægteskaber ses 14 børn, hvoraf der blev flere håndværkere, dyrlæger og tandlæger.

Ja, „tilfældet“ eller storebroderens interesse for dyr og faderens mulighed for at hjælpe ham til en uddannelse gjorde, at det blev Otto Jensen og dermed min „linie“, der fortsatte på slægtsgården. 14 dage før faderen døde – 6. december 1888 – overtog Otto Jensen som 28-årig fødegården. Med sin mor som husholderske og diverse karle og piger drev han gården „alene“, indtil han 23. november 1894 blev viet i Løsning Kirke til den 10

år yngre Mathilde Henriette Magdalene Paasch. Forlovere ved vielsen var gårdejer i Stobberup, Christen Olesen og gårdejer i Åle, Anders Nielsen. Inden vielsen var der behørigt „lyst til ægteskab for parret“. Tilfældigvis bevaret har jeg kopi af lysnings-hæftet⁴⁾, hvori notaterne er gjort:

23. S. eft. Trin. 28/10-94 Førstgudstjeneste Altergang. Lyses til Ægteskab 1st Gang for Ungk. Gmd Otto Jensen af Stubberup og Pige Mathilde Magdalene Henriette Prsch af Merring.

24. Søndag efter Trefoldighed 4/11 94 Sidstgudstjeneste 2 Kirkegangskoner. Lyses til Ægteskab 2 Gang for Ungkarl Gmd. Otto Jensen ad Stubberup og Pige Mathilde Magdalene Henriette Prsch af Merring.

25. Søndag efter Trefoldighed 11/11 94 Altergang, Kirkegangskone. Barnedaab. Lyses til Ægteskab 3 Gang for Ungkarl Gaardmd. Otto Jensen af Stubberup og Pige Magdalene Henriette Paarsch af Merring.

Hans tilkommende, Mathilde Henriette Magdalene Paasch, var blevet født 5. juni 1870 i nabosognet, Korning Sogn. Hendes forældre var Marie Frederikke Priis (With) og udlagt barnefader Hans Frederik Paasch, gårdmand i Korning. „Moderen opholdt sig 10. Maaneden før Barnets Fødsel i hans Sogn“, skrev præsten i kirkebogen ved fødselsindførslen – hendes forældre blev først lovformeligt gift med hinanden i 1905 – men det er en helt anden historie⁵⁾!

Mathilde blev konfirmeret i Løsning

Mathilde Henriette Magdalene Paasch fotograferet ca. 1931.

Kirke 5. oktober 1884, samme dag som Jutta Meta Marie Jensen, Rasmus Jensens datter fra „Øskovgaard“ – hendes senere svigerinde! I det lille sogn har hun nok snart fået øje på „storebroderen til Jutta“, gårdejersønnen fra „Øskovgaard“.

I nedenstående udklip vedr. sognefod-jubilæumsfestlighederne kom det frem, at Mathilde og Otto havde mødt hinanden „alvorligt“ ved at spille diletant. En hel del nulevende efterkommere efter parret elsker at optræde ved festlige lejligheder i familien eller ved „by-revyer“ med sange, sketch og anden underholdning. De må være arveligt belastede!

På „Øskovgaard“ havde Otto Jensen i følge aftægtskontrakt sin mor boende, og

med børnenes ankomst – den første datter, Nielsine, allerede i juli 1895 – kom tredje generation ind i stuerne.

I en gammel, sort regnskabsbog, som Otto Jensen omhyggeligt har ført i perioden januar 1893 (der starter den mig tilhørende i hvert fald) til 1904, kan jeg se, at der 21. november 1894 er blevet brugt 20 kroner til „2 Ringe Guld“ og 27. juli 1895 er der brugt „2 kroner til Vugge og 2,11 kroner til Sut m.m.m.“ Jo, det blev „nye tider“ for den 34-årige ungarl og gårdejer!

Otto Jensen var som før nævnt ud af en børneflokk på 8, og sandelig om ikke Mathilde og han også blev forældre til en børneflokk på 8, således at gårdens stuer igen blev fyldt til bristepunktet. Meget hurtigt efter brylluppet kom den første datter til verden, Nielsine Jensen „Tulle“ født 26.7.1895 (død 10.2.1943) og derefter fulgte: Rasmus Jensen født 28.11.1896 (drukne i gårdens dam 12.12.1903), Frederik Jensen (Øskov) født 3.3.1898, (død 3.2.1976), Marie Jensen „Mie“ født 10.12.1899 (død 6.3.1969), Viggo Jensen (Øskov) født 12.3.1901 (død 2.12.1990), Emma Jensen født 2.1.1903 (død 8.7.1980), Rasmus Jensen (Øskov) født 8.10.1904 (død 1.12.1953), Elna Jensen født 12.5.1906 – her 8 børn på 10 år.

Heller ikke her undgik man at miste et barn. Den 7-årige Rasmus – den første-fødte søn, der var opkaldt efter farfadere – gik igennem isen på gårdens dam kort før jul 1903. Næstefødte søn fra oktober 1904 blev da døbt Rasmus.

3 af Otto Jensens sønner valgte i 1921 at tage navneforandring. Alle tre var døbt

„Jensen“ til efternavn, men da Otto Jensens far den 26. juni 1883 havde valgt at lade gårdens navn „Øskovgaard“ tinglyse på matrikelnummeret, var det nærliggende for de tre sønner at bekoste en navneændring til „Jensen Øskov“. Min morfar, Frederik, var en af de tre sønner, og hermed fik jeg en forklaring på mit „mellemnavn“, der tit og ofte på mine breddegrader forveksles med „Ørskov“. „Arving til et skibsværft i Frederikshavn ved jeg, at jeg ikke er – men derimod efterkommer fra sognefogedens „Øskovgaard“ i Løsning – ja, det er, hvad jeg er.“ Sognefogedens seneste tipoldebarn, der sover trygt i sin tremmeseng her ved siden af mig, er også bærer af dette navn.

Ved siden af pasningen af gården udnævntes Otto Jensen til sognefoged for Løsning i 1904⁶⁾, hvilket 27 år senere førte til udnævnelse til Dannebrogsmænd – 22. januar 1931. Indstillingen vedr. sognefoged-hvervet kom, da Otto Jensen var blot 44 år gammel. Fra Bie til Vejle Amt:

Den 10. februar 1904

*Ved at meddele, at Sognefogeden for Løsning Sogn, Gaardejer Mads Olesen, paa Grund af Bortrejse fra Sognet har begæret Afsked fra Sognefogedbestillingen, skal jeg under Henvi-
sning til hofølgende fra Løsning-Korning Sogneraad modtagne Skrivelse af 8.ds, tjenstligt tillade mig at indstille, at Gaardejer Otto Jensen af Stobberup, der af mig anses som vel egnet til Hvervet, beskikkes som Sognefoged for Løsning Sogn. Han er født den 27. marts 1860 i Løsning Sogn.*

Bie.

Udertegnede *Gårdejer Otto Jensen af Stobberup*
som under *16 dages* er beskikket til Sognefoged for

Løsning Sogn

lover og sværger herved, at jeg i denne Beskilling vil være Danmarks Riges Grundlov, Kongen og Øvrigheden tro og lydige, efter yderste Evne opfylde de mig ved Lovgivningen paalagte Pligter og samvittighedsfuldt dels selv udføre dels paase, at det mig betroede Distrikts Beboere udføre de fra Øvrigheden udgaaende Forskrifter uden at agte paa Venskab eller Frændskab, Gunst eller Gave samt i Et og Alt at opføre mig saaledes, som det anstaar en retskaffen og nidkjær Sognefoged.

Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord!

Stobberup, den *20 Februar 1904*.

Otto Jensen.

13/104 og 16/104

Otto Jensens sognefoged-ed.

Løsning-Korning Sogneråd havde efter sit møde 8. februar 1904 indstillet følgende til stillingen:

1. Gårdejer Otto Jensen, Stobberup
2. Gårdejer Hans Jørgen Hartvigsen, Stobberup
3. Gårdejer Peter Jensen Paaske, Sæbberrup

Beskikkelsen til Otto Jensen kom den 16. februar 1904, og dermed kunne han overtage adskillige af den tidligere sognefoged, Mads Olsens „gjenstande“:

1. Skilt
2. Panteprotokol
3. Afgangs- og tilgangs Protokol
4. Hundeprotokol
27. Regulativ for Snekastning i Vejle Amts-

raadsreds af 6te December 1889

29. Lov om offentlig Fred paa Helligdage – 7de April 1876

og endelig

45. Samt en Del gamle Love, Forordninger og Bekjendtgørelser.

Stobberup d. 14de April 1904.

Otto Jensen⁷

Som sognefoged fik Otto Jensen en del at se til, og i den anledning anvendte han den gamle, sorte regnskabsbog som „opskriftsbog“. Bagerst i bogen findes nemlig en hel del indførsler i stil med nedenstående:

Det attesteres herved at Barnet N.N. lever og at Barnemoderens Erhverv og Formueomstændigheder ikke tillader hende selv at sørge for sit

uægte Barns forsvarlige Underhold og Opdragelse. Barnemoderen er forsørgelsesberettiget her i Riget.

Stobberup d... 190- Otto Jensen, Sognefoged.

Da jeg første gang så den lange stribe af sådanne indførsler vedr. N.N., kikkede jeg unægteligt en smule. Men pludselig slog det mig, at her sad jeg da vist med sognefogedens paradigmaer. Mon der var brevkurser for sognefogeder dengang, så de lærte de rigtige opstillinger?

I *Skatteprotokol Løsning Kommune 1907°* ses Otto Jensen anført med en samlet skat af 185,49 kr., mens broderen, dyrlæge Jensen, samme år betalte 293,93 kr. Dyrlægen som Stobberups højeste skatteyder, Otto Jensen som den 3. højeste. Jo, det var „gode betalere“, der kom fra „Øskovgaard.“

Som sognefoged-par kunne Otto og Mathilde den 23. november 1919 fejre sølvbryllup. Alle børnene var med til festen, og nedenstående foto blev taget ved den lejlighed. Måske det mest symmetriske foto overhovedet.

I *Horsens Folkeblad* den 12. februar 1929 findes følgende, da Otto Jensens 25 års jubilæum som sognefoged kunne fejres:

På lørdag kan den mand, hvis billede ses over disse linier, nemlig gårdejer, Otto Jensen, „Øskovgaard“, Stobberup, fejre 25 års jubilæum som sognefoged og lægdsmand for Løsning sogn. I den anledning slipper vor kære øvrighedsperson ikke for at komme i avisen. Lad det være sagt straks: Otto Jensen er en særdeles agtet og afholdt mand, og hans imødekommende og hensynsfulde sindelag er der ikke lovord nok for af de mange, som han igennem årene er kommen mere eller mindre i

berøring med, og det er en kendt sag, at når sognefoged Otto Jensen i embeds medfør skal ud med en panteliste og deslige, så er forretningen udsat så længe som muligt.

Otto Jensen, der overtog fædrenejgården, som ligger så smukt der ved jernbanen og med skoven i baggrunden, med megen gæld, da der var mange børn, deriblandt den kendte afdøde dyrlæge Jensen, Løsning, har forstået at udnytte de skiftende tider, så han nu ser sig i stand til at hjælpe en ret talrig børneflokk i stillinger. Igennem de ca. 35 år, Otto Jensen har siddet med gården, har han foruden som nævnt sognefoged og lægdsmand haft mange offentlige tillidshverv, bl.a. været sognerådsformand i 8 år, efter hvilken periode han tiltrods for stærke opfordringer ikke syntes at kunne modtage genvalg.

Otto Jensens sunde og fornuftige indflydelse har altid gjort sig gældende, og derved har han i høj grad vundet alles agtelse, idet han gerne kunne ordne vanskelighederne på en snild og behagelig måde. Otto Jensens daglige ledelse af gården er værdig til efterlignelse, og her har han en stor støtte i sin hustru Mathilde, en voksen søn og to døtre!

Sognefogeden og hans kone er i høj grad gæstfrie og livlige folk, som gerne tager del i såvel de unges som de ældres glæder, og da det nu er lige i fastelavnstiden, skal det nævnes, at Otto Jensen i sin tid fik en kurv, men alligevel Pigen: Sagen er, at O.J. spillede Per i „Fastelavnsgildet“, og som sådan fik Mathilde i kurven; hun var nemlig gårdmandens yngste datter i stykket, og Per tog pigen for hele livet, til gensidig lykke og glæde.

Det er kun naturligt og glædeligt, at jubilæumsdagen er bleven bekendt til trods for, at sognefogeden længe ikke ville ud med datoen.

Fra venstre ses – for neden: Emma (gift Schwartz), Mathilde, Otto, Elna (gift Johansen). For oven: Marie (gift Kjeldsen), Rasmus, Frederik, Viggo og Nielsine (gift Thomsen)

En del beboere har inviteret Otto Jensen med familie til en lille festlighed, og der vil sikkert mange af det afholdte sognefogedpars venner møde op for at lykønske på festdagen, under kaffedrikning og musikunderholdning. Festen vil blive afholdt i Løsning Forsamlingshus på jubilæumsdagen nu på lørdag. P & A.

I forbindelse med udnævnelse til Dannebrogsmænd skal man skrive og indsende en levnedsbetegnelse til Ordenskapitlet⁹⁾, og Otto Jensens kan herunder læses, skrevet med hans egen hånd og stavemåde:

Dannebrogsmænd Otto Jensen, Levnedsbetegnelse af 1931

Otto Jensen, Gaardejer, født den 27. Marts 1860 paa Øskovgaard i Stobberup By, Løsning Sogn, Hatting Herred, Vejle Amt.

Fra mit 7.de Aar til 14.de Aar søgt Folkeskolen i Løsning, i tiden indtil mit 22. Aar søgt forskellige Auftenskoler.

1883 Soldat ved 10.de Batallion i Frederetsias. Efter min Faders Død overtaget min Fødegård, stor cirka 70 Tønder Land som jeg beboer, ejer og driver innu.

1904 den 16. februar beskikket til Sognefoged og Lægdsmand for Løsning Sogn.

1904 af Kommunalbestyrelsen valgt til Ejendomskyldvurderingsmand og fungeret til 1912.

Otto Jensen med dannebrogsmændenes hæderstegn på brystet ca. 1931.

1905 medvirkende ved Oprettelse af en Afholdsforening og dens Formand til 1918.

1908 til 1912 Medlem af Skolekommissionen.

1917 til 1925 Medlem af Sogneraadet og hele Perioden dens Formand.

1916 medvirkede ved Oprettelse af Foderstofferne og Brugsforening i Løsning, i Bestyrelsen gennem flere Aar Formand for Brugsforeningen.

Medvirkede ved Oprettelse af Hesteavlsforeningen og Kvægavlsforeningen og Bestyrelsesmedlem gennem Aarene.

Øskovgaard, den 6. marts 1931

Otto Jensen.

Familietraditionen havde fortalt mig, at Otto Jensen døde af sorg over at have

mistet sin ægtefælle gennem 44 år, Mathilde Henriette Magdalene Paasch. Hun døde mandag den 10. januar 1938, og jeg fandt følgende omtale af begravelsen i *Horsens Folkeblad*:

Jordefærd i Løsning.

Sognefoged, Otto Jensens Hustru, Mathilde, f. Paasch, blev Lørdag Eftermiddag begravet fra Løsning Kirke under meget stor Deltagelse. Kirken var smukt pyntet, og en Mængde Palmedekorationer, hvoraf flere signerede, dækkede hele Midtergangen.

Efter Salmen „Tænk, naar engang den Taage er forsvundet“ talte Sognepræst Jeppesen ud fra et Afsnit i Jakobs Brev: „Og nu I, som sige: I Dag eller i Morgen ville vi gaa til den eller den By og blive der et Aar og købslaa og vinde, I, som ikke vide, hvad der skal ske i Morgen; thi hvordan er eders Liv? I er jo en Dam, som til Syne en liden Tid, men derefter forsvinder; i stedet for, at I skulle sige: dersom Herren vil og vi lever, da ville vi gøre dette eller hint.“

Ud fra dette Skriftord betonedes Præsten Livets Usikkerhed, Døden er os altid vis og kan komme, før vi ved af det, og vel stillet er da kun den, der i sit Liv har lært at regne med Gud. Præsten henvendte derpaa personlige, trøstende Ord til de Efterladte. De gode Minder giver vel nogen, men aldrig tilstrækkelig Trøst, denne finder man kun ved at give sig til ham, der paa Golgatha gav sig hen i Døden for os.

Efter Talen sang man „Jeg er træt og gaar til Ro“, hvorefter Kisten førtes til Familiegravstedet, hvor Pastor Jeppesen forrettede Jordpaakastelsen, og efter Salmen „Dejlig er Jorden“ takkede Otto Jensen det store Følge for Deltagelsen. Efter Jordefærden var der Sammenkomst i Forsamlingshuset, hvor mange havde Ordet for at

mindes Afdøde og udtrykke deres Medfølelse med Familien i deres Sorg.

Otto Jensen døde ca. 5 måneder efter Mathilde og blev selvfølgelig begravet ved siden af hende i familiegravstedet, øst for Løsning Kirke. *Horsens Folkeblad* havde også et referat fra den begravelse:

Jordefærd i Løsning.

Pinselørdag jordedes fhv. Sognefoged Gdr. Dmb.

Otto Jensen under stor Deltagelse fra Løsning Kirke. Kirken var pyntet smukt med Bøgeløv og Blomster, og i Koret samt ned ad Midtergangen laa talrige Kranse og Dekorationer, af hvilke mange signerede. I Følget saas bl.a. Dommer Rudbeck, Bjerre og Politimester Krause, Horsens, begge i Galla.

Højtideligheden i Kirken indlededes med Salmen „Tænk, naar engang“, hvorefter Sognepræst Jeppesen holdt Mindetale over Afdøde. Præsten mindede om, at Otto Jensen hørte til en af Sognets gamle Slægter, at han i sine Velmagtsdage havde udvist megen Flid og Foretagsomhed, ikke blot i sin Bedrift, men ogsaa udadtil i de Forhold, der vedrørte Sognets Liv og omtalte, at Otto Jensen havde haft en særlig Evne til at skabe sig Indflydelse paa Sagernes Gang uden Anvendelse af Magt. I Liv som i Død gælder Ordet „Ingen vinder Sejr ved sin egen Kraft. Over for Synden og Døden er vi magtesløse og trænger derfor til at høre Evangeliet om ham, der – som Luther siger – kan fri os „fra Syndens og Dødens og Djævelens Magt.““

Efter Talen sang man „Lær mig, o Skov, at visne glad“ og Kisten førtes til Familiegravstedet, hvor Sognepræsten foretog Jordfæstelsen. Følget sang „Dejlig er Jorden“, og en af afdødes

Sønner takkede for Deltagelsen.

Efter Jordfæstelsen samledes Følget med Slægten i Forsamlingshuset, hvor flere havde Ordet for at mindes Otto Jensens Liv og Virke.

I Folket tilføjes følgende:

Præsten talte smukt om Afdøde, der var en god Sognets Mand, der altid var med i Sognets Arbejde paa en Maade, som nok skulde fremme Sognets og Beboernes Interesser. Ved det efterfølgende Kaffebord holdtes en Del Taler.

Kassereren for L.S. Vejle Amt, P. Christensen, Urlev udtalte: Paa L.S.s Vegne vil jeg gerne udtale en Tak for vor kære, gamle Vens Arbejde her i Kredsen. Da L.S. i 1931 begyndte sit Arbejde for at samle Landbruget, var Løsning en af de første Kredse her i Egenen, der begyndte med Sognefoged Otto Jensen i Spidsen, ikke af den Grund, at han selv trængte til Hjælp (Otto Jensen var velstillet), men fordi han med sin gode Forstand kunde se, at det Erhverv han tilhørte, og den Ungdom, der voksede op ved det Erhverv, paa den Maade, man behandlede og fortsat ønskede at behandle Landbruget og dets Ungdom, vilde faa smertelige Følger, fordi Otto Jensen med sit lyse Sind elskede den Ungdom, der skal løse vi andre af, derfor gik han ind i L.S.s Arbejde med Liv og Sjæl. Vi, der staar midt i Arbejdet for at samle Landbruget i en faglig Organisation, siger ham Tak for Arbejdet, og jeg vil slutte med at udtale et Ære være hans Minde.

En af Sønnerne udtalte en Tak til L.S. for de smukke Ord over hans Far, og fortsatte: Til L.S. vil jeg gerne sige, fortsæt Arbejdet. Det er godt arbejde, I gør for Landbruget, og der er ingen anden Vej, hvis Landbruget skal have sin tabte Ret tilbage. P.C.

Familiegravstedet på Løsning Kirkegård: gravsten for Rasmus og Nielsine Jensen, Otto og Mathilde Jensen (samt Viggo og Anna Øskov).

Endelig findes en lille tilføjelse i *Horsens Folkeblad*:

Sognefoged Otto Jensens Jordefærd.

I Tilknytning til Referatet fra i Gaar angaaende fhv. Sognefoged, Gdr. Dbm. Otto Jensens Jordefærd i Løsning oplyses, at de signerede Kranse, der var sendt til Baaren, var følgende: Fra nærmeste Slægtninge, Bestyrelsen for L.S. i Løsning, Løsning Brugsforening, L.S. i Vejle Amt, Bjerre og Hatting Herreders Sognefogedforening, Bjerre og Hatting m.fl. Herreders Dommerkontor.

Dødsbo-opgørelsen efter Otto Jensen og Mathilde Paasch ses underskrevet 28. september 1938 af Viggo Jensen Øskov, Nielsine Thomsen, Emma Schwartz, Fr. Øskov, R. Jensen Øskov, Oskar Johansen

og Marie Kjeldsen, der var rette arvinger efter forældrene/svigerforældrene. Gården overdroges da til sønnen Viggo Jensen Øskov, der dermed førte den videre i 5. generation.

Ved Otto Jensens død fik Løsning en ny sognefoged. Det blev Hans Chr. Hansen, Pajballegaard, der blot fik 3 år i „stolen“. Han døde allerede i 1941.

Ja, hermed slutter min beretning om min oldefar, der i begyndelsen kun var „en stout mand, der døde kort tid efter sin hustru“. Han blev synlig hjemme hos mig med alle de klenodier, som jeg efterhånden fik, og han blev et fornemt billede inde i mit slægtsforskerhoved, da jeg fandt ham frem i arkiverne. Jeg har brugt lang tid på at indsamle alle disse pusle-

spilsbrikker, og derfor er det ikke blevet til så mange navne bagud endnu, men jeg har bestemt syntes, at det var bedre at lære få mennesker godt at kende end at samle navne sammen på et utal af personer.

Det er en ringe mand, som ikke har slægtsminder, og en ringe slægt, der ikke efterlader sig sådanne. Men den mand og den slægt er endnu ringere, som ikke vil værne om sine minder, så de kan gå videre til børn og børnebørn, slægt efter slægt. J.C. Christensens viise ord i forbindelse med indsamlingen til Nationalmuseet i 1925 kan vist passende stå som overskrift på dette indlæg. Otto Jensens kasket, stempel, signet og den sorte regnskabsbog værnere jeg i hvert fald om og vil give videre til hans tipoldebarn, Laura Lander Øskov Jensen.

- 5) *Om dem kan læses i slægtsbogen Vores Aner II: Vores mor Kaja Jensen Øskov født 1928 af Birgit Øskov Jensen, 1994. Findes på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.*
- 6) *Her findes materiale i pakke [B7 – 6096] på Landsarkivet for Nørrejylland, Ll. Sct. Hans Gade i Viborg.*
- 7) *Desværre ses ikke på Landsarkivet for Nørrejylland bevaret protokoller eller andre ting vedr. sognefoged-embedet i Løsning fra den periode. Hvor mon materialet så befinder sig henne?*
- 8) *Bogen findes på arkivet i Løsning – kopi venligst tilsendt af Karsten Dalsgaard Knudsen.*
- 9) *Ordenskapitlet, Amalienborg, Chr. VIII's palæ, 1257 København K. v/ tidligere ordenshistoriograf Tage Kaarsted – hvorfra jeg har erhvervet begge levnedbeskrivelserne i fotokopi. Otto Jensens levnedbeskrivelse findes endvidere i temahæftet fra Slægten: Sognefoged, lægdsmand og dannebrogsmænd. Udgivet 1993.*

Noter:

- 1) *Birgit Øskov Jensen, født i Nørresundby, 1959. Studentereksamen 1976. Lærereksamen fra Aalborg Seminarium 1985. Formand for Slægtshistorisk Forening for Aalborg-egnen 1991. Har arbejdet meget med slægtsforskning: foredrag, kursusvirksomhed, redaktion af tidsskriftet Slægten-forum for slægtshistorie og har desuden lavet flere slægtsbøger.*
- 2) *Slægtsbogen Øskovgaard i Løsning Sogn: Rasmus Jensen og Nielsine Ottesen; deres forfædre og efterkommere af Birgit Øskov Jensen, 1993 findes på Lokalthistorisk Arkiv for Hedensted Kommune på Løsning gamle Station. Mange af oplysningerne heri hjulpet på vej af mit samarbejde med Karsten Dalsgaard Knudsen, Løsning.*
- 3) *Levnedbeskrivelsen venligst tilsendt i fotokopi af Tage Kaarsted, Ordenshistoriograf på Amalienborg.*
- 4) *Det originale tillysningshæfte findes på Lokalthistorisk Arkiv for Hedensted Kommune.*

Af Jens Sagers Optegnelser

(Fortsat fra årbogen 1996)

Ved Hasse N. Jørgensen¹⁾

Galgebakken i Viuf

I gamle dage var der galgebakke mellem Viuf og Fredsted, og da gik landevejen forbi Linds gaard efter Fredsted og svingede derefter efter Blåkiærskov, og da var galgebakken på den høj, der er lidt nord for Linds gård. Det fortælles, at den sidste, der blev hængt der, hed Beltse; derfor kaldes bakken endnu Beltses banke. Så fortælles der videre, at eftersom tiden blev mere civiliseret, kunne man ikke have galgen så tæt på landevejen, og den blev da flyttet over til den bakke, der ligger lige nord for Viuf nuværende Skovskole; men så ville skæbnen, at først i 1800-tallet blev den ny landevej ført derigennem, og så var man jo lige vidt.

Om denne galge fortælles der en del. Der fortælles blandt andet, at Hans Peter Jørgensen på Bjerregaard (han døde som gammel mand i 1850), at han som dreng kunne huske, at der var blevet hængt en derude, og at hele byen havde været derude, man han dog ikke; men når man senere kom forbi, og det blæste, kunne

man høre benene skringlede. Dette kan dog vist ikke passe, det må vist have været en af hans forfædre, han har fortalt det om.

Lærer Sjørring har gjort mig opmærksom på, at efter Chr. den Femtes Danske Lov, mente han, at hængning hørte op, men ganske vist tyder Wessels for smed at rette bæger ikke på, at det hørte så tidlig op. Nu har jeg senere Vejle Amts årbog for 1914 side 165 fundet en beretning, og efter den skulle der en gang i 1740-erne være hængt 3 hestetyve der, deriblandt fader og søn. I samme beretning forefindes nogle oplysninger af en rektor Tauber, der fortæller fra en ferierejse i september 1820: „Vi passerer Viuf galge, et billede på justitsens forfald. Fordum hængte i denne galge 3 hestetyve og havde ved deres dinglen i stærk blæst nær skræmt livet af madam J. (kuskens moder). Men nu hænger galgen selv og er nær ved at falde ned. Landevejen (den nuværende landevej) skal gå over galge-

bakken, og bønderne ytrer stor frygt for at arbejde der“.

Jeg har som ung engang været ude at køre for læge Hartvigsen fra Haastrup, og da vi kom til at tale om galgen, fortalte han, at han engang havde været inde at se til den gamle Holbækkone (hun var ikke død 1875), og han var da kommen til at se på hendes seng, og det brød da ud af ham: „Det er dog nogle gruelige svære sengestolper, De der har“. „Å ska' s'mænd sige Dem, det er s'mænd af æ gammel galge“, svarede hun så. Jeg synes jo, sagde lægen så, det var en uhyggelig seng at ligge i. Min morbroder N. Terp har engang fortalt, at den gamle galge også lå som lede i det hus ved krigergården i Blaakjærskov, men huset brændte i 1864, og så brændt leden jo også.

Om cykler, biler og telefoner

Da jeg har fået opfordring til at fortælle lidt om de første cykler, biler og telefoner på egnen, er det vist bedst at begynde med Niels Peter Ravn. Han var oprindelig lærer i Aagaard, men var fra Viuf, og da han var for slem til at søge kroen, trods gentagne advarsler, blev han efter års lærervirksomhed afsat i 1826, og døde 1866 som husmand, kurvemager og mekaniker i Starup (efter Lindholm i Starup sogn). Han har endnu levende familie i Starup og Viuf. Han var vist nok et mekanisk geni og gav sig også af med at være gørtler. (En søndag morgen, inden han skulle i kirken og synge, havde han været ved at smelte noget metal, men han havde været uheldig med det, og det var sprøjtet i hovedet på ham, og han var blevet en

del forbrændt, og det var jo ikke så heldigt at fremstille sig i kirken med det udseende.)

Om ham fortalte fader, at han havde fremstillet et køretøj, som han engang kørte til Skovgaard med; hvordan den blev trukket, ved jeg ikke rigtig, men han sad selv oppe i den og kørte med den. Om han trådte den ved pedaler, eller han trak i sving med armene, eller det var en kombination af begge dele ved jeg ikke, men det har nok ikke været rigtig godt, da man aldrig hørte derom senere, men det har dog været en forgænger for de senere biler og cykler.

I samme sammenhæng kan der være grund til at fortælle om hans slægtning i Viuf Hans L. Ravn, (der også var mekaniker, samtidig med at han var gårdejer, og som jeg vistnok kommer tilbage til igen), at han omkring ved 1900 lavede sig en ponyvogn med forniklede cykelhjul med kuglelejer og med cushion ringe, hvormed han blandt andet var kørende til Terpsminde til bryllup, da Kristine Terp blev gift med lærer Kiær, der da var lærer i Viuf, og den vakte selvfølgelig opsigt der.

I 1883 var jeg i København ved læge Meyer og boede en månedstid ved folketingsmand A. Haastrup på Ørstedesvej. Der så jeg de første cykler (Forresten også de lave cykler, som vi har endnu. Nogle har ville påstå, at det ikke kunne passe, da man på den tid kun havde de høje. Jeg tror dog det passer, ganske vist vil jeg ikke påstå, at de var med kæde; jeg var kun 8 år dengang, og kan derfor godt have overset slige småting). Da jeg var så længe

ene derover, fik Haastrup af fader lov til at købe en 3-hjulet såkaldt velocipide til mig, som jeg så fik at more mig med. Jeg kørte med den i gården, men da jeg havde fået lidt øvelse i at køre, fik Haastrup af en politibetjent lov til, at jeg måtte køre fra Ørstedvej ad Kastanievej og Bülow's Allé om til Bianco Lunos Allé, hvor en bekendt, Frk. Frederiksen, boede.

I den tid fik jeg en dag brev fra vor friskolelærer Vestergaard, og deri var der brev fra en del af drengene i skolen, men det, de skrev om allesammen, var om den væltepeter, de havde hørt jeg havde fået. Da jeg senere kom hjem, vakte den en del opsigt, men den var ellers bedst til at køre med i stuerne, men den kunne også bruges på en god vej.

Så i de år der kom efter, var det de høje cyklers tid, dem med et stort forhjul og et lille baghjul, der løb bagefter. En af snedker Bruhns sønner havde kort efter fået fat i en, og der var gummihjul på, men det var nu ellers ikke for småfolk, for de var alligevel dyre, og pengene mellem folk især mellem de unge var jo små den gang. Så skulle der være verdensudstilling i København 1888, så besluttede Morten smed, som var svend hos sin fader, og Hans Bruhn, der var snedkersvend hos sin fader, at de ville lave et par cykler, hvormed de kunne køre til udstilling i København. Den, Hans Bruhn lavede, skulle for en del være af træ, med træfælg og træeger, den Morten smed lavede skulle væsentlig være af jern. De hjalp hinanden dermed, og det var vistnok i fritiden de lavede dem, fik dem også færdig og kom også til udstilling på dem. Det var jo også af dem med et højt forhjul og et lille et bagefter. De var vist lidt tunge at køre på, og det varede vist heller ikke længe, før de kom i handlen og vandrede fra den ene karl til den anden. De var ikke så lette at køre på. Jakob Jakobsen i Starup har fortalt mig, at omkring 1890 var han karl på Daugaardsminde, og da havde han fået fat i den ene, og han prøvede så at lære at køre på den inde på fodergangen foran hestene; når han så havde fat i højækken med den ene hånd, og den anden på styret, kunne han nok nokke sig frem. Der var dog forskellige, der efterhånden fik sig nogle gode af dem.

Jeg kan nok huske, at fader var imponeret af forvalter Plesner på Skovgaard,

om hvem man fortalte, at han tit når de andre sov til middag, kunne køre til Kolding i ærinde og komme hjem til de skulle i marken. Der var dog visse ulemper ved dem. Engang da jeg havde fået en lav cykel og Frederik Bruhn havde en høj, besluttede vi en søndag, at vi ville til Kolding til cykeludstilling, og Frederik Bruhn kom da op og tog mig med, og da vi kørte herfra og ned efter Toftvang, kneb det Frederik at følge stien, og da han kom lidt ud i sandet og det bremsede lidt på hjulet, måtte Frederik over styret og ned på vejen, og det værste var at Jens Dugaards karle stod udenfor og så vor henfart, og de har rimeligvis grinnet lidt.

Det var dog først, da de lave cykler kom frem, at de vandt frem herude på landet. De første der kom her på egnen var vist

en forvalter Bork i Hesselballe og mejeribestyrer Petersen i Viuf og måske Hjuler Heckts sønner; min broder og jeg fik en tilsammen i 1891, men det var med faste ringe; luftringe var endnu i sin vorden, de blev først almindelige et år eller to senere.

Nu må jeg hellere komme tilbage til Hans L. Ravn i Viuf, han havde da begyndt at eksperimentere med at lave cykler. En af grundbetingelserne for det kunne lykkes ham var, at han var god til at lodde. Han loddede nemlig selv stellerne sammen med slaglod, samt lavede efterhånden selv noget mere, f.eks. fræsede han selv tænderne ud til tandhjulene. Det var dog til at begynde med kun enkelte han lavede, jeg kunne tænke mig, at de første var til ham selv og konen; det kan

jeg dog ikke sådan huske, men jeg kom ellers meget op til ham på den tid. Det store stød fremad fik han dog først, da et større selskab fra Starup kom og bestilte cykler hos ham. Jeg husker det, som der skulle være henved en halv snes stykker, det kan jeg dog ikke bestemt huske, men jeg kan huske nogle af personerne, og jeg vil prøve at remse dem op: P. Daugaard, Ferdinand Nielsen, Fr. Rødtnes, Hans Bruhn, Morten smed og hans broder Thomas og Peder Johansen. Årstallet kan jeg ikke huske, men det var vist omkring midten af 90-erne. De lånte pengene i sparekassen og kautionerede for hinanden. Såvidt jeg husker var prisen omkring 160 kroner, og da var det med luftgummi, og det var meget under gangbar pris, da den vist lå noget over 200 kroner, men det var også lidt risikabelt, men der var vist nogenlunde tilfredshed til begge sider, og ihvertfald var der lidt fest, da de hentede dem, og ovenpå det kup fik „Cykelravn“, som han blev kaldt, ikke så lidt forretning og tjente vist ikke så få penge derved.

Den første bil der kom her til egnen var vist en H. L. Ravn købte; den var med 3 hjul og til 2 mand, og jeg tror nok, det var i efteråret 1901, min bror og jeg var oppe at få den forevist, og han rejste til Randerseggen i foråret 1902. Den var der vist ikke så meget ved, men den var vist også ret billig, vist ca. 1300 kroner (kan dog ikke rigtig huske det), og jeg tror nok den var dansk fabrikat. Men nogen tid efter købte han en anden bil, såvidt jeg husker til 4000 kroner. Fordelen ved den var især dens lydløshed. Den vakte opsigt,

da den kom til Kolding. Såvidt jeg husker var driftsbestyrer Berg oppe at køre i den gennem Kolding. Det var forøvrigt en dejlig vogn til 4 mand, men den løb jo ikke så hurtigt; jeg tænker et par mil i timen. (Omtrent samtidig tror jeg nok urmager Kallerup i Vejle fik en magen til). Så efterhånden kom der flere på egnen, men det var i førstningen tit sådan, at man skulle være forberedt på at have heste i beredskab for at komme hjem.

I ca. 1904-5 fik dyrlæge Hørlyk en motorcykel; det var jo også et stort fremskridt, men det kunne jo også gå galt med den; jeg husker ihvertfald engang han kom trækkende med den forbi os med hatten i nakken og sveden løbende ned af sig. Ca. 1911 fik han sin første bil, men den var også trehjulet, men senere fik han den fornyet med en rigtig bil, og så gik det fremad med bilerne. I begyndelsen af første verdenskrig fik vi 2 2-personers biler til Fredsted. Men da var det jo sådan, at de kun måtte køre fra gården ud til landevejen med dem, men ikke fra landevej til landevej. Men Møller i Fredsted havde en, og da de gik til torsdagsmøde i Aagaard, ville de gerne køre derover i den, men for at køre fra Fredsted til Aagaard med den, ihvertfald om aftenen, måtte de søge øvrigheden om lov dertil. (Omkring 1919-20 var vi i Esbjerg og besøge Niels Daugaard, da var der en del lastbiler med jernringe. De lavede en syndelig spektakel på stenbroen, de var vist indkøbt fra Tyskland efter krigen, men de øvrige vognmænd i Esbjerg var gale på dem, da de kunne køre billigere end dem, og de søgte at få dem forbudt.)

Om telefoner synes jeg ikke der er meget at fortælle. Den første jeg så var hos købmand Christiansen, Sønderbro i Vejle, (Søndergade 29. Red.anm.) men om det var en „offentlig“ telefon, eller det kun var en privat til broderen på Nørrebro, (Nørretorv. Red. anm.) er jeg ikke ganske klar over. Men ude i Askov så jeg engang en, som vistnok driftsbestyrer Berg havde givet Schrøder og Nutzhorn, så de privat kunne ringe til hinanden. Omkring ved 1893 blev vist Aagaard telefonselskab startet, men der var ikke ret mange abonnenter til at begynde med. Ude på Vejen – Askov egnen var de før på veje, og der var vist større tilslutning.

Sproglige forskelligheder og kørsel

Min broder og jeg har ofte talt om, at der var et sprogskel ved landevejen, således at vi bildte os ind, at vi kunne høre forskel på sproget på dem øst for Blaakiærskov og dem på den her side af skoven. Forresten var det vel heller ikke så underligt, for vejen fra landevejen igennem skoven efter Tiufkjær var i faders unge dage så slet, i hvertfald om vinteren, at man helst skulle ride, hvis man skulle benytte dem. Fader kom i hans unge dage en del sammen med fætteren i Villing, Niels Andersen, muremester Andersens fader, så han kendte lidt til, hvordan vejen var. Den har vel ikke været bedre i fordums dage, og når dertil kom skoven, som muligvis også har været større og derved også virket til, at det var muligt, at ikke-stedkendte folk ikke kunne høre forskellen, men vi mente nu den var der. Maren

Daugaard fra Toftvang var nede fra Højrup ved Herslev, og både på hende og hendes døtre kunne vi også synes at høre sprogforskellen, f.eks. udtalen på rød, et og it og på æg, som jeg ikke kan udtrykke på skrift, men jeg tror jeg tildels kan med munden.

Det var nu ikke alene sproget, der var forskel på; det var så tit, når vi gik i marken, at vi så et køretøj komme forbi på vejen, og vi så kunne sige til hinanden, den var fra østeregnet. Hvad det var der gjorde det, at vi kunne se det, var ikke så let at sige, men det var vel det, at de var mere velpudsede, både vogn og heste og seletøj, end vi var vant til; de kørte måske også raskere, end vi gjorde på vor egn, men det kan måske have sin forklaring i, at når de endelig kom på vor egn, så skulle de vise sig. Det kom sig vel igen af, at samkvemmet der ikke var så stort. Der var også det med folk fra østegnen, når vi traf dem andre steder, at de selv var mere velbørstede end andre var. Det var vel noget af det samme, der sagdes i Kolding, at landboerne syd fra når de kom, havde cigar i munden både når de kom ind i byen, og når de drog af, men dem nordfra havde pipe i munden, når de kørte hjem, for den var dem nemlig bleven givet i byen.

Det her med velpudsethed med vogne og heste kendte vi dog også til her på egnen; især når vi skulle til gilde og ikke mindst til bryllup. Vognen skulle være renvasket og pudset, som regel blev den tørret med vaskeskind efter vaskningen, og hestene skulle være velstriglede, og manken skulle ligge rigtig; den blev

næsten altid, når vi kørte ud, strøget over med en våd kardæsk eller, når det skulle være rigtig godt, lidt maskinolie deri. Hovene skulle også være rene og smurt ind i finsk tjære, eller når det skulle være fint med selvblankelse. Havde man så sorte heste, var det ikke let, jo længere man børstede på dem jo mere fint støv blev der på dem, så var der ikke andet at gøre end fugte en sæk lidt på den ene side, og så tørre hestene med den anden side. Havde man så et par velpudsede sorte heste, så seletøjet næsten altid grå ud. Derimod havde vi engang et par meget lysebrune næsten gule heste; dér så selv middelmådigt pudset seletøj flot ud. Så var det noget med kørsel også; når man kørte ind i en gård til begravelse, måtte man ikke køre i trav som ellers, og som kusk måtte man heller ikke ryge, og kørte man i en gildeskære, især når der travedes, måtte man passe på ikke at komme for nær sin formand, for hvis en vogn i skaren pludselig stoppede op, var det næsten sikkert, at havde man ikke tilbørlig afstand så kørte man stjærten op i sin formands vogn.

Lidt om kloge mænd

Hvad angår kloge mænd og koner, har vi ikke kendt meget til dem, ihvertfald har jeg ikke hørt meget derom. Vi havde Jakob Brynning, som boede i Almindehule, og hans fader og søster, men de kommer vist ikke ind under den egentlige kategori kloge; jeg tror ikke, de brugte hemmelige kunster, men de var ret ansete; hans fader blev vist nok engang reddet for anklage for kvaksalveri af amtmænd

Treschou, fordi han havde behandlet et barn af ham, der var i besøg i Starup præstegaard, og det var han sluppet godt fra. Jeg var som barn engang ovre for at hente Jakob Brynning til min bedstemor, da der var væltet en bænk ned på hendes fod, så den var blevet slemt hævet. Jeg husker også en af vores tjenestedrenge, der var ovre hos ham. Jeg tror nok han og bedstemoder blev behandlet med fransk brændevin. Så havde vi en mand i mange år, Peder Vidriksen, han fik som ung karl tit en bullen finger, som gerne var slem, men han gik om til en klog kone ved den anden side af Vejle; jeg tror nok han fik et omslag med krudt i. Så var der Jonas i Gedsager; ham har både min moder og min broder søgt. Det var i begge tilfælde noget med hånden, der var noget i vejen med; min broders var vist en sene eller muskel, der blev gal hvert år, når han skulle så. Moder havde først været hos lægen med sin, men han regnede det vist for lidt og hendrog da til Jonas, og det hjalp vist godt både på hende og min broders hånd. Men moder ville dog ikke fortælle lægen, hvor hun havde været.

Noter:

1) *Se Vejle Amts Årbog 1996, side 98.*

Carl Nielsen på „Damgaard“

Af Torben Meyer¹⁾

Med venlig tilladelse af journalisten og forfatteren Torben Meyer bringer vi et uddrag af dennes bog: „Carl Nielsen, Kunstneren og Mennesket“. Uddraget omhandler komponistens nære tilknytning til „Damgaard“, som er beliggende i Erritsø sogn, Fredericia kommune.

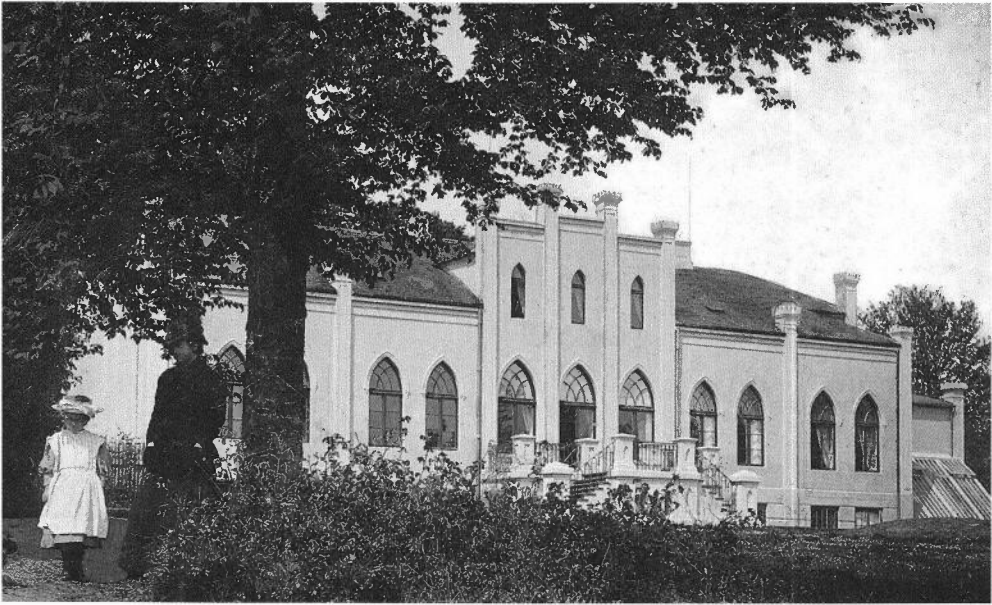
Carl Nielsen opholdt sig på gården i flere perioder fra 1908 til sin død i 1931.

Redaktionen bringer hermed sin tak til forfatteren og til Nyt nordisk Forlag, Arnold Busck, på hvilket bogen udkom i 1947-48. (Red.)

I Jylland, Nord for Kolding og tæt ved Lille Bælt, hvor det krummer sig mod Fæno Sund, ligger Herregaarden „Damgaard“, en lang, lyserød, slotsagtig Bygning med takkede Murkroner i italiensk Stil. Facaden vender ud mod en stor Have og mod Bæltet, og omkring Ejendommen breder sig ca. 14 Tdr. Land Park, Nøddebrug og Frugtplantager, hvortil kommer et Par mindre Avlsgaarde. „Damgaard“ ejedes

omkring Aarhundredskiftet af fhv. Klitinpektør, Kammerherre Th. de Thygeson,²⁾ Danmarks ældste Landstingsmand og en stor Elsker af scenisk Kunst. Under sine Ophold i København saas han næsten hver Aften i Parkettet i Det kgl. Teater.

Han boede herovre med sin Plejedatter, den midaldrende Frk. Charlotte Trap de Thygeson,³⁾ en lidt sart og bleg, stille Dame. Hendes Far var Frederik VII's Kabinetssekretær, Trap, som udgav „Trap's Danmark“. Moderen var født Hoskiær, men da Frk. Charlotte var svagelig og skulde have Landluft, blev hun adopteret af sin Slægtning, Kammerherren. Hun levede et regelmæssigt, sundt Liv. Hendes Præentioner i Retning af Paaklædning var meget beskedne, og i Reglen var hun ret mandfolkeagtigt i Tøjet, hvilket var hensigtsmæssigt, idet hun selv deltog i Landarbejdet og det meste af Dagen færdedes i det Frie, hvor hun tilsaa Frugtplantagen, passede Nøddebuskene, hak-

Damgaard Hovedbygning er meget ejendommelig, bygget 1851 af den tyske Grev Ahlefeldt, nærmest i tysk „Landhaus“ Stil af Grundmur med temmelig fladt Tag og med murede Opsatser paa Frontespicer og Gavle samt med Vinduer i Spidsbuestil. Der er frembyggede Frontespicer med stor Kvislejlighed til begge Sider af Bygningen, som i øvrigt rummer en stor og herskabelig Lejlighed, under hvilken der findes høj Kælder med Økonomilejlighed. I en Tilbygning til Hovedbygningens ø.Gavl, opført af Kammerherre de Thygeson, findes Vinterhaven og syd for denne et Drivhus. (Foto, Lokalist. Arkiv, Fredericia)

kede Tidsler og andet. Ogsaa om Aftenen var hun meget enkelt paaklædt. Det skulde gaa højt, før hun smykkede sin jævne Kjole med en Broche eller et lille kulørt Baand.

Trods sit anstrengende Arbejde var hun noget skrøbelig og taalte ikke Støj, men hun var en højtt begavet Dame, der havde Interesser udover Gaardens Drift og holdt meget af god Litteratur og klassisk Musik, blot den ikke var for larmende. Til sine Tjenestefolk sagde hun efter gammel Skik altid „du“. Stemmen var paafaldende dyb. Naar det passede hen-

de, kunde hun røbe et vist Lune og fortælle smaa, morsomme Historier.

Som hun selv var præget af en svunden Tid, saaledes ogsaa hendes Omgivelser. Frk. Thygeson var stærkt imod alle nymodens Indretninger: der fandtes ikke Telefon, ikke elektrisk Lys, ingen Toiletter eller Bad paa „Damgaard“, og det var meget mod hendes Indstilling, naar der maatte tilkaldes Haandværkere for at udbedre større eller mindre Skader paa Ejendom og Inventar. Takket være Afsondretheden og de gammeldags Forhold herskede der paa Gaarden en Ro og Fred

som kun faa andre Steder, og dette var en af de væsentligste Aarsager til, at Carl Nielsen her fik sit andet Hjem.

Forbindelsen blev knyttet en Dag i 1908, da Anne Marie var et Smut ovre paa Koldingegnen, ikke langt fra „Damgaard“, og under en Spadseretur traf Frk. Margrete Rosenberg,⁴⁾ der opholdt sig paa Gaarden. Efter at Kammerherre Thygeson var død 99 Aar gammel i 1905, følte Steddatteren Trang til at have Mennesker omkring sig, og der fandtes en lille Kreds, som hyppigt gæstede hende. Her kan nævnes Malerægtesparret Slott-Møller,⁵⁾ Havnebygmester Godfred Lorenz og Frue, Violinistinden Sigrid Lorenz,⁶⁾ Maleren Niels Petersen-Mols,⁷⁾ m.fl. og hertil kom Frk. Rosenberg, som siden 1908 tog fast Ophold paa Gaarden. Hun var ikke egentlig Selskabsdame men havde lovet at være hos Frk. Thygeson og adspredde hende lidt med at spille eller læse højt om Aftenen, og hun havde stillet den Betingelse, at hun kunde beholde sine Elever i Musik og fortsætte sine Studier. For ikke at forstyrre Frk. Thygeson fik hun overladt et lille Hus nede ved Bæltet, men om Aftenen var de altsaa sammen, og efter nogle faa Aars Forløb kunde de ses i hinandens Selskab hele Dagen, og bl.a. trak Frk. Thygeson hende altid med ud i Nøddebruget, hvor de to Damer gjorde hele Arbejdet alene.

Ved Anne Maries første Besøg her bad Frk. Thygeson hende komme igen og tage sin Mand med, og da han først havde lært hende og Forholdene at kende, fandt han i den Grad Behag i det hele, at han hurtigt kom tilbage, og det udviklede

sig til, at han efterhaanden kunde komme og rejse, som det passede ham, blive der for kortere eller længere Tid, tage Gæster med osv., blot forlangte Frk. Thygeson, at man overholdt Spisetiderne Kl. 11,30 og 17,30.

Disse Maaltider var omtrent de eneste Tidspunkter paa Dagen, hvor man havde Lejlighed til rigtig at tale sammen og at diskutere. Ofte interesserede Samtalerne hende stærkt, og hun bidrog med Indlæg, der enten kunde være af filosofisk Art eller morsomme. Blot skulde man afholde sig fra at omtale uegennyttige, opofrende eller paa anden Maade smukt optrædende Personer, thi saa kunde det hælde, at hun fik Taarer i Øjnene og havde svært ved at komme sig igen. Lige saa lidt som stærk Støj kunde hun taale større Sindsbevægelser, og kom hun ud for dem, greb de hende ofte i den Grad, at hun maatte trække sig tilbage. Derfor undgik Husets Venner dem helst.

Til disse primitive, fredfyldte Omgivelser søgte Carl Nielsen over – og ofte uden at advisere hende – naar han tumlede med nye Idéer og trængte til Ro for at udarbejde dem. Han fik overladt Kammerherrens Værelser, et Klaver blev flyttet derind, og saa kunde han uden Forstyrrelser af nogen Art fordybe sig i Arbejdet. Man kan ikke remse op, hvad han i Tidens Løb skrev herovre, men bl.a. er en Del af „Moderen“, Dele af tredje, femte og sjette Symfoni, de tre Klaverstykker 1928 og Masser af Sange blevet til her.

Forholdet mellem Frk. Thygeson og ham var altid meget hjerteligt, skønt de var diametrale Modsætninger. Han til-

Carl Nielsen ved flyglet. Privat foto.

hørte den store, urolige Verden, hans Liv var Kamp, hun derimod hørte hjemme i den stille Tilværelse paa Landet. Men han bragte Afveksling i hendes Dage, og hun var ikke fri for at beundre hans Kunst og gode Humør, og navnlig kaldte det barnligt-sorgløse i hans Sind Følelser frem i hende, der – skønt hun kun var faa Aar ældre end han – nærmest maa betegnes som moderlige. Paa den Konto maa det vist skrives, naar hun viste Overbærenhed med ham de Gange, han kom for sent ind til Maaltiderne, eller naar han gav sit Humør Udtryk, der ikke helt stod til Omgivelserne. Hvis han kunde afse Tid, drog han med hende i Marken og hakkede Tidsler eller fulgte med paa den obligate 1 Times Tur efter Middag. Naar de kom tilbage, var det almindeligt, at man dyrkede Musik, og mange Aftener har

Carl Nielsen, Henrik Knudsen⁸⁾ og andre af Husets Gæster fordrevet nogle Timer med at spille og synge. Frk. Thygeson sværmede for Mozart – paa dette Punkt mødtes de – og ønskede ellers „helst lidt douce Musik“, som hun sagde.

Det var ikke altid, hun kunde faa sit Ønske opfyldt, og naar man foredrog noget, der forekom hende for larmende, som f.eks. undertiden Carl Niensens Musik, trak hun sig mindst to Stuer bort med et bekymret „Nej – Nej – Nej“. Naar Musikken atter dalede til piano, kunde hun igen langsomt nærme sig Musiksalonen, og denne Omstændighed morede ham saa meget, at han undertiden benyttede sig af den til at lokke hende nærmere. I 1916 skrev han Ariels Sang⁹⁾ til Shakespeare-Mindefesten paa Kronborg, og den kom hun snart til at holde meget af. Naar hun hørte ham spille den, dukkede hun op fra sin Stue, men alt eftersom hun avancerede, forøgede han Dynamiken i sit Spil og lod Musiken bruse, naar hun stod helt inde ved Flyglet. Men hun holdt saa meget af Sangen, at hun vist slet ikke skænkede „Støjen“ en Tanke, og han fik paa sin Side bekræftet en uskyldig Mistanke om, at det var en lille Indbildning, naar hun paastod, at hun ikke kunde taale Støj.

Engang i 1920'erne foreslog han Aage Berntsen,¹⁰⁾ at de skulde skrive en lille 1 Akts Opera om „en gammel Dame, der, naar der blev spillet stærkt paa Klaveret, trak sig nogle Stuer bort for saa at snige sig frem, naar Spillet blev sagte“. Det blev aldrig til noget, for Idéen var jo kun en lille Pudsighed, der ikke taalte at spindes

Frk. Charlotte Trap de Thygeson i sit rette element på avlsgården ved DAMGAARD, hvor hun hver dag inspicerede besætningen. (Foto fra bogen om C. N.)

ud, men det er tydeligt, hvem han tænkte paa. – Et lignende Motiv laa til Grund for den Opera, „The Silent Woman“, han syslede med i sine sidste Aar.

Hvis man ikke spillede, blev der læst højt eller diskuteret. Frk. Thygeson var meget interesseret i Filosofi og dyrkede Voltaire, hendes begavede Veninde, Frk. Therese Krüger, var bl.a. en Kender af Nietzsche og indisk Filosofi, Frk. Rosenberg var Tilhænger af Rudolf Steiner og fik Carl Nielsen til at læse hans „Videnskaben om det skjulte“, som dog ikke ganske faldt i hans Smag. Mystik var ham

fremmed og det højeste, han kunde svinge sig op til, var at rose Steiner, fordi „han selv kom med alle Indvendingerne“.

Naar han i Dagens Løb havde faaet en Komposition parat til Instrumentation, tog han ofte om Aftenen Arbejdet med ind i Stuen for at skrive det ud. Uvilkaarligt dæmpede de andre Tonen, og der kunde blive helt stille, indtil han udbrød: „Hvorfor siger I ingenting? For min Skyld behøver I saamænd ikke at genere jer!“ Han havde efterhaanden faaet en beundringsværdig Rutine.

I Pauser under Arbejdet tumlede han

sig i det Frie. I lange Perioder havde han en Remontehest opstaldet paa Gaarden og red lange, forfriskende Ture, eller han sejlede med Fyrmesteren ud paa Bæltet. Frk. Thygeson var altid lidt bekymret for, hvad der kunde ske med ham paa disse Rideture og Sejladser; hun betragtede ham ofte som en glad, men uvorn Dreng, der var betroet i hendes Varetægt. En Dag, han var ude at sejle, bemærkede Margrete Rosenberg intetanende til hende: „Naah, der blæser nok en frisk Vind i Dag“. – „Aah fyh, sig dog ikke det, han er jo ude at sejle“, udbød Frk. Thygeson nervøst.

I Oktober 1924 dristede han sig til at komme anstigende til „Damgaard“ i egen Bil,¹¹⁾ som han selv førte, og Synet havde nær foraarsaget et Slagtilfælde hos hende. Hendes Reaktion morede ham og kom ham aldeles ikke overraskende, men i et Brev til en Bekendt skrev han optimistisk: „Jeg haaber at kunne liste Frk. Th. til engang at køre en lille stille Tur paa 10-15 Minutter, men hun maa se paa den nogle Dage endnu, tror jeg.“ – og det lykkedes ham virkelig at gennemføre den Plan.

Aar efter Aar inviterede Frk. Thygeson hele Familien derover i Sommerferien, hvor de i en Maanedstid boltrede sig i de yndige Omgivelser. Blandt de Venner og Bekendte, han indførte paa Gaarden, kan nævnes Thomas Laub, med hvem han herovre under lange Spadsereture i Skoven drøftede musikalske Problemer og Indholdet af de To Snese Viser, de sammen udsendte 1915-17. Ogsaa Emil og Katharina Holm,¹²⁾ Henrik Knudsen, Fa-

milien Carl Johan Michaelsen¹³⁾ og mange Kunstnerkammerater var blandt „Damgaard“s Gæster.

Natteliv dyrkede man ikke her. Det vilde umuligt have harmoneret med Frk. Thygesons regelmæssige Livsførelse og hele Indstilling. Hver Aften Kl. 10 rejste hun sig og udbød: „Naah, nu skal vi nok snart til Ro,“ og det var Signalet til Opbrud. Ikke mange Minutter senere var Ly-sene pustet ud. En Nat ved 12-Tiden opdagede hun, at der trængte et Lysskær ud gennem Dørspærken til Carl Nielsen og Anne Maries Værelse, og meget bekymret vækkede hun Frk. Rosenberg og trak hende med ud paa Gangen for at beskue Fænomenet. „Bare ikke en af dem er blevet syg,“ udbød hun oprigtigt ængstelig.

Dansk Tonekunst var sikkert blevet adskillige Storværker fattigere, havde Carl Nielsen ikke haft den fredelige, idylliske „Damgaard“ at flygte over til. Den Vending, der snart skete i Offentlighedens Syn paa hans Musik, og den Stilling, han kom til at indtage i den danske Musikverden, medførte ogsaa adskillige Ulemper. Utrættelig hjælpsom som han var, søgte man ham fra nær og fjern, kunde bruge ham til dette og hint, hvad enten det nu bestod i at „pynte“ paa et Selskab eller støtte en Legatansøgning. Hans Dørklokke ringede tidligt og silde, hans Telefon stod ikke stille ret længe ad Gangen. Han kom kort sagt – og trods Marens¹⁴⁾ Anstrengelser for at holde Folk væk – til at smage Berømmelsens Sødme og Smerte, men heldigvis kunde han rive sig løs fra det hele, og heldigvis stod der altid et Værelse og et Klaver og ventede

ham paa „Damgaard“. Allerede den første Sommer slog han sig et Stykke Tid ned herovre, og i Juli Maaned (1908) skrev han til Alfred Wilhelm Hansen,¹⁵⁾ at „jeg arbejder meget flittigt paa min Kantate til Universitetet og jeg tror den bliver god og jeg gjør mig al Umage for at faa den saa festlig og melodios som muligt. Ak ja, gamle Ven, det er morsomt at bestille noget naar det vil lykkes og saa har man da for Pokker ogsaa Lov at nyde Livet til Gjengjæld ind imellem.“

To Aar efter arbejdede han herovre paa det Værk, som fik den mest afgørende Betydning for dansk Musik og som hører til de ypperste i hele hans Produktion, *Espansiva-Symfonien*.

Noter:

- 1) *Torben L. Meyer, f. 1909 i København. Student 1927, Journalist i Det Berlingske Hus 1930-78, i Aller Press „Ude og Hjemme“ 1978-1993. „Carl Nielsen – kunstneren og mennesket“ 1947-48, „Franz Schubert“, „Den svenske Nattergal Jenny Lind“, ungdomsbøger, oversættelser, red. af fagblade 1947-77.*
- 2) *Thyge de Thygeson, (1806-1905), Klitinspektør, Hofjægermester, Kammerherre, kongevalgt medl. af Landstinget, 1868-1905. Søn af Stiftamtmand Niels Emanuel de Thygeson af Mattrup. Med Thyge de T. uddøde slægten. (Da.biogr.Leks.)*
- 3) *Charlotte Marie Trap, (1856-1934), datter af Kabinetsekretær hos Frederik d. 7., Jens Peter Trap. Adoptivdatter af ovennævnte Thyge de T. Adlet 1876 under navnet Trap de Thygeson. (Da.biogr.Leks.)*
- 4) *Margrete Rosenberg, (f. 1864), datter af Lektor v. Københavns Universitet, Carl Rosenbergs. Carl Nielsens „ungdomssværmeri“, med hvem han bevarede et nært og trofast bekendtskab til sin død. (Torben Meyer: „Carl Nielsen—“, I, pag. 55 og II, pag. 333)*
- 5) *Malerægteparret Slott-Møller: Harald Sl.-M. (1864-1937) og Agnes Sl.-M. (1862-1937) (Da.biogr.Leks.)*
- 6) *Godfred Lorenz, (1865-1938), Havnebygmst. v. Kbh. Havn, Ingeniør. Gift m. Violinistinden Sigris Maria Lorenz, f. Frederiksen (f. 1876). (Da.biogr.Leks.)*
- 7) *Niels Pedersen-Mols, (1859-1921). Da. maler. (Gyld.Leks.)*
- 8) *Henrik Knudsen (f. 1873), Pianist. (T.M.: „Carl Nielsen—“, I, pag. 154).*
- 9) *Ariels Sang: „Selv naar Tordenen tynger“ fra Helge Rodes skuespil: „Shakespeare“. (T.N.: „Carl Nielsen—“, II, pag. 146.)*
- 10) *Aage Bernitsen, (1885-1952), Forfatter og Læge. Skrev bl.a. teksten til Carl N.: „Fynsk Foraar“. (Gyld.Leks.)*
- 11) *„egen bil“. Det var en 2-personers Renault, model 1915. (T.M.: „Carl Nielsen“, II, pag. 233).*
- 12) *Emil Holm, (1867-1950), kgl. Kammersanger, Leder af Statsradiofonien fra 1925 til 1937. Gift med Katharina Holm, f. Rösing (f. 1875 i Jever, Tyskland). (Da.biogr.Leks.)*
- 13) *Carl Johan Michaelsen, Direktør. Elev af Carl Nielsen fra 1903 til 1909. Nielsen tilegnede C.J.M. og dennes hustru Vera sin 5. symfoni. (T.M.: „Carl Nielsen..“ II, pag. 169.)*
- 14) *Maren Hansen, (1868-1948). Hun kom fra „Ellingegaard“ på Fyn, ikke langt fra Carl Nielsens hjemegn. Barndomsbekendt af C.N. og senere – til sin død – knyttet til familien som et uundværligt husfaktotum. Hun blev (citater): „Hjemmets Cerberus“. (T.M.: „Carl Nielsen—“ I, pag. 303.)*
- 15) *Alfred Wilhelm Hansen, (1854-1923). Musikforfatter. (Aschehougs Musikleks.)*

Folkelig samling i Trekantområdets landsogne 1860-1918 – om missionshuse, forsamlingshuse og skyttebevægelse

Niels Kayser Nielsen¹⁾

Trekantområdet har aldrig været en højskoleegn. Ganske vist har man gennem tiderne haft tre højskoler i området, men de har aldrig været hverken særligt typiske eller særligt indflydelsesrige på lokalt plan. I Snoghøj blev højskolen først oprettet i 1913 som en fiskerhøjskole, hvorefter den 1924 blev solgt til frk. Anna Krogh og Jørgine Abildgaard, som omdannede den til en gymnastikhøjskole for kvinder, der i kraft af sin unikke karakter dog mere havde hele Danmark som rekrutteringsbasis. I Børkop har højskolen fra 1889 altid tilhørt Indre Mission og har derfor også været mere nationalt end lokalt orienteret. Den eneste regulære højskole ligger i Vinding ved Vejle, hvor den blev opført i 1867 af H. Rosendal og i 1888 fik tilføjet en håndværkerafdeling. Nogen større kulturel indflydelse i området har den dog aldrig haft. Den har aldrig som fx Valdemar Brückers højskole i Aagaard umiddelbart vest for Trekantområdet været ledsaget af hverken

frimenighed eller friskole. De grundtvigianske vennemøder, der blev holdt i såvel Aagaard som Taulov (samt i Middelfart) for borgere i Trekantområdet, udsprang ikke fra højskolen i Vinding.

Går vi til forsamlingshusområdet, er det ligeledes kendetegnende, at forsamlingshusbyggeriet i Trekantområdet kom senere i gang end i så mange andre dele af amtet, ligesom tre af sognene (Vinding, Eltang og Bredstrup) slet ikke har forsamlingshus, men har dækket sig ind på anden vis. Men lad os i første omgang se på, hvornår forsamlingshusene i Trekantområdets landsogne er opført.

Forsamlingshusenes opførelsesår (pr. sogn):

Vejlby	1908/1952
Erritsø	1900
Bredstrup -	
Taulov	1903
Gauerslund	1889?

Vinding -	
Skærup	1923
Smidstrup	1904
Pjedsted	1905
Gårslev	1907
Bramdrup	1895
Eltang -	
Nr. Bjert	1899
Lilballe	1906
Strandhuse	1896
Sdr. Vilstrup	1923
Herslev	1890
Almind	1878/1909
Dons	1882
Viuf	1903

At der ikke er forsamlingshus i Eltang skyldes formodentlig den omstændighed, at man her har kunnet søge til henholdsvis Lilballe mod nordvest og Nr. Bjert mod syd, hvis man havde brug for det. I Strandhuse havde man øvelseshus allerede i 1888, men det blev nedlagt året efter fremgår det af oplysninger i Stadsarkivet i Kolding.

Men i øvrigt bemærkes det, at kun Herslev, Dons og Bramdrup i det vestligste af herrederne, Brusk, fik bygget forsamlingshus i den første „gründerperiode“ frem til 1900. Resten er bygget herefter. Umiddelbart vest for Trekantområdet byggede beboerne i Øster Starup og Vester Nebel sogne ét af landets første forsamlingshuse i 1867. Det synes ikke at have haft afsmittende karakter i Trekantområdet; måske dog med undtagelse af forsamlingshusbyggeriet i Dons, som ligger tæt på disse to lokaliteter.

Forklaringen på dette mønster, at for-

samlingshusbyggeriet gik trægt i Trekantområdet, ligger ikke lige for, men man kan forsøgsvis pege på, at de store bøndergårde måske har haft plads nok til, at man her kunne dække behovet for større sammenkomster indendørs. Med noget af Jyllands bedste hartkorn og et væld af gårde med tre skorstene på stuehusene, har der også været råd til storstue. Men måske er der yderligere en forklaring:

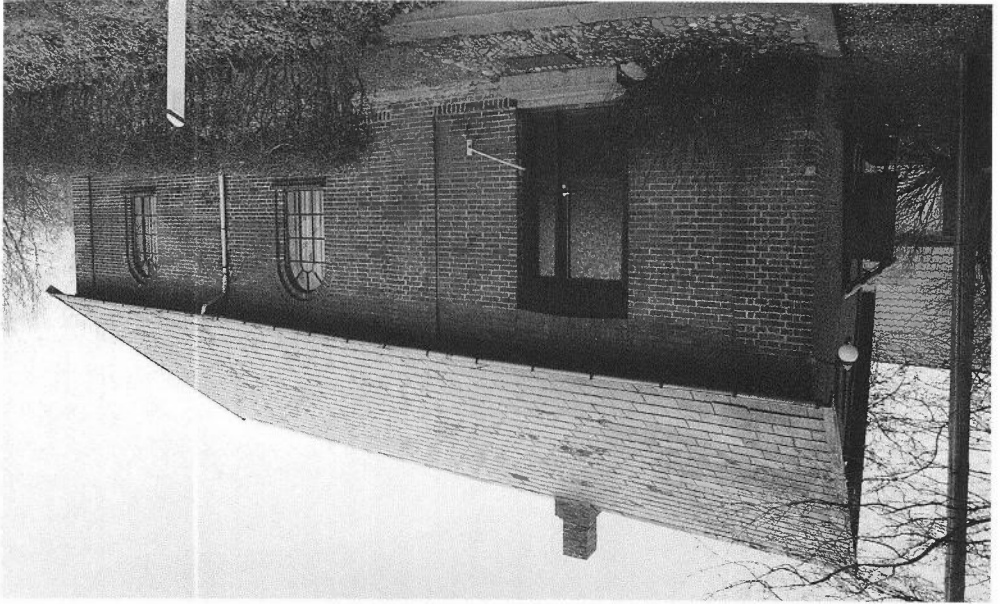
Går vi nemlig til missionshusene, viser der sig også et karakteristisk billede:

Missionshusenes opførelsesår (pr. sogn):

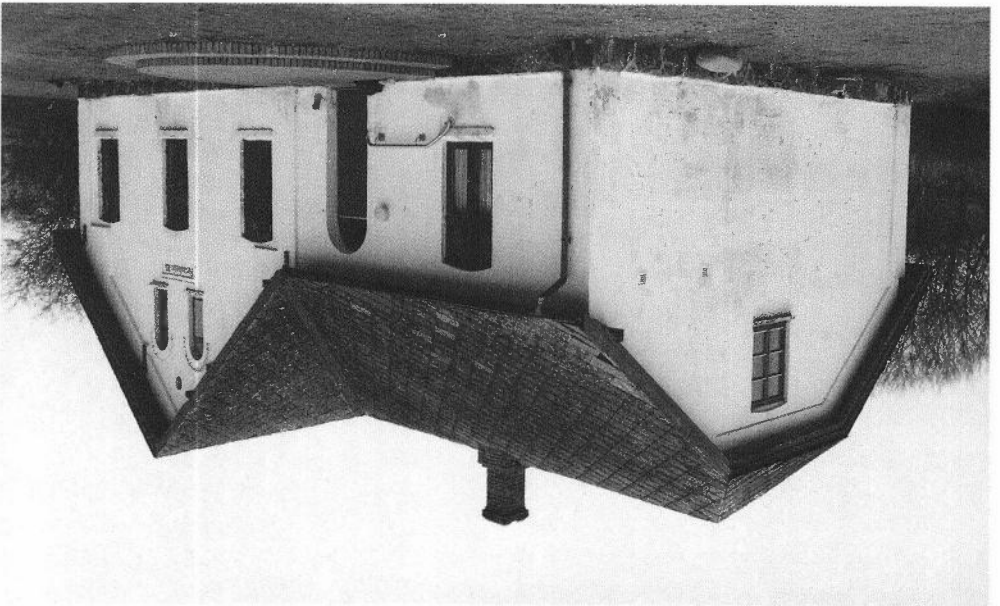
Vejlby -	
Erritsø	1901
Bredstrup	1887
Taulov	1881/1908
Gauerslund	1889
Vinding	1911
Skærup	1888
Smidstrup	1884
Pjedsted	1898
Gårslev	1884 el. -85
Bramdrup -	
Eltang	1892
Nr. Bjert	-
Sdr. Vilstrup	1890
Herslev	1890
Almind -	
Viuf	1890

At der ikke er missionshus i Bramdrup og Nr. Bjert kan skyldes, at missionshuset i Eltang er beliggende mellem Eltang stationsby, Nr. Bjert og Bramdrup, således at borgere herfra har kunnet søge til Eltang.

Eliang missionshus. (Forfatterens foto).

Lilballe forsamlingshus. (Forfatterens foto).

I øvrigt blev Nr. Bjert først udskilt fra Eltang som et særligt kirkesogn i 1924. Eltang kirke er nemlig beliggende i den nordlige del af sognet, hvorfor der i 1887 blev bygget filialkirke i Nr. Bjert mod syd i sognet²⁾.

Men derudover er det interessant at hæfte sig ved, at missionshuset i Taulov er opført/indviet så tidligt som i 1881, hvor der forinden kun fandtes 10 missionshuse landet over³⁾. Vækkelsen var her begyndt så tidligt som i 1866, dvs. kun 13 år efter Indre Missions oprettelse i 1853. Gennem 1870'erne var sognepræst Jens Holt den drivende kraft bag ønsket om et eget samlingssted, som i første omgang blev en beskedne lille bygning med paptag, og da sognet atter var vidne til en stor vækkelse i årene 1905-06, blev huset nedbrudt, og af det gamle opførtes 1908 et nyt og større⁴⁾. I det hele taget synes – jvf. en notits i Indre Missions arkiv i Fredericia – Taulov sammen med Vinding at have været kraftcentre for Indre Missions i Trekantområdet⁵⁾.

Generelt kommer der først for alvor gang i Indre Missions byggeaktiviteter i landsognene i årene op mod 1890. Omend man allerede i 1885 afholder en bazar i Smidstrup⁶⁾, er de fleste missionshuse i området bygget i 1890'erne. Det passer godt ind i det samlede mønster for Danmark, som det fremgår af følgende oversigt, der i parentes viser, hvor mange missionshuse, der blev indviet i årene 1872-1900. Det fremgår her, at 1890'erne var det store byggeår⁷⁾. Kun i årene 1904 (17), 1905 (18) og 1906 (30) ligger man på samme niveau⁸⁾. Men allerede i

1880'erne blev der bygget over 100 missionshuse landet over.

Missionshusenes opførelsesår i Danmark som helhed 1872-1900

1872 (1)	1887 (13)
1873 (0)	1888 (16)
1874 (2)	1889 (24)
1875 (1)	1890 (18)
1876 (1)	1891 (15)
1877 (1)	1892 (14)
1878 (0)	1893 (21)
1879 (2)	1894 (17)
1880 (2)	1895 (28)
1881 (3)	1896 (46)
1882 (2)	1897 (58)
1883 (12)	1898 (49)
1884 (12)	1899 (33)
1885 (8)	1900 (26)
1886 (6)	

Disse missionshuse er typisk blevet bygget og betalt af lokale folk. Først når husene var gældfri, blev de overdraget til Indre Missions bestyrelse⁹⁾. Mange steder i Trekantområdet er de opført i et hjørne af en mark uden for landsbyen, hvor grundpriserne ikke var høje. Det gælder typisk for Eltang, Herslev, Taulov, Skærup, Bredstrup og Pjedsted, medens missionshuset i Smidstrup, lidt usædvanligt for området, ligger midt inde i landsbyen. I øvrigt er bygningerne spartanske, bygget i mursten med karakteristiske stråbe-piller som man ser det fx i Eltang og Bredstrup. Udsmykningerne såvel ude som inde er få og små.

Skærup missionshus. (Forfatterens foto).

Smidstrup missionshus. (Forfatterens foto).

Missionshuse og skyttebevægelse	Taulov	1881/1908	1901-1918
	Gauerslund	1889	1878 1884 1888-1911
Årstallene for opførelsen af forsamlingshusene og missionshusene i Trekantområdet kan sammenholdes med skytteforeningernes historie her. Den satte fart i 1860'erne, hvor der i 1867-68 stiftes skytteforeninger i de allerfleste sogne. Efter et par års virke ophører de foreninger imidlertid igen. Interessen er måske nok til stede, men kræfterne slår ikke til. Først i løbet af 1880'erne genoptages virksomheden påny.	Vinding	1911 1882	1876-1880 1887-1905
	Skærup	1888	1888-1906 1908-1912
	Smidstrup	1884	1889-1906
	Pjedsted	1898	1902-1907
	Gårslev	1884 el. -85	1887-1896 1901-1910
	Bramdrup	1880	1896-1918
	Eltang	1892	
	Nr. Bjert	1880-1881	1891-1913
	Sdr. Vilstrup	1890	1887-1893 1901-1911
	Herslev	1890 1899-1909	1888-1897 1911
	Almind	-	1867 ff.
	Viuf	1890 1895	1889-1893 1901-1904, 1906 og 1913

Her viser det sig, at missionshusene ofte er opført i den periode, hvor skytteforeningerne genoptog virksomheden efter den kortvarige første begejstringsfase, nemlig i den sidste del af 1880'erne. I Vinding opførtes missionshuset ganske vist først i 1911, men allerede fra midten af 1890'erne, måske før, havde Frederik Høll, der oprindeligt kom fra Taulov været i gang med missionen, idet han lejede en stue i den ellers ubeboede Marskandisergården og holdt møder her¹⁰⁾.

På samme tidspunkt var der atter liv i skytteforeningen i Vinding, som det fremgår af nedenstående sammenlignende oversigt:

	Missionshus opfør.år	Skyttebevægelsen starter igen
Vejlby	-	1886-1893
Erritsø	1901	1878-1879 1888-1897
Bredstrup	1887	1892-1893

Det er svært at se bort fra en mistanke om, at der kan have været tale om et vist kulturelt konkurrenceforhold mellem missionsfolkene og skytterne. Hvis noget sådant gør sig gældende, er det tankevækkende at konstatere, at i både Bredstrup, Smidstrup, Pjedsted og Gårslev bygges missionshuset et par år inden, skytteforeningen genoptager sin virksomhed. I Skærup sker det samme år, og i Viuf, Herslev, Sdr. Vilstrup bygges missionshuset et par år efter, at skytterne igen tager fat med nye kræfter. I Eltang og Gauerslund opføres missionshuset året efter skyttebevægelsen atter går i gang.

Men hvem tegnede så billedet, da man genoptog virksomheden i skytteforeningerne i årene omkring 1890?

Ledende skytteforeningsfolks sociale baggrund i de senere faser:

	Gårdejere	Håndv. Lærere	Andet Uvist
Vejlby	x		
Erritsø	x		x
Bredstrup		x (musiker)	
Taulov			x
Gauerslund			x
Vinding	x?		
Skærup	x?		
Smidstrup	x	x	x (husmand)
Pjedsted			x
Gårslev			x
Bramdrup	x x		x
Eltang			x
Sdr. Vilstrup			
	x?		
Herslev	x	x	
Almind	x		
Dons	x		
Viuf		x (murer)	

I forhold til den første periode omkring 1867-1870, hvor det næsten udelukkende var gårdejere, som tog teten m. h. t. dannelse af skytteforeninger, er der nu kommet større social bredde over virksomheden. Gårdejerne dominerer fortsat, men som noget nyt er der nu også kommet håndværkere, husmænd og en enkelt musiker med i bestyrelserne. I Smidstrup

tog en husmand, en tømrer og en mekaniker aktivt del i genopbygningen; i Herslev var det en gårdejer, en murer og en uldspinder¹¹⁾, og i Viuf blev murer Johs. Nielsen formand.

Missionshuse og forsamlingshuse

Man kan også sammenholde opførelsesåret for de forskellige typer af fælles samlingshuse (missionshuse og forsamlingshuse) og får så følgende resultat:

Opførelsesår for fælles samlingshuse:

	Miss.hus	Fors.hus
Vejlby	-	1908/1952
Erritsø	1901	1900
Bredstrup	1887	-
Taulov	1881/1908	1903
Gauerslund	1889	1889?
Vinding	1911	-
Skærup	1888	1923
Smidstrup	1884	1904
Pjedsted	1898	1905
Gårslev	1884 el. -85	1907
Bramdrup	-	1895
Eltang	1892	-
Nr. Bjert	-	1899
Lilballe	-	1906
Strandhuse	-	1896
Sdr. Vilstrup	1890	1923
Herslev	1890	1890
Almind	-	1878
Viuf	1890	1903

Her er det ganske tydeligt, at missionshusene Trekantområdet i de allerfleste tilfælde er opført tidligere end forsam-

Taulov gl. forsamlingshus. (Forfatterens foto):

Taulov missionshus. (Forfatterens foto).

lingshusene. Kun Erritsø er en undtagelse fra denne regel, medens forsamlingshuset og missionshuset i Herslev stammer fra samme år (1890). I Bredstrup og Eltang har man missionshus, men ikke forsamlingshus. I Bramdrup og i Lilballe har man omvendt forsamlingshus, men ikke missionshus. Alligevel er mønstret tydeligt: Indre Mission synes i Trekantområdet at have haft mere behov for at opføre huse til møder og fællesaktiviteter. I det mindste har de gennemgående bygget mødehuse tidligere end grundtvigianerne gjorde det. Det er i det hele taget påfaldende, at missionshusene, som ligger tæt i Trekantområdet, hører til amtets ældste.

Når man tager i betragtning, at forsamlingshusbyggeriet nok er den mest udpræget grundtvigianske af de fællesinitiativer, der her er tale om, kan man med en vis ret pege på en forholdsvis svag grundtvigiansk indflydelse i Trekantområdet. Den kommer til udtryk på to områder: For det første gik man som helhed i gang med både skyttebevægelse og missionshusbyggeri, inden den grundtvigianske forsamlingshusbevægelse tog fart. Denne måtte altså have et længere tilløb. – For det andet må man fastholde, at selv om der flere steder i Trekantområdet stod grundtvigianere bag oprettelsen af skytteforeningerne i den første „gründerfase“ omkr. 1868, var de ikke stærke nok til at holde ubrudt liv i foreningerne, der som helhed gik ned efter ganske få år. Først i løbet af 1880'erne og 1890'erne aftegner der sig et mere stabilt, omend ikke kontinuert forløb.

Et grundtvigiansk farvet foreningsliv?

Det er en ofte fremført tanke, at organiseringen af den danske landbefolkning især er et resultat af den grundtvigianske højskolebevægelse¹²⁾. Noget sådant synes ikke ubetinget at gøre sig gældende i Trekantområdet. Det hævdes ligeledes tit, at det danske foreningsliv har levet i ubrudt kontinuitet siden foreningsbølgens start.

Ser vi nu først på kontinuitetsspørgsmålet, er det ganske tydeligt, at skyttebevægelsens foreninger ikke har levet i ubrudt kontinuitet. Da den første begejstrede bølge af foreningsdannelse havde lagt sig kort efter 1870, varede det gennemgående 15-20 år, før der igen kom fart i foreningsdannelsen, og selv da levede foreningerne et usikkert liv, hvor de snart gik ned og snart blev genoplivet.

Det er heller ikke éntydigt evident, at grundtvigianerne og højskolebevægelsen har haft en væsentlig indflydelse på denne foreningsdannelse. Det er tilfældet i visse sogne, men langt fra alle. I Trekantområdet ser det ud som om, at tilskyndelsen til at danne skytteforeninger var mest grundtvigiansk farvet i den første grundlæggelsesfase, som kun overlevede et par år. Men her er det ligeledes tydeligt, at en del fremtrædende grundtvigianere ikke beskæftigede sig aktivt med skytteforeningerne, men helligede sig andre ting, som fx politik og økonomisk-organisatorisk arbejde¹³⁾.

I Trekantområdet er det folkelige bevægelsesgennembrud i 1800-tallets sidste tre tiår således langt mere differentieret, end myterne om foreningslandet Dan-

Bredstrup missionshus. (Forfatterens foto).

mark ellers lader forstå. Det er fx ikke udelukkende grundtvigiansk farvet. Indre Mission spiller også en stor rolle, og det folkelige foreningsliv i Danmark er måske præget af langt større mangfoldighed end normalt antaget. Til belysning heraf behøver vi lokalhistoriske undersøgelser fra hele landet. Man kan kun håbe på, at de vil se dagens lys i de kommende år.

Hertil kommer, at man set i et videre perspektiv i det hele taget må spørge til denne tidlige foreningsdannelse kulturelle og sociale betydning. Det er fx tydeligt, at den på ingen måde har været præget af soliditet og stabilitet. Når det kun er i Alminde sogn, at skytteforeningerne eksisterer permanent gennem hele den undersøgte periode, er der ikke belæg for at tale om hverken stabilitet og kontinui-

tet eller nogen afgørende social og kulturel rolle.

Det underbygges af det karakteristiske forhold, at set i forhold til det samlede befolkningstal pr. sogn udgør antallet af medlemmer i skytteforeningerne i Trekantområdet kun ca. 2 pct. af sognets befolkning. Interessen har tilsyneladende været ret begrænset også i kvantitativ henseende. I Herslev betinger sognerådet sig, da de i 1897 skal tage stilling til støtte til skytteforeningen, at de kun vil yde økonomisk opbakning, hvis der var mindst 10 aktive medlemmer.¹⁴⁾

Blev den danske landbefolkning oplyst i 1800-tallet?

Dette træk kan sammenholdes med det spørgsmål, som teksthistorikeren Ulrik

Lehrmann har rejst i forbindelse med sine studier i den danske landbefolknings læsevaner gennem de sidste ca. 150 år.¹⁵⁾ Her har han konstateret, at den modernisering af landbruget med tilhørende økonomisk og social velstand, der kendetegnede den danske bonde i 1800-tallets sidste halvdel, ingenlunde modsvarer af en tilsvarende åndelig modernisering, sådan som myten om den oplyste andelsbonde ellers vil have det. Gårdmandens politiske indflydelse på sogneplan var stærk, for så vidt som gårdmændene „sad på“ sognerådene, men den modsvarede ikke af en tilsvarende magtfuld åndelig selvstændighed. Ud fra sine studier i lånebibliotekernes mest udlånte bøger kan han konstatere, at det snarere var historiske romaner à la B. S. Ingemann, Carit Etlar og H. F. Ewald end grundtvigiansk farvede oplysningsværker, man læste – når der i det hele taget blev læst bøger. Og i Trekantområdet kan man så altså også se, at Indre Mission var før ude med at bygge samlingshuse end de folkeoplysende grundtvigianere.

Lehrmann stiller derfor spørgsmålet, om det i det hele taget er berettiget at tale om en åndelig vækkelse og en bevidsthedsmæssig modernisering. Måske tog den danske bonde i det 20 århundrede et relativt uformidlet spring fra en almuelignende horisont og ind i tv-alderen uden at være blevet væsentligt påvirket af det store folkeoplysningsprojekt i anden halvdel af 1800-tallet? Historien om den folkelige samlings historie og dermed foreningslivet i Trekantområdet

fra 1860'erne synes ikke at fjerne dette spørgsmålstejn.

Det er i den forbindelse ikke uinteressant at hæfte sig ved, at tilslutningen til Børkop og Fredericia Omegns Landbrugsforening, da den indledte sin virksomhed sidst i 1880'erne, var ca. 100 medlemmer større end det samlede antal medlemmer hos skytteforeningerne, da de begyndte sidst i 1860'erne. Man kastede sig i øvrigt straks over praktiske opgaver såsom oprettelse af svineslagteri, hoppekåring, dyrskuer, havepræmiering, landbrugsfaglig kursusvirksomhed etc.¹⁶⁾ – Den foreningsmæssige organisering synes således at have haft interessen rettet nok så meget mod den økonomiske som den sociale og kulturelle side, sådan som vi kender det fra Johan Skjoldborgs roman Bjarregården, og som det også forlyder i et erindringsglimt fra Koldingegnen fra omkr. 1900¹⁷⁾. I begge tilfælde fremgår det, at medens man „i gamle dage“ snakkede om Grundtvig og Vilhelm Beck, var man nu mere optaget af hesteopdræt, herunder ikke mindst den navnkundige hesteslægt Munkedal (stamfader: en berømt hingst fra Randers-egnen), om hvem det hos Skjoldborg – ironisk – hedder, at den er „til Velsignelse“¹⁸⁾. Landbrugsforeningerne holdt heller ikke de samme pauser i deres virksomhed som skytteforeningerne. Her var der faktisk kontinuitet. Tilsyneladende havde de ikke problemer med at sikre indflydelse og med at overleve, medens grundtvigianerne i etableringsfasen omkring 1870 undertiden havde måttet kuppe sig igennem for at komme til magten,

sådan som det fremgår af en undersøgelse af H. F. Feilbergs indplacering som sognepræst i Brørup-Lindknud i 1869¹⁰⁾, hvor han så i øvrigt blev en afholdt præst.

Konklusion

Sammenfattende kan det konkluderes, at den hævdvundne teori om den grundtvigianske dominans med hensyn til foreningsliv og folkeoplysning i 1800-tallets anden halvdel, ikke holder for en nærmere prøve, når man ser på Trekantområdet. Her viser det sig, at der er flere nuancer, end den giver til kende. Måske er det også tvivlsomt, om den har gyldighed på landsplan, når man tager i betragtning, at der allerede i 1890 var bygget over 100 missionshuse i Danmark. Den grundtvigianske indflydelse er givetvis ikke så stærk, som det ellers ofte antages. Der er flere facetter af det socio-kulturelle liv på landet i disse årtier.

Noter:

- 1) *Se Vejle Amts Årbog 1994*, s. 70.
- 2) Erik Horskjær (red.): *De danske kirker*, bd. 16 – Sydøstjylland. København 1969, s. 145.
- 3) *Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1834: Taulov sogn.*
- 4) Louis Blauenfeldt: *Vore missionshuse. Håndskrevet manus*, u. å., s. 108. *Indre Missions arkiv, Fredericia*
- 5) *Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1818: Skærup sogn.*
- 6) *Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1819: Smidstrup sogn.*
- 7) *Indre Missions Tidende*, 85. årg.n nr. 2 (1938)
- 8) *Ibid*, nr. 3 (1838)
- 9) Ulla Kjær og Poul Grinder-Hansen: *Kirkerne i Danmark bd. 2: Den protestantiske tid efter 1536. København 1989*, s. 135.

- 10) Jakob Clausen: *Indre Mission i Vinding*, i: Holger Axø og Johs. E. Tang Kristensen (red.): *Træk af Vinding sogns historie. Vinding 1954*, s. 175 ff.
- 11) K.M. Kristjansen: *Vejle Amts Skytteforening 1868-93. 1894*, s. 42.
- 12) Claus Bøje og Henning Eichberg: *Idrættens tredje vej. Om idrætten i kulturpolitikken. Aarhus 1994.*, s. 121 f.
- 13) Niels Kayser Nielsen: *Skyttebevægelsen i Trekantområdet 1861-1918*, i: *Idrætshistorisk Årbog 1997. Odense 1997 (in print)*
- 14) Inge Hartmann m.fl.: *Herslev Forsamlingshus 1890-1990. Herslev 1990*, s. 17.
- 15) Ubrik Lehrmann: *Blev den danske bonde nogensinde civiliseret? Læsekultur på landet ca. 1860-1960*, i: Johs. Nørregaard Frandsen m.fl. (red.): *Lys og blade. Sider af oplysningens litteratur. Til Poul Schmidt. Odense 1995*, s. 69 ff.
- 16) Mogens Lebech: *Mellem Bælt og Fjord. Fredericia 1950*, s. 86 f
- 17) Friis Legardt Skov: *Erindringsglimt fra en barndom omkring 1900*, i: *Fra Ribe Amt*, bd. 22-1 (1981), s. 45.
- 18) Johan Skjoldborg: *Bjæregården. København 1981 (1904)*, s. 11.
- 19) Bodil Riber Jensen: *Da Grundtvigianismen kom til Brørup-Lindknud sogne*, i: *Ribe Stiftsbog 1990*, s. 83 ff.

Litteratur:

Utrykt:

- Louis Blauenfeldt: *Vore missionshuse. Håndskrevet manus*, u. å., s. 108. *Indre Missions arkiv, Fredericia.*
Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1818: Skærup sogn.
Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1819: Smidstrup sogn.
Indre Missions arkiv, Fredericia: J. nr. 1834: Taulov sogn.
Indre Missions arkiv, Fredericia: j. nr. 1750: Ellang sogn

Trykt:

- Bøje, Claus og Henning Eichberg: *Idrættens tredje vej. Om idrætten i kulturpolitikken. Aarhus 1994.*

Clausen, Jakob: *Indre Mission i Vinding*, in: Holger Axø og Johs. E. Tang Kristensen (red.): *Træk af Vinding sogns historie*. Vinding 1954.

Hartmann, Inge m.fl.: *Herslev Forsamlingshus 1890-1990*. Herslev 1990.

Horskjær, Erik (red.): *De danske kirker, bd. 16 – Sydøstjylland*. København 1969.

Indre Missions Tidende, 85. årg. nr. 2 og 3 (1938).

Jensen, Bodil Riber: *Da Grundtvigianismen kom til Brørup-Lindknud sogne*, in: *Ribe Stiftsbog 1990*.

Kayser Nielsen, Niels: *Skyttebevægelsen i Trekantområdet 1861-1918*, in: *Idrætshistorisk Årbog 1997*. Odense 1997 (in print).

Kjær, Ulla og Poul Grønder-Hansen: *Kirkerne i Danmark bd. 2: Den protestantiske tid efter 1536*. København 1989.

Kristjansen, K.M.: *Vejle Amts Skytteforening 1868-93*. 1894.

Lebech, Mogens: *Mellem Bælt og Fjord*. Fredericia 1950.

Lehrmann, Ulrik: *Blev den danske bonde nogensinde civiliseret? Læsekultur på landet ca. 1860-1960*, in: Johs. Nørregaard Frandsen m. fl. (red.): *Lys og blade. Sider af oplysningens litteratur. Til Poul Schmidt*. Odense 1995.

Skjoldborg, Johan: *Bjærregården*. København 1981 (1904).

Skov, Friis Legardt: *Erindringsglimt fra en barndom omkring 1900*, in: *Fra Ribe Amt, bd. 22-1* (1981).

Skovhavegård

– en enkeltgård fra tidlig middelalder

Af Kirsten Prangsgaard¹⁾

I den tidlige middelalder fandtes der på landet, udover spredte stormandsgårde, to almindelige landbebyggelser. Det var dels landsbyer, hvoraf nogle fortsat eksisterer i dag, og dels enkeltgårde, der oftest var udflyttet fra landsbyerne og kun var i brug i kortere tid. Anlæggelsen af motorvejen Esbjerg-Kolding gav lejlighed til at udgrave en enkeltgård vestligt i Lejrskov sogn (figur 1).²⁾

Der var forud for undersøgelsen intet kendskab til en ældre bebyggelse på stedet. Ved en markvandring, der blev gennemført for at klarlægge, hvor der var spor efter færden i ældre tider, og dermed behov for en arkæologisk udgravning forud for anlæggelsen af motorvejen, blev der intet fundet.

Et højtliggende, fladt plateau tæt øst for Åkjær Å med slugter ned til åen, syntes at have været velegnet til en bebyggelse. Der blev derfor foretaget endnu en markvandring, hvor der blev taget jordprøver for at måle jordens indhold af fos-

fater. Det er fra andre steder velkendt, at jorden er mere rig på fosfater, hvor der på et tidspunkt har boet mennesker.³⁾ Analysen af jordprøverne afslørede, at der netop på dette sted var et højere fosfatindhold end på de tilstødende marker. Vi havde således nu en kraftig formodning, om at det måtte være muligt at finde sporene efter en ældre bebyggelse ved en udgravning, blot havde vi endnu ingen ide om, hvor gammel denne ville være.

Med gravemaskine blev muldlaget fjernet, og i undergrunden sås der mørke pletter af sandet muld, hvor der på et tidspunkt havde stået stolper. Disse var de tilbageværende spor efter et hus fra 1100-tallet, et kort hegn og enkelte nedgravninger med affald.⁴⁾ Disse fund udgør en del af en formodentlig større enkeltgård, hvoraf en del antages at ligge uden for det område, hvor motorvejen anlægges. Gårdens område (figur 2) var, inden for udgravningsområdet, afgrænset øst for

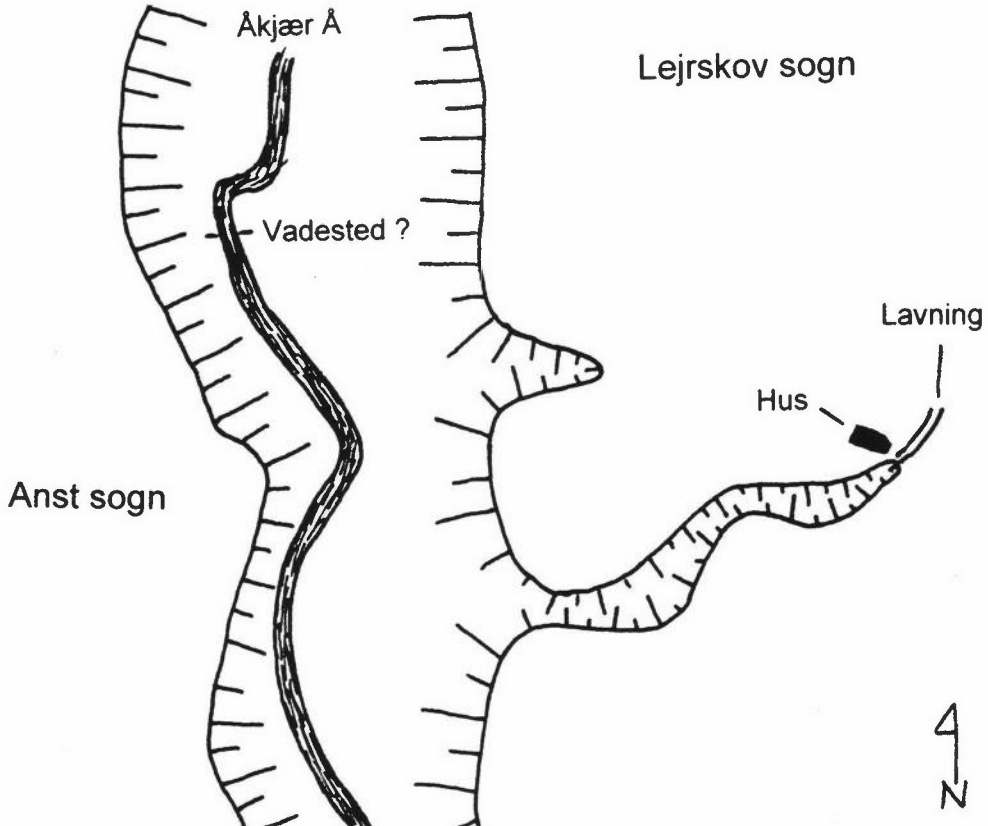
huset af en naturlig, i dag opfyldt lavning, der strakte sig fra nordøst og endte ved en slugt, der førte ned til Åkjær Å syd for huset. Mod vest og nordvest, uden for udgravningsområdet, har gårdens område givetvis ligeledes haft en naturlig afgrænsning med henholdsvis en stejl skrænt og en slugt ned til Åkjær Å. Adgangen til gården kan således kun have været nordøst for det undersøgte hus.

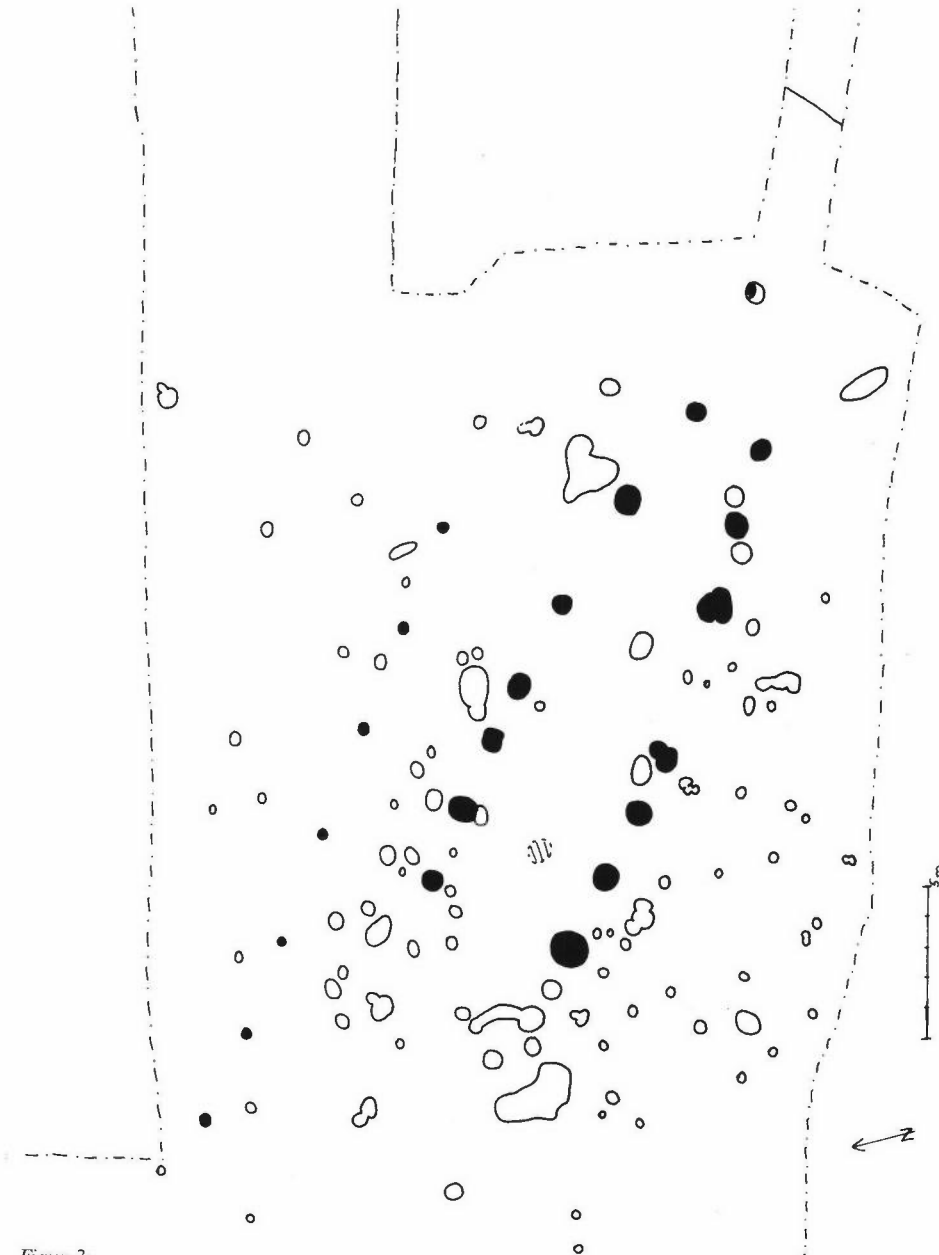
Huset

Huset var bygget med syv parvise sæt af tagbærende stolper i husets vægforløb (figur 3). Det havde buede vægforløb og lå med længderetningen i nordvest-sydøst. Det var godt 20 m langt og varierede i bredde fra knap 3 m i sydøst til knap 6,5 m i nordvest, hvor huset var bredest. Der har antageligt været en indgang i husets sydside, hvor der er et større

Figur 2:

Enkeltgården indplaceret i forhold til Åkjær Å og skrænter og slugter ned til denne, samt et muligt udateret vade-sted. Vedlagte figur er i størrelsesforhold 1:4000.

Figur 3:

Hus og hegn fra 1100-tallet. Udfyldt sort signatur: stolpehuller, hvor huset og hegnets stolper har stået. Skraveret signatur: muligt ildsted. Mod øst ses den vestlige afgrænsning af lavning. Målestok fremgår af tegningen.

spring mellem to af stolperne, der desuden adskilte sig fra de øvrige ved at være dobbeltstolper. Indgangen er med sine fire meter meget bred. Der er midtvejs mellem de to stolper spor efter to mindre stolper. Nedgravningerne til disse var mindre i diameter og kun nedgravet henholdsvis 3 og 17 cm i forhold til de tagbærende stolper, der var nedgravet 20-72 cm i undergrunden, med de dybest satte stolper i husets bredeste ende. I husets nordvest-ende var en rødbrændt lerplet, der antageligt er resterne efter et ildsted.

Reparationer på huset har været begrænsede. I det sydlige vægforløb er en stolpe blevet udskiftet og erstattet af to nye, men ellers synes de øvrige stolper at have været de samme i hele husets levetid. Dette giver en anslået brugstid af huset på ca. 30 år.

Hustypen med tagbærende stolper i buede vægforløb kendes fra flere andre udgravninger i Danmark (f.eks. Margrethehåb på Sjælland, Vorbasse og Trabjerg i Jylland). Det er en hustype, der tilsyneladende kun har været i brug i en kort periode fra midten af 1000-tallet frem til slutningen af 1100-tallet.⁵⁾

Fund

I nedgravningerne til husets tagbærende stolper blev bl.a. fundet skår fra lerkar, brudstykker af kværnsten, hvæssesten og tenvægte af bly. Fundene stammer fra samtlige stolpehuller, men der er en udpræget højere frekvens af fund i stolpehullerne i husets sydside. Dette er sandsynligvis en konsekvens af et svagt terrænfald mod syd. Ved nedlægningen

af huset vil genstande, der har ligget inde i huset, naturligt glide ned af den svage skråning mod slugten til Åkjær Å.

Keramikken:⁶⁾

Der blev fundet 108 skår, der kunne sættes sammen til mindre skårflager. Skårene har en diameter på op til 6 cm og er 2-10 mm tykke. De er grå- til sortbrændte. Ét enkelt skår adskiller sig fra de øvrige ved at være rødbrændt og glaseret. Skårene er af og til lagdelte med en mørk skår og brun til rød yderflade. En del af skårene er glimmermagrede. Randenes udformning er som de kendes fra kuglepottes, og en randskårlage har kuglepottesprofil (figur 4). Syv af skårene er ornamenterede. De tre af disse skår har omløbende furer, tre af omløbende profilering og et har øverst på bugstykket indstemplet en omløbende (?) række tre-til firesidede pindstikagtige ornamenter og svagt indridsede linier. Det glaserede skår har en diameter på 3 cm og er 3-5 mm tykt. Dets yderside er pletvist begittet og glaseret med klar glasur. På indersiden er der glasurpletter. Godset er chamotte-magret (knust keramik).

Skår fra to forskellige stolpehuller i husets nordvæg stammer sandsynligvis fra samme kar.

De gråbrændte skår har alle paralleller i det materiale, der er udgravet i de ældste lag i Kolding. Det glaserede skår har ingen umiddelbare paralleller, men dets middelalderkarakter er sikker. Glaserede skår dukker op i løbet af 1100-tallet. Ud

fra det keramiske materiale kan Skovhavegård enkeltgården med forsigtighed dateres til den tidlige middelalder (1050-1200), og det glaserede skår forekommer næppe før 1100⁷⁾, og indsnævrer således i denne sammenhæng dateringen til 1100-tallet.

Kværnsten:

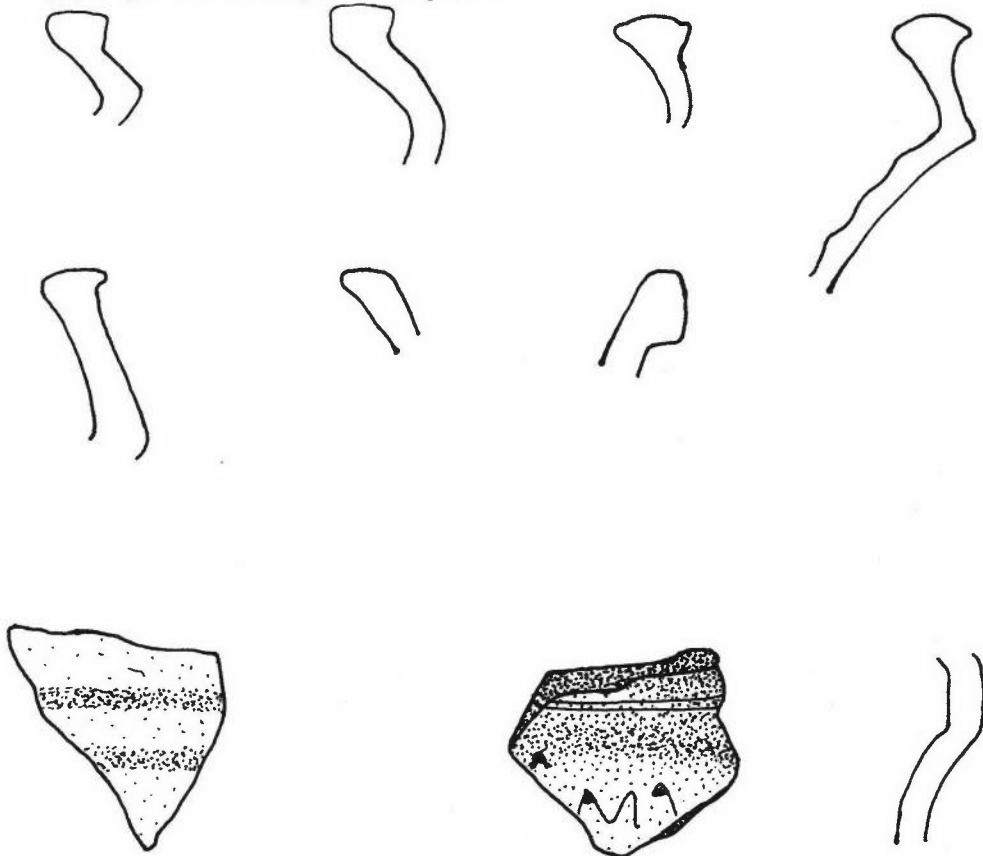
Et lille stykke rhinsk lava er resterne af en kværnsten. Rhinsk lava er en stenart,

der blev hentet til Danmark fra de tyske Rhinegne. Import af lava til kværnsten fandt sted i vikingetid og tidlig middelalder.⁸⁾

Hvæssesten:

Et andet importstykke er en hvæssesten af Eidsborgskiffer. Fra omkring 800 og igennem middelalderen blev der i området omkring Eidsborg i Telemarken i Norge brudt og forarbejdet hvæssesten i flere

Figur 4:
Randprofiler og ornamenteret skår fra husets stolpehuller.

standardstørrelser, der blev solgt i store dele af Nordeuropa.⁹⁾

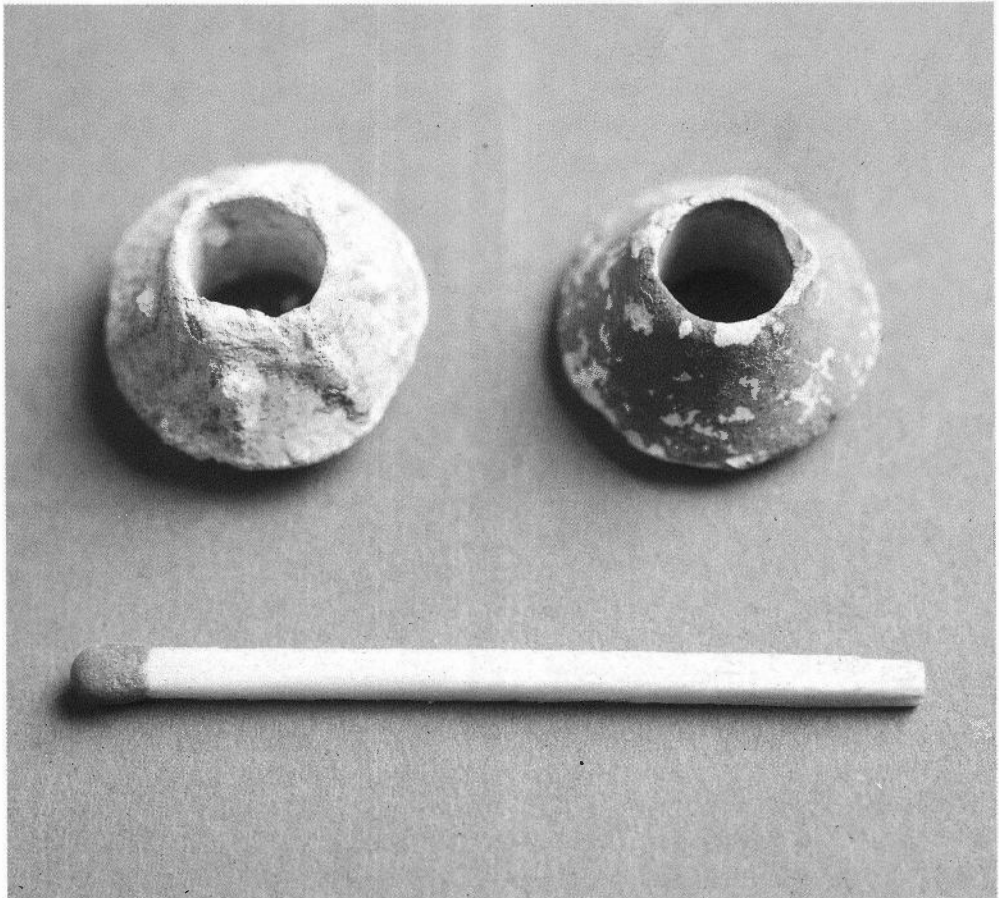
Blytenvægte (figur 5):

I et af husets stolpehuller er fundet en tenvægt af bly med isiddende tråd. Tenvægten er dobbeltkonisk. Den har en største diameter på 1,9 cm og en mindste diameter på 0,9 cm ved toppen og bun-

den. Hullets diameter er 0,7 cm. Den er 1,1 cm høj og vejer 12 g. Den er ornamenteret med fletværksmønster og lodrette lister på såvel over- som underdel. På pladsen er der med metaldetektor fundet yderligere en blytenvægt.¹⁰⁾ Den er konisk med flad bund og har tilsyneladende ikke været ornamenteret.¹¹⁾ Dens største diameter er 1,9 cm, den mindste 1

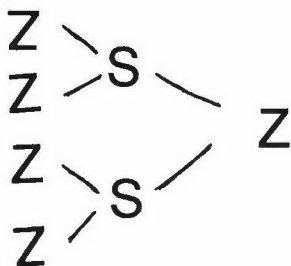
Figur 5:

Blytenvægte. Foto: Friis Fotografi.

cm, og hullet har en diameter på 0,7 cm. Den er 0,9 cm høj og vejer 11 g. De to tenvægte er således, når der ses bort fra ornametikken, så godt som identiske.

Tråden i den ene blytenvægt er fremstillet af fire enkelte tråde, der er tvundet sammen parvis til to tråde, der igen er tvundet sammen til den endelige tråd (figur 6 og 7).¹²⁾

Figur 6:

Tolkningen som blytenvægte har været diskuteret. Tilsvarende typer er bl.a. fundet i Hviding, hvor en tolkning som tenvægte er foreslået. De er derimod i fund fra Dorestad, Holland, beskrevet som vægtlodder.¹³⁾ Den isiddende tråd i det ene stykke fra Skovhøvegård kan muligvis understøtte en tolkning som tenvægt, men det er ikke entydigt, da tråden er tvundet af fire enkelttråde, og dermed ikke nødvendigvis afspejler fremstillingsprocessen.

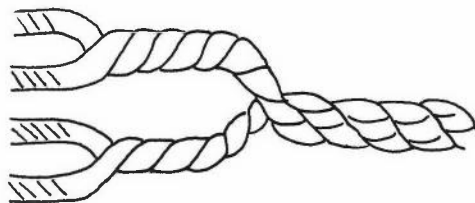
Bronzejenstande:

Der blev fundet tre mindre stykker bronze. De to er under 1 cm² store og kan ikke bestemmes. Det tredje stykke er 3 x 2 cm stort, og stammer muligvis fra randen af

et fad eller en skål, men en endelig bestemmelse er heller ikke mulig for dette stykke.

Jerngenstande:

Der blev fundet et jernsøm, et stykke af endnu et søm eller en jernnål, en 2,3 x 2 cm stor formodet nitteplade og et ubestemt fragment på 1 x 1,3 cm.

Figur 7:

Spinde og tvinderetninger for tråd fra blytenvægt. Tegning: L. Røder Knudsen, Vejle Amts konserveringsværksted. Størrelsesforhold kendes ikke.

Rav:

I et af stolpehullerne lå et lille stykke uforarbejdet rav på 1,6 x 1,2 cm.

Knogler:

Der blev fundet enkelte knogler, der ikke er artsbestemte, men formodentlig stammer fra gårdens husdyr.

Rødbrændt ler:

I flere af stolpehullerne blev der fundet rester af rødbrændt ler, der nok hovedsagligt stammer fra husets lerklinede vægge. Dele af det brændte ler kan også være fra f.eks. en lerkappe ved ildstedet. Den store mængde lerklining i stolpehullerne tyder på, at huset på et tidspunkt er blevet revet ned, formodentlig i forbin-

delse med at enkeltgården er blevet opgivet. Husets tagbærende stolper, der sandsynligvis stadig var brugbare til andre funktioner, blev trukket op og bragt væk.

Hegnet

Nord for huset var der omkring 3,5 m fra væggen et 22 m langt hegn. Det var sat af syv stolper og forløb parallelt med huset. Der var meget få fund i disse stolpehuller. I et af dem blev fundet et gråbrændt sideskår fra et lerkar af tilsvarende type som kendes fra husets stolpehuller. Dette skår samt hegnets placering parallelt med huset sandsynliggør, at hus og hegn har eksisteret samtidig.

Datering

Dateringsmæssigt ligger fundene som sådan inden for sen vikingetid og tidlig middelalder. Keramikken indsnævrer dateringen til tidlig middelalder, og det glaserede skår er næppe ældre end 1100. En datering af enkeltgården til 1100-tallet finder således støtte både i de fundne genstande og i hustypen.

Enkeltgården og landsbyen

Skovhavgård-huset ligger 2 km vest for landsbyen Lejrskov og 3 km vest for Lejrskov Kirke (figur 1). Den ligger på en matrikel, der frem til i dag har fulgt den naturlige lavning øst for huset, selvom denne næppe har været synlig i lang tid. Fra Lejrskov udgår en vej til matriklen. Denne vej eksisterer på sognekortet fra 1821, selv om der tilsyneladende på dette tidspunkt ikke var nogen bebyggelse eller

registreret overgang over Åkjær Å. Det kan dog ikke udelukkes, at vejen skal ses i relation til en mulig overgang over Åkjær Å, da der umiddelbart nordvest for vejens ophør tilsyneladende findes en ikke undersøgt og dateret overgang over åen (figur 2).

I den tidlige middelalder på det tidspunkt, hvor enkeltgården ved Skovhavgård var i brug, var der enkeltgårde og landsbyer, der blev udflyttet fra den oprindelige landsby. Dette kunne skyldes, at den eksisterende landsby, der lå centralt i det fælles dyrkningsområde, var fuldt udbygget, og det ikke var muligt at udbygge yderligere, uden det gik ud over den bedste jord ved landsbyen. I en sådan situation blev en enkeltgård eller en ny landsby udflyttet og anlagt i yderkanten af det eksisterende fælles dyrkningsområde, eller ny jord blev inddraget til dyrkning. I Jyske Lov fra 1231, 1. bog, 47. kapitel, foreligger der nøje regler for, hvordan en sådan udflytning skal foregå. I tre år er det således muligt for den oprindelige landsby at tilbagekalde de udflyttede folk, og dermed påbyde at den nye bebyggelse opgives.¹⁴⁾

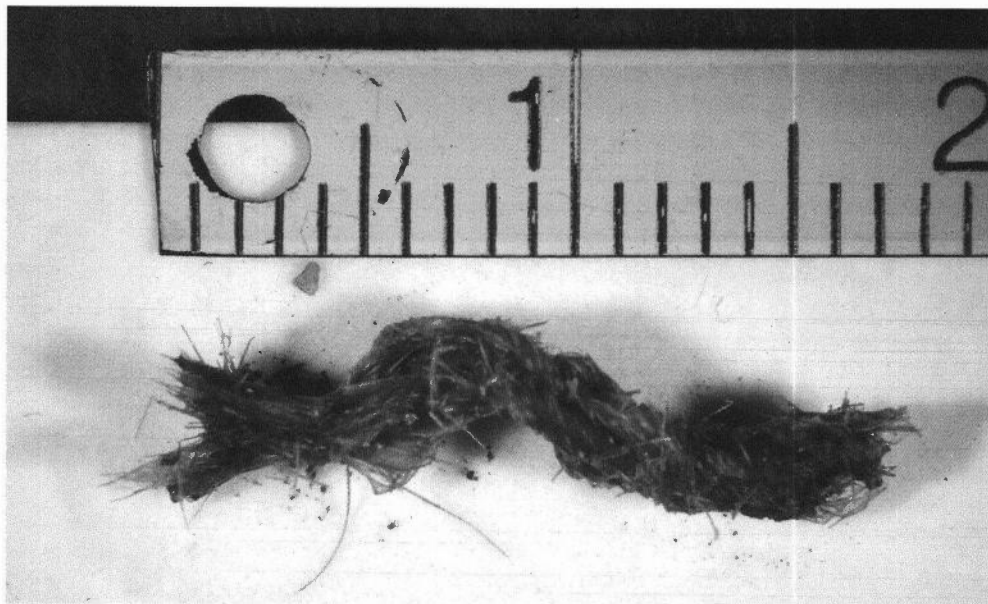
Enkeltgården ved Skovhavgård skal sandsynligvis ses i dette perspektiv som en enkeltgård, der engang i 1100-tallet udflyttes fra Lejrskov. Den eksisterer som en selvstændig enkeltgård i en eller højst to generationer, hvorefter den er opgivet, og beboerne er givetvis flyttet tilbage til Lejrskov. Om beliggenheden ved åen (og det udaterede overgangssted) kan have haft betydning for den valgte placering af enkeltgården er uklart. Hvorfor enkelt-

gården er opgivet igen, er det heller ikke muligt at sige noget om.

Efterskrift

Efter artiklen er færdigskrevet, er tråden i den ene blytenvægt af Lektor Mariann Thymann, Retsmedicinsk Institut, Københavns Universitet, blevet bestemt til at være fremstillet af rødblondt menneske-

hår. Knogler og tænder er af cand.scient Tine Nord Andreassen, Zoologisk Museum, for to tænders vedkommende blevet bestemt til at stamme fra får eller ged og fra et hovdyr. Knoglerne var alle for små til at kunne artsbestemmes. Lektor Mariann Thymann og cand.scient Tine Nord Andreassen takkes begge for deres vurdering og bestemmelse af fundmaterialet.

Tråd fra blytenvægt. Foto: M.D. Knudsen, Vejle Amts konserveringsværksted.

Noter:

- 1) Kirsten Prangsgaard, *cand.mag. i forhistorisk arkæologi og samfundsfag, projektansat bl.a. på Museet på Koldinghus. Andre udgravninger i Lunderskov og Kolding kommuner i forbindelse med anlæggelsen af motorvejen Esbjerg-Kolding er publiceret i Skalk 4, 1996 og Arkæologi i Slesvig 4/1995.*
- 2) *Undersøgelsen fandt sted på Arne Nielsens, Skovhavegård, jord. Den blev varetaget af Museet på Koldinghus ved cand.mag. Kirsten Prangsgaard, stud.mag. John E. Jeppesen (fosfatanalyser), stud.mag. Uffe Rasmussen, stud.mag. Carsten M. Risager og stud.mag. Michael Wölch.*
- 3) *I. og S. Österholm 1983: Spottest som metod f'or*

- fosfatanalys i fjält – praktiska erfarenheter. Rigsantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport. RAGU 1982:6.
- 4) Udover anlaggene fra 1100-tallet blev der fundet spredtliggende gruber med keramik fra ældre romersk jernalder (0-200 e.Kr.).
- 5) Margrethehåb: T. Christensen 1990: Margrethehåb. A Settlement Site of the Early Middle Ages at Roskilde, Zealand. *Journal of Danish Archaeology* 7, 1988, ss. 205-215.
Vorbasse: S. Hvass 1980: The Viking-age Settlement at Vorbasse, Central Jutland. *Acta Archaeologica* 50, ss. 137-172.
Trabjerg: L. Bender Jørgensen og P. Eriksen 1995: Trabjerg. En vestjysk landsby fra vikingetid. *Jysk Arkæologisk Selskab*.
- 6) Museumsinspektør V. Jensen, Museet på Koldinghus, takkes for gennemgang og beskrivelse af keramikken. Dateringen baseres på fund fra Kolding by, Århus Søndervold (H. Hellmuth Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen 1971: Søndervold. En byarkæologisk undersøgelse. *Jysk Arkæologisk Selskab*) og Bulagergård (C. Adamsen 1982: Bulagergård. En bebyggelse fra tidlig middelalder i Verst sogn. Foreløbig meddelelse. *Mark og montre* 1982, ss. 39-49).
- 7) Ventligst oplyst af museumsinspektør P.K. Madsen, Vejle Museum.
- 8) L. Bender Jørgensen og P. Eriksen 1995: Trabjerg. En vestjysk landsby fra vikingetiden. *Jysk Arkæologisk Selskab*.
- 9) S. Myrville 1991: *The Hones. I: M. Bencard et al. (red.): Ribe Excavations 1970-76, vol. 3, ss. 115-141.*
- 10) Gunner Larsen takkes for sin indsats.
- 11) Det kan ikke helt udelukkes, at tenvægten har været ornamenteret på undersiden, hvor der kan iagttages streger gående fra tenvægtens hul til yderkanten, men en sikker bestemmelse som en en bevidst udført ornamentik er ikke mulig.
- 12) Konservator L. Ræder Knudsen, Vejle Amts Konserveringsværksted, takkes for vurdering og beskrivelse af tråden.
- 13) S. Jensen 1990: *Metalfund fra vikingetidsgårdene Gl. Hviding og Vilslev. By, marsk og geest 3, ss. 27-40.*
- 14) A. Hoff og J. Jeppesen 1994: *Todderup. En udgravet torpbebyggelse og torperne historisk belyst. Kuml 1991-92, ss. 165-186.*
- Hvor intet er angivet er tegningerne af K. Prangsgaard.

„At Sognets Børneflokk sin Christendom kand lære...“

Skolegang på landet for 250 år siden

Af Louise Skyggebjerg¹⁾

Skoleloven af 1739

Nulevende danskere har alle det til fælles, at de i en længere periode i deres liv går eller har gået i skole. Skolen er en naturlig del af vores samfund, da der er 9 års undervisningspligt for alle. For 250 år siden var der også undervisningspligt i Danmark, men dengang kunne der være langt fra lovgivernes intentioner i København til hverdagen i et fattigt, jysk landsogn.

Danske lov fra 1683 påbød degnelæsning, dvs. at degnen en gang om ugen skulle samle sognets ungdom til undervisning i den kristne børnelærdom. Desuden påbød loven forældre at lære børn og tyende, hvad de selv havde lært. Det første lovbud om oprettelse af egentlige folkeskoler i Danmark blev udstedt i 1708 i en fattigforordning, der påbød undervisning af alle fattige børn og indretning af skoler på landet. Påbudet fik ikke nogen betydning bl.a. på grund af manglende økonomiske anvisninger. Der skulle ifølge loven ikke være tale om længere

skolegang, da børnene, så snart de var store nok, skulle sættes til at drive plov, vogte gæslinger eller andre små gerninger.

Før skoleloven fra 1739 fandtes der skoler på landet i Danmark, men de var oprettet på privat initiativ. Nogle skoler var bygget af herremænd, andre af præster eller af bønderne selv. I 1721 havde Frederik den 4. bygget 240 skoler rundt omkring i landet, de såkaldte rytterskoler.

Det var dels inspiration fra rytterskolerne, dels fra den religiøse pietistiske bevægelse, der i 1739 fik den enevældige konge Christian den 6. til at udstede en lov, der indførte undervisningspligt i Danmark. Den bestemte, at der skulle indrettes skoler, så „endog de fattigste Børn, overalt på Landet kan tilstrækkelig undervises“²⁾. I skolen skulle der først og fremmest undervises i kristendom og læsning, men hvis forældrene ville betale ekstra for det, kunne børnene også blive

undervist i skrivning og regning. Skoleloven indførte undervisningspligt for børn, fra de var 5-6 år. Børnene skulle som et minimum gå i skole, indtil de var i stand til at læse en trykt tekst, og til de kunne så meget kristendom, som præsten mente, de behøvede. At læse håndskrift var først noget, man lærte i forbindelse med skriveundervisning. Skolegangen var gratis for de fattige.

Det var meningen, at børnene skulle gå i skole 6-8 timer om dagen. Dette var helt urealistisk, for der var brug for børnenes arbejdskraft i landbruget. På dette tidspunkt levede ca. 80% af Danmarks befolkning på landet, og børnene arbejdede her som f.eks. tjenestepiger og -drenge, vogtere af gæs, hyrde drenge og plovkørere. Resultatet var, at børnene de fleste steder kun gik i skole få måneder om vinteren, når dyrene ikke skulle på græs, og der i det hele taget var mindre at lave i landbruget. Børnene begyndte at hjælpe i hjemmet, når de var omkring 4 år, og omkring 10-årsalderen mente man, at de var store nok til at forsørge sig selv.

I 1730'erne var der landbrugskrise i Danmark, så kongens ambitiøse skolelov viste sig umulig at gennemføre. I 1740 udstedte kongen en ny lov, der i modsætning til 1739-loven gjorde det op til den enkelte godsejer at bestemme, hvor meget skoleholderne skulle have i løn, da kongen formodede at „de behandle Skoleholderne saaledes, at disse ikke skal gjøre deres Arbeid sukkende“.³⁾ Det blev også op til godsejerne at afgøre, hvordan pengene til skoleholdernes løn skulle bringes til veje. Den nye lov ændrede ikke

ved, at der var blevet indført undervisningspligt.

Lichtenbergs skole i Nørup Sogn

Som eksempel på, hvordan skolegangen formede sig i et almindeligt landsogn for 250 år siden, har jeg undersøgt forholdene i Nørup Sogn mellem Billund og Vejle. I Nørup Sogn var bønderne fæstebønder under Gerhard de Lichtenberg, der fra 1731 ejede godset Engelsholm. Han mente, at også bøndernes børn skulle have mulighed for at gå i skole, så i 1734 byggede han en skole i Nørup.

Lichtenberg var muligvis blevet inspireret til at bygge sit skolehus af kongen, der i 1721 havde bygget 240 skoler, de såkaldte rytterskoler. En af disse skoler lå mindre end 10 km fra Engelsholm. Rytterskolerne var murede huse med tegltag indrettet med skolestue, dagligstue, køkken, spisekammer, sovekammer og stald. De dannede efter deres oprettelse en slags norm, så det blev prestigefyldt for herremændene at bygge store skolehuse.

Om Lichtenbergs skole skrev stiftsøvrigheden i Ribe stift i 1735, at „hr Commerce Raad Lichtenberg, som ere særdeelels Elskere af Kirker og Skoler, ved Nørup Kirke har ladet opbygge een nye Skole, og dertil antaget en Studenter som Skoleholder, der Vinter og Sommer læser for Sognets Børn“⁴⁾. Lichtenbergs skolehus blev af præsten omtalt som smukt og ypperligt. Det bestod af to længer, en stråtækt og en teglhængt. Teglhængte skolehuse var på dette tidspunkt sjældne, og generelt var skolehuse væsentlig min-

dre end skolehuset i Nørup. Over døren til skolehuset stod dette digt:

At Sognets Børneflokk sin Christendom
kand lære

Velbiurdig Lichtenberg opbygte til
Guds Ære

Saa skjønt et Skolehuus; Gud bygge
hans igjen

Der er saa iegod en Kirk- og Skole-
ven⁵⁾

Lichtenbergs skolehus i Nørup var sandsynligvis det første i Nørup Sogn. Sognet var blevet plyndret i 1648, og siden var det blevet ramt af en epidemi, så i 1690 lå næsten 60% af sognets gårde øde. De økonomiske forhold var således ikke gunstige for skoleinitiativer. At der ikke fandtes noget skolehus, betyder ikke nødvendigvis, at der ikke fandt undervisning sted i Nørup Sogn. Danske Lov fra 1683 påbød degnelæsning, dvs. at degnen en gang om ugen skulle samle sognets ungdom til undervisning i kristendom efter Luthers lille Katekismus.

Holdninger til skolegang

Ikke alle herremænd interesserede sig som Lichtenberg for børnenes skolegang. I 1735 bad Danske Kancelli præsterne om at fortælle, hvordan skoleforholdene var i deres sogne. Det viste sig, at der i hele Ribe Stift, ud over de af kongen oprettede rytterskoler, kun fandtes 23 skoler. De 9 var bygget af herremænd, mens 14 var bygget af bønderne selv. Trods det begrænsede antal skoler forsikrede biskoppen, at han „snart over alt haver fundet

saa grundige og vel oplyste Meenigheder, at ieg med Hiertens glæde heele dage paa hver Stæd til Ungdommens overhørelse har udholdt⁶⁾.

Nogle herremænd var imod, at bønderne fik lov til at lære at skrive og regne. Man mente, at bønderne så ville blive vænnet fra bondegerningen. Stiftsøvrigheden i Viborg mente i 1737, at det var rimeligt at tage betaling for undervisning i skrivning og regning, fordi „det synes ikke at ville blive gavnligt for Proprietairene, om Bøndernes Børn lærer noget at skrive og regne uden besviering, saasom de derved faaer meere Lyst til Pennen, end til Plougen⁷⁾. Der var ingen, der tvivlede på, at det var gavnligt, at bønderne blev undervist i kristendom.

Undervisningen i kristendom

Religionsundervisningen bestod primært i udenadslære af Luthers lille Katekismus. Først lærte man de ti bud, fadervor, trosbekendelsen og indstiftelsesordene til dåb og nadver udenad. Derefter lærte man Luthers udlægning af dem, og endelig skulle man kunne svare på forklarende spørgsmål.

Den religiøse opdragelse var med til at fastholde den gældende hierarkiske samfundsorden – Gud, konge, herremænd, bonde. Via undervisningen i kristendom blev børnene opdraget til at være lydige. Man kan få et indtryk af denne opdragelse ved at læse i Pontoppidans Katekismusforklaring⁸⁾, der var en af de mest almindelige lærebøger i kristendom. Heri brugte man det 4. bud om at man skal ære sin far og sin mor, til at forklare, at

man skal tjene, adlyde, agte og ære dem, der har at byde og råde over en. Det forklares, at der i samfundet findes 3 hovedstænder, nemlig regeringsstanden, lærerstanden og husstanden. I den første er konger, fyrster og øvrigheds personer forældre, mens undersåtterne er deres børn. I den anden er præster og skolemestre at forstå som forældre, mens deres elever og tilhørere er børn. I husstanden er det far, mor, husbond, hustru, formynder, veldædere og ærlige gamle folk, der bør agtes som forældre af børn, børnebørn, stedbørn, tjenestefolk, myndlinge og andre unge. Dette var den orden, der var skabt af Gud.

Forklaringen af det 4. bud viser, at der var forpligtelser begge veje i det hierarkiske samfundssystem. Det blev indprentet børnene, at man bør betale skat, told og tiende, men også at det er husbonds pligt mod tjenestefolkene „at give dem deres tilbørlige Kost og Løn i rette Tid...“, at styre og regere dem med kærlig Taalmodighed“ samt „at antage sig deres legemlige Nød, særdeles i Sygdomstid, saavel som og deres aandelige ved Undervisning, Formaning og Forbøn“⁽⁹⁾.

Skolen i Nørup

I 1739 indberettede præsten om skoleforholdene i Nørup Sogn. Han skrev, at hele sognets ungdom kunne undervises af degnen, „hvis Veyens lengde for nogle af Sognens smaae og unge Børn, i vanskeligt Veyr ike undertiiden der udi skulle blive til hinder“⁽¹⁰⁾. Præsten mente ikke, at der behøvedes flere skolehuse i sognet end skolen i Nørup, men foreslog, at man

Gerhard de Lichtenberg.

ansatte en såkaldt omgangsskoleholder for de børn, hvor vejen var for lang og farlig i dårligt vejr. Om Lichtenberg skrev præsten: „Ieg taker Gud for saa eye god og gunstig en Patron der hidindtil har forsynned Skollen med Bibel, og hvad som Skollen er fornødent“⁽¹¹⁾.

I 1740 skrev Lichtenberg ned, hvordan han syntes, at skolegangen i Nørup skulle foregå⁽¹²⁾. Han bestemte, at det var degnen i Nørup, der skulle undervise børnene fra sognets nordlige og centrale del. Undervisning i både skrivning, regning, læsning og kristendom skulle være gratis. For

Tegning af skilt, der har hængt i den gamle skole ved Nørup kirke. Skiltet hænger nu i Ny Nørup skole. Tegnet af E. Fogh Nielsen.

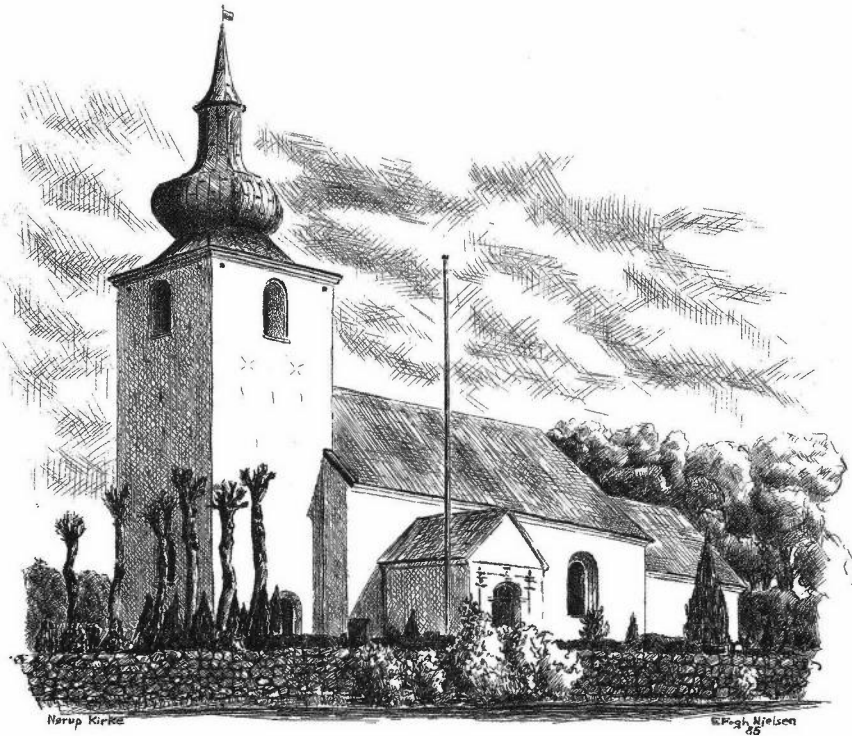
undervisning skulle degnen modtage forskellige naturalier, som bønderne skulle betale, alt efter hvor meget jord, de hver især havde under plov. Alle skulle betale til degnens løn for skolehold, uanset om man havde børn i skolen eller ej. De, der boede nærmest skolen, betalte mest, da man gik ud fra, at de havde størst fornøjelse af den.

Degns løn bestod af 6 rigsdaler 4 mark, 2 tønder rug, 2 tønder havre, 2 tønder boghvede, 3 læs 24 lispund hør, 3 læs 24 lispund halm og 31 læs tørv, hvilket i penge svarede til 18 rigsdaler 4 mark. Desuden fik han et stykke jord, som han selv skulle dyrke. Derudover havde han ret til at have 2 køer og 6 får græssende på fællesarealerne i sognet. Degnen kunne være godt tilfreds med sin løn, for den var mere end tre gange større end den løn, som skoleloven af 1739 bestemte, han skulle have. Som det ses af degnens naturalieløn, var han også bonde ligesom de fleste andre i sognet.

Beboerne i Nørup Sogns sydlige del hørte ikke under degneskolen i Nørup, men under en skole, der skulle bygges i Lihmskou.

Skolen i Lihme

I 1750 lukkede Lichtenbergs skole i Nørup. I stedet åbnede der en skole i Nørup Sogns største landsby, Lihme. Skolen blev flyttet, fordi beboerne i Lihme havde klaget over, at deres børn skulle gå den lange vej til skolen i Nørup.¹³⁾ Skolehuset i Lihme bestod af 13 fag, hvoraf 2 fag udgjorde skolestuen, der kunne rumme op til 50 børn.

Nørup kirke tegnet af E. Fogh Nielsen.

I Lihme var det ikke degnen, der underviste, men derimod en såkaldt skoleholder. De børn, der boede for langt væk, til at de kunne gå til skolen i Lihme, blev undervist af to drenge, der på skift boede rundt omkring på gårdene. Skoleholderens løn var ligesom degnens bedre end de fleste andre steder. I 1768 skrev provst Buchholtz i sin herredsbeskrivelse, at „Lihme Skole-Plads (er) en af de bedste i Herredet, hvor Skoleholderen er nogenledes aflagt for sin Umage“⁽¹⁴⁾.

Det var meningen, at der skulle undervises både sommer og vinter i Lihme, men det blev ikke tilfældet. I 1790 klage-

de herren på Engelsholm, justitsråd Tønder, over skoleholderen i Lihme, fordi han om sommeren rejste rundt som murer i stedet for at undervise børnene. Skoleholderen forsvarede sig med, at det aldrig på egnen havde været skik og brug at undervise om sommeren. Sognets beboere var så fattige, at de om sommeren behøvede børnenes arbejdskraft. Desuden mente han ikke, at han kunne leve af den løn, som skoleholderembedet gav.

Skolen i Lihmskou

Som tidligere nævnt skulle børnene i Nørup Sogns sydlige del undervises i en

skole i Lihmskou. Det var blevet bestemt allerede i 1740, men skolen var ikke blevet bygget. I stedet ansatte bønderne selv en dreng til at undervise i Jens Rasmussens hus.

I 1763 skrev Anne Nielsdatter, der var enke efter Jens Rasmussen, kontrakt med 10 bønder fra Lihme om skoletoften i Lihmskou. Det var sandsynligvis ikke Anne Nielsdatter selv, der underviste i Lihmskou, da kvinder meget sjældent blev brugt som skoleholdere. I skoleloven fra 1739 var det blevet bestemt, at præsten skulle holde øje med, at ingen kvinder holdt skole, medmindre han selv kendte en „skikkelig Kone tienlig til Pigebørns Underviisning i Huset“⁽¹⁵⁾.

Først i 1765 byggede Lichtenbergs svigersøn og ny herre på Engelsholm, Christen Linde, en skole i Lihmskou. På dette tidspunkt var det Anne Nielsdatters søn, Niels Jensen, der underviste i Lihmskou. Han skulle for fremtiden undervise 7 måneder hver vinter fra Mikkels dag i september til Voldborg dag i april i læsning, skrivning og kristendom. Der var færre elever i skolen i Lihmskou end i skolen i Lihme, og skoleholderen var også væsentlig ringere lønnet.

Skoleholderne

Det var et socialt ringe anset arbejde at være skoleholder. Da pladserne i Nørup Kirke i 1733 skulle fordeles, så de med den højeste status sad forrest, blev skoleholderen placeret bag ved gårdmændene, men sammen med smeden foran husmændene. Ifølge loven skulle skoleholderne helst have studeret, men da embe-

derne oftest var meget ringe lønnet, var det vanskeligt at skaffe studenter.

Skoleholderembedet i Lihme var forholdsvis godt lønnet, og derfor var det en stilling, som man blev i. Fra engang i 1750'erne og indtil han døde i 1782, var det Niels Christensen, der underviste i Lihme. Han blev positivt omtalt af biskop Brorson, da denne i 1759 besøgte Nørup Sogn. Om Niels Christensen skrev biskoppen, at han „har et meget got Lov for baa- de Skolehold og øvrige Forhold“⁽¹⁶⁾. Også de to drenge, der var ansat til omgangs-skolehold, og skoleholderen i Lihmskou blev positivt omtalt af biskoppen.

Efter Niels Christensen overtog Jacob Christensen skoleembedet i Lihme. Jacob Christensen havde hidtil undervist i Lihmskou. I 1789 indhentede han sit skudsmål hos Lihme skoledistrikts beboere i forbindelse med justitsraad Tønders klage over ham. Beboerne skrev, at med „Jacob Christensen Skoeleholder i Lihme, hans Opførsel og Forhold udi sit Skoeleholder Embede, kan vi ikke andet end være Velfornøyet, da han troelig og flittig passer sit Embede, og fuldkomen Opfylder sin pligt med Rettskaffen iver og Nidkierhed søger han at oplære Ungdommen som søger Skoelen udi Deres Christendom, samt Regnen og Skriven“. De skrev, at de glædede sig ved deres børns fremgang, og at Jacob Christensens „stræbsomhed med den Skoelesøgende Ungdom er i øvrigt noksom bekiendt, da han 2de gange er tilkiendt Præmie, af det høy priselige Landhuusholdnings Selskab, for Drenges Børns Oplærelse i Regnen og Skriven“. Præsten skrev, at i

„Lihme Skoele har jeg til min fornøjelse fundet de Unge og Skoele Børnene vel underviiste i deres Børne Lærdom, Læsen, Skriven og Regnen“.¹⁷⁾

Eleverne

Der er ikke bevaret nogen skoleprotokoller fra Nørup Sogn, så det er umuligt at sige, hvor mange elever der har været i sognets skoler, og hvor tit de mødte op. Konfirmationslister kan give et indtryk af, hvor mange børn der boede i sognet. I perioden 1748-1760 blev der i gennemsnit konfirmeret 12 om året fra Nørup Sogn. Ifølge folketællingen fra 1787 boede der 60 børn mellem 6 og 10 år i Nørup Sogn, hvoraf 9 blev nævnt med forskellige erhverv. Det var i aldersgruppen 6-10 år, at skolegang var mest hyppig.

I 1790 skrev provsten, at der i Nørup Sogn var 103 skolebørn, som alle var over 6 år og ukonfirmerede. Man skal ikke regne med, at det betyder, at der i 1790 dagligt mødte 103 børn op i sognets skoler. Skoleforsømmelser var generelt et problem. De fleste børn kom kun i skole meget uregelmæssigt og som regel i højst 3 år. Da biskoppen i 1759 havde besøgt Nørup Sogn, skrev han i sin beretning, at præsten havde klaget over, at der var nogle i sognet, der var „seene i at holde deres Børn til Skolen“¹⁸⁾.

Konfirmationen, der var blevet indført i 1736, var i praksis en slags afsluttende eksamen på skolegangen. Konfirmationen var ikke valgfri, som den er i dag, da man ikke kunne blive gift eller fæste gård, før man var konfirmeret. Konfirmationen stillede krav til den enkeltes kund-

skaber, da hver enkelt skulle overhøres i kirken. Det var præsten, der suverænt afgjorde, hvor meget den enkelte skulle kunne, hvilket gav ham en stor magt i lokalsamfundet.

Resultatet af skolegangen

Det er svært at sige noget om, hvad børnene egentlig lærte i skolerne i Nørup Sogn. Da en engelsk gesandt i 1692 besøgte Danmark, skrev han hjem, at det normale var, at den danske befolkning kunne læse og skrive. Gesandten havde sandsynligvis ikke mødt mange fra den fattige del af landbefolkningen, så hans udtalelse var stærkt overdrevet. I Nørup Sogn fandtes der ifølge opgørelserne over dødsboer kun bøger i meget få bondehjem. Lidt bedre stod det til hos skoleholderen. Da skoleholderen i Lihme, Niels Christensen, døde i 1782, var der i skolehuset i alt 37 bøger, hvoraf 7 tilhørte skolen, og 3 blev foræret til den. Bøgerne var en bibel, et par katekismer, nogle gudelige betænkninger og andre religiøse bøger, en betænkning om lovlige sæder, nogle regnebøger, en universalgeografi og nogle bøger om agerdyrning. De religiøse bøger var langt i over-tal. Bøgerne kan give et fingerpeg om, hvad der blev undervist i.

For at finde ud af, om bønderne i Nørup Sogn var i stand til at skrive, har jeg undersøgt deres underskrifter på forskellige dokumenter. I perioden 1730-1770 skrev 80% under med initialer, hvilket betyder, at de sandsynligvis ikke var i stand til at skrive deres eget navn. Antallet af bønder, der kunne skrive under

med deres fulde navn var stigende i perioden. I 1760'erne var det kun godt 50%, der måtte skrive under med initialer. Hvis man ser bort fra til- og fraflytninger, passer det tidsmæssigt med, at de bønder, der underskrev fæstebreve og skifter i 1760'erne, var dem, der havde gået i Lichtenbergs skole. Bøndernes underskrifter er lette at kende fra f.eks. herremandens og præstens, da bønderne som regel skrev med en usikker barneskrift.

Litteratur

Den væsentligste litteratur om skoleforhold i 1700-tallet er Joakim Larsens „Den danske Folkeundervisnings- og Folkeskoles Historie fra 1536 til 1784“ (København 1916) og forskellige bøger og artikler af Ingrid Markussen, der er ansat på Institut for dansk Skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole. En udførlig litteraturliste med bøger om skoleforhold i 1700-tallet findes i opgaven „Skolevæsenet i Nørup Sogn i 1700-tallets 1. halvdel“. Opgaven ligger på Lokalarkivet for Nørup Sogn.

Artiklen bygger primært på kildestudier på Lokalarkivet for Nørup Sogn, Rigsarkivet og Landsarkivet for Nørrejylland. De væsentligste kilder på Landsarkivet ligger i godsarkivet for Engelsholm G394 (pakke 19), i bispearkivet C4 (pakke 206 og 854) og i provstearkivet C37C (pakke 2).

Noter:

- 1) *Født 1973 i Ugle, p.t. stud.mag. Aarhus Universitet i faget historie.*
- 2) *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark 23/1 1739*
- 3) *Plakat og nærmere Anordning ang. Skolerne paa Landet i Danmark 29/4 1740*
- 4) *Stiftsøvrighedens indberetning til kancelliet om skolevæsenet i Nørup Sogn 30/12 1735 (Landsarkivet for Nørrejylland C4-206)*
- 5) *Brættet med digtet hænger i dag i Ny Nørup Skole*
- 6) *Stiftsøvrighedens indberetning til Danske Kancelli 30/12 1735 (Landsarkivet for Nørrejylland C4-206)*
- 7) *Sevaldsen, Henrik: Skolelovgivningen på landet i Danmark 1734-1740. Utrykt speciale. Københavns Universitet 1975 s.59f*
- 8) *Katekismusforklaringen „Sandhed til Gudfrygtighed“ var bestilt af kongen. Den udkom i 1737*
- 9) *Sandhed til Gudfrygtighed. Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus. Genoptrykt Vejle 1953, s.56f*
- 10) *Præsteindberetning om skolerne i Nørup Sogn 12/5 1739 (Landsarkivet for Nørrejylland C4-854)*
- 11) *Præsteindberetning 12/5 1739 (Landsarkivet for Nørrejylland C4-854)*
- 12) *En transkription af Lichtenbergs skolefundats findes i Lokalarkivet for Nørup Sogn. Originalen ligger på Landsarkivet for Nørrejylland i pakke G394-19*
- 13) *Kristensen, Sigurd: Skolefundatser fra Tørrild Herred. Vejle Amts Aarbog 1942, s.195*
- 14) *Hvidtfeldt, Johan: L.C Buchholtz' beskrivelse af Tørrild Herred. Vejle Amts Aarbog 1952, s.73*
- 15) *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark 23/1 1739*
- 16) *Brorson, H.A. (ved L.J. Koch): Visitatsberetninger og breve. København 1960, s.132*
- 17) *Skudsmål 17/7 1789 (Landsarkivet for Nørrejylland G394-19)*
- 18) *Brorson s.132*

Nyt fra historien i Vejle Amt, 1996

De lokalhistoriske arkiver

Lokalhistorisk arkiv og forening for Brødsten og Omegn

Et roligt år er forløbet, der har ikke været den store aktivitet i foreningsarbejdet. Registreringsarbejdet er ved at være slut for denne omgang. – Året har som sådan stået i bogudgivelsestegn. Bestyrelsesmedlem Kristen Krisensen, Ollerup, havde i løbet af året fået samlet så meget materiale til bogen: Det gamle Bælte, der kom på gaden i slutningen af juni måned. – Efter et par ugers forløb havde Hans Brunbjerg sin bog klar til udgivelse, der fandt sted fredag den 5. juli. Bogemnet gik på: Slægter i Kærbølling og Steensgård.

Det er et gedigent arbejde som her er udført af de to mænd, der gennem deres egne beskrivelse har givet eftertiden et værdifuldt klenodie.

I løbet af juni måned bliver arkivet husvild, vi skal flytte til anden adresse.

Hans Rolskov

Brødstrupegnens Hjemstavnsforening

Vor forening er startet i 1972 og har som arbejdsområde hele Brødstrup Kommune. Da det er første gang foreningen sender et indlæg til årbogen vil jeg først fortælle lidt om arkivet og dets historie.

Arkivet startede med et mindre kælderlokale under rådhuset, men vi har nu nogle særdeles egnede lokaler i det tidligere Tinghus i Brødstrup. Vi råder over ca. 100 m² og i tilknytning til vore lokaler er der tilsvarende udstillingslokaler, som vi har megen glæde af. I Tinghuset råder vi tillige over en frihedssamling. På en gård lidt uden for byen har vi en museumssamling, som primært omfatter landbrugs- og håndværkerredskaber.

Nu tilbage til 1996. Foreningen vokser stadig; vi er nu 133 medlemmer. Arkivet har fast åbningstid hver torsdag fra kl. 13.30 til 18.00. Læsesalen har gennemsnitlig været besøgt af 7 personer, hertil kommer et større antal besøg fra grupper og skoleklasser.

Aktivitet:

På vor læsesal tilbyder vi gæsterne at granske i kirkebøger og folketællingslister fra samtlige kommunens 10 kirkesogne. Endvidere er en større samling af afleverede protokoller, billeder, udklip m.v. naturligvis også til rådighed.

Hver anden onsdag aften mødes 10-15 aktive medlemmer for at registrere indkommet materiale og gennemgå de mange opbevarede billeder. Næste trin er registrering i det netop anskaffede arkivprogram ARKIBAS.

I 1996 har andre medlemmer været behjæl-

pelig med at arrangere udstillinger. Vi har præsenteret „Bedstemors håndarbejde“ – en rigtig god udstilling med broderier m.v. En anden udstilling havde titlen „Julehandel og håndværkerjul“ – omfattende gl. håndværk, sivskofletning, løbbinding og kurvefletning. Samtidig var der indrettet en gl. købmandsbu- tik, hvorfra der solgtes honningkager, kaffe og kandis. Udstillingen havde godt 500 besø- gende.

I efteråret arbejdede en gruppe med ren- gøring og nyregistrering af museumsgenstan- dene. Fremvisningen foregik den 23. og 24. nov. med „Åbent museum“ med godt 200 be- søgende.

I øjeblikket arbejder et udvalg med en mulig flytning til egne lokaler, således at de indsamlede effekter kan præsenteres på et bli- vende sted.

I 1996 udgav en anden gruppe – årsskrifts- udvalget – det 10. årsskrift. En bogudgivelse på ca. 100 sider, som er modtaget utrolig godt i lokalsamfundet. Mange skribenter er meget aktive med at berette om lokalhistoriske begi- venheder.

Generelt kan vi med glæde konstatere, at foreningen trives godt. Mange medlemmer deltager meget aktivt med deres kunnen og viden.

Byrådet har et meget positivt syn på vort arbejde, og mange møder op til vore arrange- menter. Ligeledes har man set det positive i, at vi arbejder med udflytning af museet, hvorved rigtig mange personer bliver involveret i man- geartede opgaver.

I november 1997 har foreningen 25 års jubi- læum, så også her ser vi en opgave i at præsente- re foreningen.

Benny Andersen

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

I det forløbne år er arbejdet med avisudklip,

oversættelse af kirkebøger og folketællinger fra gotisk håndskrift, fotosamling, registrering af nye arkivalier osv. skredet stille og roligt videre.

Udarbejdelsen af sognebeskrivelsen over Smidstrup var ved årets udgang stort set afslut- tet, og man var gået i gang med at skaffe mid- lere til veje for en udgivelse.

Atter i år er der tilgået arkivet en del nye arkivalier, ikke mindst i forbindelse med ind- samling af oplysninger til Smidstrup-bogen, har borgere i Smidstrup Sogn afleveret en mængde dokumenter og billeder til arkivet. Det er altsammen værdifuldt materiale, som vi er glade for at have modtaget. Også i 1996 har der været afholdt forskellige arrangementer med lokalhistoriske emner på programmet dels på Arkivet og dels ude i kommunen.

I den faste åbningstid tirsdag eftermiddag kommer der hver uge mennesker for at bruge vore materialer og få hjælp. Det drejer sig om f.eks. slægtsforskere, studerende på alle ni- veauer fra folkeskole til universitet eller tilflyt- tere til kommunen, der gerne vil vide noget om det sted, de er kommet til at bo.

Desuden får vi mange skriftlige og telefoni- ske henvendelser fra både ind- og udland.

Lokalhistorisk Arkiv har til huse i en fløj af rådhuset på adressen: Ågade 6, 7080 Børkop. Tlf. 75 86 60 27. Der er åbent hver tirsdag kl. 14.00-17.00 samt efter aftale.

Hanne Hovmand

Sognearkivet i Gedved Kommune

Arkivet har stadig til huse i kælderen på Ged- ved skole, Kirkevej 16, 8751 Gedved, og be- søges jævnligt af historieinteresserede perso- ner, der får oplysninger i de kopier af kirke- bøger og folketællingslister m.v., der står i læsestuen.

I de sidste år er det begrænset, hvad der er indleveret af nye arkivalier til arkivet.

Fiskeri efter ising i begyndelsen af 1920-erne. Ising kaldtes plæder, og der var et sted i Vejle Fjord, hvor denne fisk var let at fange. Stedet kaldes plæder-renden. Her holder fiskere fra Hvidbjerg frokostpause på isen ved renden, hvor de er på vinterfiskeri.

Arkivet har i vinter haft besøg af amtets folk, der er i gang med at revidere regionplanen for at arkivet kan være med til at udpege de kulturmæssige værdifulde steder eller bygninger, der bør tages hensyn til ved fremtidig planlægning.

Som eksempel på noget, der nok ligger på grænsen af det bemærkelsesværdige kan nævnes den tidligere fattiggård i Katstrup.

Da en kreds af Egnshistorisk Forenings medlemmer udarbejdede „Katstrupbogen“, blev bl.a. fattiggårdens historie analyseret, og det viser sig, at fattiggårdens bygninger fra 1868 står der endnu.

Bygningerne er opført i kampesten på god håndværksmæssig måde, og det ser ud som

om nogle af dørene og vinduerne er de originale.

Sidst på året havde sognearkivet lejlighed til at forklare arkivets formål og arbejdsform for en kreds af repræsentanter for kommunens pensionistforeninger ved et møde i kommunens ældreråd.

Vi forventer, at det vil give øget indlevering af arkivalier.

I arkivets åbningstid, der er hver mandag eftermiddag kl. 15.00-17.30, har der i 1996 været besøg af ca. 80 personer.

Arkivet har tlf. nr. 75 66 57 80 og bestyres af Knud Bak, Skanderborgvej 23, Gedved, tlf. nr. 75 66 52 68.

Knud Bak

Billede af Kattrup fattiggårds vestgavl med kampestensmur og de vinduer og døre, der nok er de oprindelige. Teglstenene omkring åbningerne er fra et forlængst nedlagt teglværk ved Bledd.

Give Lokalhistoriske Arkiv

I år igen kan vi berette, at vi stadig „bor“ over Give Bibliotek, men antagelig i løbet af det næste år står de ny lokaler på Give-Egnens Museum, Stenbrogård, færdig til indflytning. Her bliver indrettet et nyt arkiv med bl.a. små separate rum, hvor besøgende kan fordybe sig i slægtshistorie. Det bliver dejligt med mere plads; det kniber for tiden. Reolpladsen er opbrugt, så gulvet må tages i brug.

Der er heldigvis stadig stor interesse for slægtsforskning; vi har i åbningstiden flere og flere besøgende her på arkivet, men der er

også mange både telefoniske og skriftlige henvendelser. F.eks. har vi hjulpet en Canadier, der har fået tilsendt billeder af gravsten på kirkegården; indskrifterne kunne give nogle af de ønskede oplysninger. Forøvrigt har FOF i Give i vinter afholdt et kursus her på arkivet i slægtsforskning og gårdhistorie ved Hans Andersen, Brande. Det blev afviklet over 5 aftener á 3 timer og samlede 14 deltagere.

I årets løb er der indleveret flere dødsboer med både billeder og andre arkivalier. I alt har vi i 1996 haft 53 registreringer foruden bil-

leder. Men det er rart en gang imellem at lade materialer gå den anden vej: Således udlånte arkivet forskellige protokoller og papirer til SID, da fagforeningen lavede jubilæumsudstilling.

Gunner Planck og Inger Dynesen

HASDA

Vor berømte landsmand Søren Kierkegaard siger et sted: „Livets sum er tilbageblikket og forståelse af fortiden“.

Det er en udtalelse, som passer ind i det arbejde, som de mange arkiver på landsplan udfører med at opsummere livet og samle facts angående for- og nutid. Søren Kierkegaards ord bliver fastholdt.

HASDA er et landsdækkende arkiv for Syvende Dags Adventisternes 48 menigheder i Danmark.

I lokalerne på Vejlefyrdskolen ved Dauge Strand har de fire medarbejdere i 1996 virket i 729 arbejdstimer, dertil kommer yderligere et stort hjemmearbejde i form af forskning, fotoarbejde med mere. I årets løb er indført 52 journalnumre og foretaget 67 ekspeditioner. 48 personer har aflagt arkivet et besøg. To udstillinger er afviklet og tre historiske afhandlinger skrevet og publiceret.

I et lokale i Adventkirken i Juelsminde er der oprettet et depot, der rummer ældre adventist-relaterede bøger.

Som medarbejdere i denne sag er det vor opgave at fortælle den kreds, som vi virker for, hvor vi befinder os, for at den i dag og i morgen bedre kan finde vejen frem.

Hans Jørgen Schantz

Lokalarkivet Hedensted Kommune

Lokalarkivet har nu åbent 2 dage og en aften om ugen. Det er bestyrelsen fra Lokalhistorisk Forening, der passer Arkivet, og det funge-

rer udmærket. I 1996 havde vi 650 besøgende.

Vi har haft 2 udstillinger, den første var om den nedlagte Skærvfabrik, som vi har mange billeder og papirer om. Der var en god tilslutning til udstillingen. Vor juleudstilling var om Gamle Bøger og Håndskrifter. Der kom ikke så mange til denne udstilling. I efteråret havde vi et foredragsmøde på Kirkecenteret i Løsning, hvor Bodil Møller Knudsen fortalte om den franske familie på Merringgaard Sereine d' Acqueria, det var en interessant aften; der var god tilslutning til mødet.

Arkivet har fået skoleprotokoller fra de nedlagte skoler af kommunen, endvidere har vi købt microkort om Folketællingen i kommunen.

I øjeblikket arbejdes sammen med Knud Madsen Korning med en videofilm om besættelsen i Korning og Løsning.

Karsten Dalsgård Knudsen

Byarkivet i Horsens.

Året 1996 fik en dramatisk start, da det viste sig, at hele det elektriske system var på nippet til at bryde sammen i den 150 år gamle bygning, det forhenværende rådhus, der huser Byarkivet. Alt måtte pakkes ned eller pakkes ind i de 6 uger, hvor renoveringen stod på, men arkivet slap med kun to ugers fuldstændig lukning. Omkring 1. marts var alting rengjort og klart igen, og det store indsamlings- og formidlingsarbejde i forbindelse med Kulturby 96 gik i gang.

Horsens bys tre museer samt Byarkivet havde valgt et fælles udstillingprojekt under titlen „Keramikkens verden – verdens keramik“. Byarkivets del koncentrerede sig om de lokalt producerede lervarer mellem 1650-1950. I den forbindelse blev store grupper af skriftlige kilder gennemgået, især lavsarkiver og skifteopgørelser, ligesom der også blev foretaget en undersøgelse af Horsens Museums lertøj for at

identificere det, som var fremstillet i byen. Der blev lavet interviews med pottemagere eller deres efterkommere og samlet erindringer ind. Resultatet blev en velbesøgt udstilling og et bogmanuskript, som blev færdiggjort omkring årsskiftet 1996/97.

I forbindelse med udstillingen afholdtes forskellige arrangementer bl.a. foredrag og pottemagereftermiddage, hvor en pottemager sad ved sin drejeskive og fortalte om sit arbejde med leret.

Årets to øvrige udstillinger var tidsmæssigt placeret på hver side af keramikudstillingen. Forårets udstilling bestod af Horsens-billeder fotograferet af museumsinspektør ved Nationalmuseet Hugo Matthiessen. Efterårets udstilling var et led i en serie af udstillinger, hvor vi hvert år gennemgår, hvad der i et givet 50 år er det vigtigste i vore samlinger. Vi er nu nået til tiden mellem 1850-1900 og udstillingens hovedvægt lå derfor på fotografierne og byens mange fotoateliers.

Tilvæksten af arkivalier til vore samlinger er jævn, og Byarkivets små rum og manglende udvidelsesmuligheder taget i betragtning, næsten for stor. Blandt 1996 afleveringerne var der uhyre mange godbidder f.eks. arkivet fra byens ældste bank, Horsens Bank, og 50.000 glaspladenegativer og planfilmsnegativer fra årene ca. 1925 -1945.

Arkivets internationale kontakter og besøgende (udover de slægtshistoriske forespørgsler, der oftest kommer fra amerikanere og australiere) er som regel russiske (på grund af Vitus Bering eller på grund af det russiske eksilhof, som eksisterede her fra 1780-1807). Imidlertid har arkivet i denne omgang været involveret i samarbejde med Landesmuseum i Braunschweig. Her holdes en udstilling og udgives et flerbindsværk i 1997 om bl.a. medlemmerne af det russiske hof. I foråret havde arkivet desuden besøg af en gruppe neder-

landske forskere, som affotograferede 1700-tals arkivet fra de i Horsens boende hollandske kedelførere.

Som det nu er sket hvert år siden 1982 udgav Museum- og Arkivforeningens kalendergruppe, som arbejder på Byarkivet, også i 1996 en kalender med billeder fra Horsens historie.

Antallet af forespørgsler og besøgende på læsesalen nåede i 1996 op på næsten 11.000, hvilket er næsten samme tal som året før, hvorimod fordelingen er lidt anderledes. I juni og juli måned var der nemlig langt flere turister end året før, der søgte besvarelse af slægtshistoriske forespørgsler.

Bodil Møller Knudsen

Lokalhistorisk forening for Hvirring Sogn

Foreningen har i det sidste år mest været beskæftiget med registrering af indleverede effekter, affotografering, indramning af billeder osv. – Der har været en del besøgende i årets løb. – Desuden har man holdt foredrag for Røde Kors' ungdomsafd. i Rask Mølle. Endelig har man aflagt det lokale ældrecentrum „Møllebo“ besøg, hvor man viste billeder fra egnen.

I år sendes et billede med af „Den tidligere stationsbygning i Rask Mølle“ – I dag benyttes bygningen af P og T som posthus. – Parret på billedet er det første stationsforstanderpar Petersen fra 1891. – Møllen i baggrunden har været med til at give byen sit navn.

Stationsbygningen er formentlig et af de første huse, som blev bygget i Rask Mølle. – Den første stationsforstander hed Petersen, som passede embedet til sin pensionering. – Han efterfulgtes af sin svigersøn Grabow Olesen, der ligeledes virkede i stillingen til sin pensionering. – Efter Grabow Olesens afgang har to damer taget sig af opgaven, først fru Schultz, der imidlertid kun blev i pladsen et halvt års tid. – Hun efterfulgtes af fru Mar-

Rask banegård med Rask Mølle delvis i baggrunden, til højre i billedet.

grethe Johnsen, som efter banens nedlæggelse i marts 1962 fortsatte i P. og T. som posthusbestyrer til sin pensionering først i halvfemserne.

Om banen kan i øvrigt fortælles, at de første 38 år efter indvielsen i 1891 var den smalsporret. Dvs. at DSB vogne ikke kunne benyttes på linien. – Efter det omtalte åremål i 1929 omlagdes skinnesystemet til de sporvidder, som også gælder i dag. – Samtidig med skinnesystemets omlæggelse blev banen forlænget fra Tørring til Thyregod.

Endvidere anlagdes en længere linie fra

Rask Mølle til Ejstrupholm og hele anlægget fik navnet „Horsens Vestbaner“.

Banens største blomstringstid var nok under krigen 1940-45, da man her tjente gode penge på fragt af tørv og brunkul fra vesterengen. – Men som før nævnt måtte banen give op først i 60'erne overhalet af udviklingen. – En epoke og tidsånd var slut, men vi, der endnu husker den, mindes stadig tiden med glæde – og vemod.

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune

1996 var et stille og roligt år for Lokalhistorisk

Arkiv for Jelling Kommune. Arkivet har kæmpet „på de indre linier“, forstået på den måde, at de fleste kræfter er lagt i registreringen på ARKIBAS. Alt materiale, der er kommet ind i årets løb er blevet registreret, og i det omfang tiden tillader det, registreres ældre materiale. Arkivets billeder og avisudklipsamling er også under registrering, og det er håbet, at alt materiale i en ikke al for fjern fremtid ligger pænt og nydeligt på ARKIBAS.

Registreringsarbejdet har selvfølgelig betydet, at der ikke har været de helt store udadvendte tiltag. Det blev dog til en udflugt til Giveegnens Museum, som tog ualmindeligt godt imod gæsterne, og til en foredragsaften om jernbanehistorie. 35 afleveringer, store som små, fandt vej til arkivet ligesom ca. 100 besøgende lagde vejen forbi. Foruden de forespørgsler, disse besøg medførte, er der kommet en del på skrift, som er blevet besvaret efter bedste evne.

Susanne Conradsen

Kolding Stadsarkiv

Kolding Stadsarkiv er offentligt arkiv for Kolding Kommune i helhold til Lov om offentlige arkiver m.v. af 14. maj 1992, dvs. ansvarlig for sikker opbevaring af de bevaringsværdige dele af Kolding Kommunes arkivalier og væsentligt arkivmateriale af privat proveniens for eftertiden.

Kolding Stadsarkiv har læsesal, kontorer og nærmagasinet i Koldinghus Staldgård, der lejes af Slots- og Ejendomsstyrelsen. Fjernmagasinet indeholdende ca. 1 km papirarkivalier haves i Kolding Kommunes ejendom Brostræde 3-5 og i ejendommen Jens Holmsvej 39.

Afleveringer.

Der er i 1996 modtaget 166 arkivafleveringer svarende til 95 m papirarkivalier efter kassati-

on og 350 fotos. Materialet er registreret og stillet til rådighed for publikum under hensyntagen til gældende tilgængelighedsregler.

Blandt afleveringerne kan nævnes vittighedstegneren Paul Niensens tegninger fra Jydsk Tidende, der illustrerede lokale, fortrinsvis kommunale hændelser i perioden 1978-1994, tidligere planteskolleer og haveinspektør N.J. Bollerups erindringer, arkivet fra Nordic Candy, der lukkede, scrapbog for Skatteforvaltningen 1911-1953, Ladies Circles arkiv 1949-1990, Koldingegnens Folkedansere 1932-1986, LOF 1973-90, Koldingkredsens Konservative Vælgerforening, Søassuranceforeningen Kolding 1888-1990, et eksemplar af det illegale blad FOLKET nr. 1, forhandlingsprotokol for Vonsild Sygekasse 1944-1970 m.m.

Bevaring af kommunale arkivalier.

Kulturministeren har den 17. januar 1996 udstedt bekendtgørelse om bevaring og kassation af kommunernes og amtskommunernes arkivalier.

Ifølge denne bekendtgørelses § 2 fastsætter Rigsarkivaren efter drøftelse med de berørte parter (dvs. Kommunernes Landsforening) nærmere bestemmelse om, hvilke arkivalier, der skal bevares. Dette er sket i Cirkulære om bevaring af primærkommunernes arkivalier, der opregner, hvilke kommunale arkivalier, der skal bevares. Resten kan i princippet kasseres. Men det er tydeligt understreget i bekendtgørelsen, at den enkelte kommune kan bevare arkivalier i større omfang end cirkulæret tilskriver, Statens Arkiver ønsker nemlig kun en bevaring af kildematerialet til kommunernes historie „i et overordnet perspektiv“, mens det lokalhistorisk interessante kildemateriale må sikres af det lokale stadsarkiv. Stadsarkivet har derfor foreslået merbevaring af en række kommunale arkivalier af lokalhistorisk interesse.

Læsesal, udstillinger, bøger.

Stadsarkivets læsesal er åben for besøgende 18 timer ugentligt. Der har i 1996 været knap 1200 besøgende. Desuden har Stadsarkivets personale besvaret en lang række skriftlige og telefoniske forespørgsler.

Stadsarkivet har indkøbt mikrofilmkort af kirkebøger for Kolding og omegn samt mikrofilm af Kolding Folkeblad. Den stadigt stigende brug af arkivets mikrofilm- og -fichesamling har gjort det nødvendigt at købe endnu en mikrofilm/fiche-readerprinter til Stadsarkivets læsesal.

Kolding Stadsarkiv har som et led i Kulturbymuseet 96 i Kolding arrangeret udstillingen *Koldingbilleder 1896-1996*, der vises på Hviidsminde og i Katrinegadesalen. Freelance-fotograf Anna-Grete Hedegaard Andersen stod for affotografering og forstørrelser af Stadsarkivets billeder og kunsthåndværker Lene Grønlund Iversen var med til at sætte udstillingen op. Stadsarkivets ansatte og frivillige sørgede for, at udstillingen kunne holdes åben.

Stadsarkivet har udgivet den 26. udgave af *Koldingbogen*, en bog med billeder fra Kulturbymuseet 96-udstillingen med titlen *Glimt af livet i Kolding i 100 år – set af Koldingfotografer*, Laura Meyer Hansens bog *Vonsild i krig og fred – fra svenskekrigene til landboreformerne* og Kim Mikkelsens bog *Da Krøbbel-Johanne blev brændt om en hekseproces i Kolding i 1647*.

Der har været afholdt to møder i Kolding Stadsarkivs Kontaktudvalg. Ud over den indbyrdes orientering om det lokalhistoriske arbejde i foreningerne og på Stadsarkivet, var der den 27. marts forevisning af Vejle Amts Konserveringsværksted på Staldgården ved konserveringsværkstedets leder Ib Hansen. Ved mødet den 30. oktober fortalte Kirsten Rykind-Eriksen fra Vejle Amt om arbejdet med registrering af bevaringsværdige kultur-

miljøer i Vejle Amt og arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen om skriveværkstedet ved Esbjerg Byhistoriske Arkiv „min egen historie“.

Vedtægt for Kolding Stadsarkivs Kontaktudvalg er ændret ved godkendelse i byrådets møde den 25. marts 1996, idet Dansk Arbejdsgiverforening ønskede at udtræde af kontaktudvalget og Koldinghus Foreningen af Slægtsforskere ønskede at indtræde.

Stadsarkivet på Internet

Oplysning om Kolding Stadsarkivs åbningstider m.v. kan ses på Internet: www.Kolding-kom.dk/Stadsarkiv.

Birgitte Dedenroth-Schou

Lokalhistorisk Forening for Langskov Sogn

Arkivet har siden november 1994 haft lokaler i det tidligere bibliotek i Ølholm, Ølholm Bygade 37, hvor der er gode arbejdsforhold og plads til udstilling af de bøger, fotos, egnsmaterialer og andet godt materiale, som foreningen har fået forærende eller lånt.

Foreningen blev stiftet den 25.9.1991 og åbnede arkiv i et lille lokale i bygningen „Elisabethminde“ i januar 1992. Siden starten har medlemstallet været stødt stigende og der er i dag 135 medlemmer. Sammen med medlemskortet uddeles hvert år et lille medlemshæfte, der for enkelte er den væsentligste årsag til at være medlem af foreningen.

Lokalsamfundets interesse for foreningen har i årenes løb bl.a. vist sig som indslag i den lokale revy og flere besøg af skoleklasser, men arkivet har også været behjælpelig med at finde spørgsmål til en lokal „Hvornår var det nu det var?“-quiz. På arkivets åbningsaftener, som er den første torsdag i hver måned, er der gæster fra både nær og fjern, – der har været besøgende fra så fjernt et land som Amerika. Interessen for slægtsforskning er selvfølgelig

stor, men der er også en del spørgsmål om huse og gårde – mange nye ejere vil gerne kende husets/gårdens historie.

I 1996 var den største opgave, sammen med Langskov Skole, at udgive et jubilæumsskrift i anledning af skolens 40-års jubilæum. På jubilæumsdagen blev der blandt andet udstillet gamle skolebøger og klassebilleder på skolens bibliotek. Dette viste sig at være en stor succes, – der var stor interesse fra såvel elever som forældre, og der blev samtidig sat navne på mange af de ukendte personer på klassebillederne.

Udover de faste opgaver som indsamling af materiale, registreringer, arkivering og oversættelse af gamle skrifter, bidrager foreningen også med historisk læsestof til det lokale blad „En ægte Ølholmer“ der udkommer 6 gange årligt.

Aage J. Pedersen og Susanne Døssing

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Nørup Sogn

Foreningens medlemmer er trofaste, og nye kommer til, antal ca. 90, deraf mange ægtepar, alle medlemmer fåe „Spidsbarren“, et fælles blad udgivet af Arkiv- og Museumssamvirket i Egtved Kommune.

I september udgav Forening og Arkiv for Nørup Sogn et postomdelt blad til alle husstande i sognet for at oplyse om vort virke og tilstedeværelse.

Foreningsarbejdet kører i ret faste rammer, generalforsamling, 2 åben-hus-dage, med indbydelse til at komme i arkivet se og snakke; pæn tilslutning.

En lørdag i marts udstilling i skolens indeområde i forbindelse med Brugsforeningens bevægelsens 100 års jubilæum satte vi i år fokus på de tidligere små Brugser i Nørup Sogn. Lokalt stof med billeder og avisudklip er altid et stort trækplaster – i år sammen med

Vigand Rasmussens spændende lysbilledforedrag om Vejle-Vandel Banen.

Vintersæsonens sidste aktivitet var en aften til Egnsmuseet i Vandel, der havde udstilling af kirketekstiler og messehagler. Vi fik godt fortalt om museet og skolernes besøg på stedet af Leif Hansen.

I september som start på ny sæson, besøgte vi Starup Kirke med de spændende granit-skulpturer og arkivet på Starup Skole, hvor Kristian Nielsen fortalte om Fostbroderskabet, og vi fik arkivet forevist. Igen en åben-husaften og julemøde, som altid har stor tilslutning; aftenens litterære indslag var oplæsning af Marie Bregendahls fortælling „Menneskekærlighed“, ved Thomas Bent Enevoldsen.

I 1996 gik vi ind i EDB-alderen, med computer, printer og ARKIBAS-system til vore registreringer. Vi arbejder ihærdigt med at blive informeret om det fulde udbytte af teknikken.

Der er god gang i arkivarbejdet, mange afleveringer; vi har nået 25 registreringer, og der arbejdes med avisudklip, fotografering af gårde og huse og opsamling af oplysninger om samme.

Vi synes, at 1996 har vist, at interessen for lokalhistorie er til stede, og en trofast flok vil arbejde i arkivet.

Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn, Tørskindvej 3, Nørup Skole, er åben anden torsdag hver måned kl. 15-17.30 eller efter aftale på tlf. 75 88 31 14 – i åbningstiden tlf. 75 88 40 98.

Johanne Bindsbøl

Tørring og Omegns Lokalhistoriske Forening
Foreningen har sin samling i en pavillon i Skolevænget i Tørring, og der er åbent hver mandag kl. 9-12, undtaget i skoleferierne.

I åbningstiden mødes bestyrelsen og enkelte andre interesserede for at registrere „nyt“ materiale og rengøre glasnegativer.

Der er indkommet materiale fra mekaniker Niels Pedersen. Det specielle ved ham var, at han var en opfindernatur, og pludselig blev han kommunens største skatteyder, fordi en af hans opfindelser blev en succes.

Tørring og Omegns Landboforening blev stiftet i 1897. Da foreningen nu ikke mere er selvstændig, men sammensluttet med andre i Højderygens Landboforening, har man overdraget protokollerne fra 1897 til 1951 til Lokalhistorisk Forening med løfte om senere at få protokollerne for de sidste år af foreningens historie.

En studiekreds under Lokalhistorisk Forening har fortsat arbejdet med at samle og udgive gårdhistorie.

I det forløbne år har man fået samlet matriklerne 7, 8 og 9, som er Overbygård, Nørre Damgård og Møllegården i Tørring. Ud fra disse er udstykket et utal af ejendomme, og mere kompliceret bliver det også af, at alle gårde havde en eller flere parceller i det omfattende kær ved Gudenå. Arbejdet med de næste matrikelnumre er langt fremme, så der kan forventes en ny bog igen næste forår.

Primus motor i arbejdet er Gudrun Andersen. Ved sidste års generalforsamling blev Arne Junge valgt til foreningens formand.

Arne Junge

Vejle Byhistoriske Arkiv

Den største og vigtigste begivenhed i 1996 var udgivelsen første bind i det nye trebindsværk om Vejles historie. Første bind omhandler den industrielle udvikling i Vejle fra 1732-1996. Bogen blev præsenteret den 15. november af borgmester Flemming Christensen på Vejle Rådhus.

Arbejdet med byhistorie satte i allerhøjeste grad sit præg på arkivets hverdag i hele 1996. Arkivets tre historikere, Asbjørn Hellum, Poul Porskær Poulsen og Bente E. Munk, medvir-

kede som forfattere, ligesom Asbjørn Hellum er hovedredaktør på hele værket. Desuden er arkivet sekretariat for byhistorien, derfor blev alle personalegrupper i større eller mindre grad inddraget i dette arbejde.

1996 blev det første hele år, hvor Byhistorisk Arkiv har fungeret som stadsarkiv. Stadsarkivet har til huse i kommunens administrationsbygning med kontorlokaler og magasin. Der blev i årets løb overført 75 hyldemeter arkivmateriale fra de forskellige kommunale forvaltninger. Materialet blev gennemgået med henblik på kassation, ordning og edb-registrering.

I 1996 er der tilgået Byhistorisk Arkiv 240 afleveringer. Blandt de større kan nævnes P. M. Trading (tidl. Thisted og Warrer), Vejle Handelsstandsforening og C. C. Christensens udklipssamling.

Projekter

31 personer var i 1996 tilknyttet arkivets to projekter, registrering af pressefotos og Vejles Hukommelse på EDB, som har eksisteret siden hhv. 1991 og 1992 – stadig med Bente E. Munk og Poul Porskær Poulsen som projektledere.

Formidling

Ca. 10.000 personer benyttede sig i 1996 af arkivets tilbud om lokalhistoriske oplevelser. I forhold til året før var der en stigning i besøgstallet på læsesalen, som ofte har været fyldt til bristepunktet.

Arkivet er fortsat sekretariat for Byhistorisk Selskab for Vejle, som står for 11 årlige arrangementer samt bogudgivelser. I 1996 udkom på selskabets forlag Jørgen Gram Christensens bog „Jacob Gade – Et ebentyr i musik“ samt Bent Nordheims bog om maleren Albert Bertelsen „Den lange, smalle vej..“. Desuden udkom selskabets årbog, Vejlebogen, i et

forøget oplag på 1500 eksemplarer. Alligevel måtte forlaget – som de foregående år – melde om udsolgt i løbet af få uger.

I november udkom for 13. gang Lokalhistorisk Kalender, en populær udgivelse i 1100 eksemplarer.

Udstillinger

Arkivet deltog i Kulturby 96 i Vejle Amt med en fotoudstilling om Vejle Havn i Tænketanken ved havnen.

Og i anledning af Bygningskulturens Dage i september viste arkivet en udstilling om Vejles østby med udgangspunkt i Vor Frelser Kirke. I arkivets eget udstillingslokale var fotoudstillingen „Vand, vand, vand“. Desuden har arkivet udlånt udstillingsbilleder til Vejle Handelsgymnasium samt ydet hjælp til Erindringsværkstedets sommerudstilling i Grejsdalen.

Anden formidling

Arkivet har deltaget som rådgiver i teaterprojektet „Maren – en kvindeskæbne“ samt leveret materiale og arbejdskraft i forbindelse med den årlige AOF familie-orienteringstur i Vejle. Desuden afholdt arkivets medarbejdere en række foredrag om historiske emner.

*Asbjørn Hellum, Poul Porskær Poulsen
og Bente E. Munk*

Museerne

Egnsmuseet i Egtved kommune

Egnsmuseets særudstilling om „Kirketekstiler“ blev vist i Vandel indtil udgangen af marts. Der var lånt mange spændende genstande fra kirker og væveværksteder i Egtved kommune. Nævnes kan bl.a. en spændende messehagel fra 1740'erne, der venligst var udlånt af Nørup kirke.

Museet arrangerer løbende udstillinger på rådhuset i Egtved. Her vises spændende og markante ting fra museets samling.

Den 28. juni bidrog Egnsmuseet med en særudstilling på flyvestation Vandel i anledning af, at Hærens Flyvetjeneste fejrede 25-års jubilæum.

Museets planlægning og aktiviteter har i øvrigt været præget af nye tiltag og nye samarbejdspartnere. I april åbnedes således en ny udstilling på Bindeballe Station, der er blevet renoveret til formålet.

Egnsmuseet har truffet aftale med Vejle Amt om, at vi varetager det museumsfaglige ansvar for stedet. Der er i den forbindelse al mulig grund til at fremhæve det gode samarbejde med Lilly Ravn, Vejle Amt og Vigand Rasmussen, „Vandel-bandet“.

I foråret stod det klart, at Landskabsskulpturen i Tørskind Grusgrav ville blive overtaget af Egtved kommune. Egnsmuseet har efterfølgende fået overdraget ansvaret for drift og formidling af Tørskind Grusgrav. Ordningen indebærer også, at der efter aftale ydes konsulentbistand fra Vejle Kunstmuseum til Egnsmuseet.

Vi har endvidere været gennem meget spændende og frugtbare forhandlinger med Egtved menighedsråd omkring ejendommen Kirkevej 41 i Egtved. Huset blev forrige år købt af kirken. Der er nu truffet aftale om, at

Egnsmuseet lejer halvdelen af huset, der således skal rumme Egtved lokalhistoriske Arkiv, der er en afdeling af museet. Vi glæder os meget til at tage lokalerne i brug, når det spændende gamle hus er restaureret. Det bliver et stort fremskridt for arkivets arbejde og betyder, at vi kan tilbyde publikum en bedre service i egnede lokaler.

På museet i Vandel er det historiske værksted udvidet med yderligere to aktiviteter: Ostefremstilling (Danbo eller Hawarti) og tekstilværksted.

I oktober præsenteredes tre nye udstillinger på museet i Vandel: Særudstilling om „Hvad laver museet“, permanente udstillinger om „Tekstilhistorie“ og „Legetøj“.

Museet har for Randbøldal-Museet produceret en videofilm „Dansk dambrug gennem tiderne“. Manuskript og instruktion: Hasse N. Jørgensen.

Egnsmuseet har fra 1996 fået normeret en fast, deltidsansat kontorassistent.

Aktiviteterne i Egnsmuseets Historiske værksted besøges fortsat af et stort antal børn fra såvel Egtved kommune som andre kommuner. Et nyt undervisningsmateriale fra okt. omkring Randbøldal-Museet er blevet benyttet af en række skoler. I den forbindelse skal samarbejdet med Randbøl Savværk fremhæves. Det historiske undervisningsforløb i Randbøldal afsluttes hver gang med et virksomhedsbesøg på savværket, hvilket giver et væsentligt element til forståelsen af kulturlandskab og produktion.

Hasse N. Jørgensen

Museerne i Fredericia

Den gradvise omlægning af museumsdriften i Fredericia blev fortsat i 1996, hvor institutionens nye navn Museerne i Fredericia for alvor blev slået fast som udtryk for en større rum-

melighed i museumsarbejdet nu og i fremtiden. Begreber som åbenhed og synliggørelse i bred forstand blev introduceret i bestræbelserne på at gøre „*Museerne i Fredericia*“ til et mere kvalificeret kulturtilbud i lokalområdet.

Det blev kendetegnende for året, at selv om Bymuseet i Jernbanegade sløjfede sit særudstillings-lokale, så kom de lokalhistoriske frø til at spire og blomstre på andre felter.

En dag i april blev museernes egentlige ejere, Fredericias borgere, inviteret til at kigge ind „bag kulisserne“ på Bymuseet, hvor medarbejderne foreviste og fortalte om deres daglige arbejde med f.eks. registrering, bevaring og formidling.

I årets løb blev torsdag aften gjort til „museums-aften“, hvor museerne stod bag forskellige aktiviteter åbent for alle interesserede. Der har været tilbud om f.eks. foredrag, samleraften, byvandring samt afspilning af gamle lokale film.

Befolkningen har fået kendskab til museernes aktiviteter bl.a. gennem et kvartalsvis nyhedsblad, „Nyt fra museerne“, som ligeledes så dagens lys i 1996. Sammen med en række andre lokal-historiske institutioner, Mosaik Trossamfund, kommunale myndigheder m.fl. har museerne stået bag udgivelsen af den trespogede folder „Guide til Fredericias historie“ med oplysninger om historisk interessante besøgssteder i det indre Fredericia. Endelig blev 1996 året, hvor mange års ønsker om samlet publicering af lokalhistoriske artikler mundede ud i udgivelsen af første årgang af „Fredericiabogen“ finansieret i fællesskab af flere lokalhistoriske institutioner, støtteforeningen „Fredericia Museums Venner“ samt byrådets Kultur- og Fritidsudvalg. Årbogen er på ialt 90 sider med bidrag fra seks forskellige skribenter samt en kavalkade over særligt bemærkelsesværdige hændelser i lokalsamfundet i løbet af udgivelsesåret.

Trods inddragelsen af Bymuseets særudstillingslokale blev der i hovedbygningen plads til tre små særudstillinger, nemlig „Kvindelig“ (om broderier), „Hold dig på måtten“ (om ordsprog) og „Fra jord til bord“ (om kartoffelen).

Særudstillingerne blev holdt i de hidtidige udstillingslokaler for museernes samling af belysnings-legemer, som i stedet blev flyttet til 1. sal i hovedbygningen, hvor den tidligere håndværkersal fremover gradvist vil blive omdannet til et såkaldt „åbent magasin“ – en kombination af et magasin og et udstillingslokale.

Der skete en beskedent udvidelse af Bymuseets permanente udstillingsareal, da det lille forhenværende målerhus fra Fredericia Havn blev indviet d. 9. maj og taget i brug til en udstilling om færgeoverfarterne Fredericia-Strib og Snoghøj-Middelfart.

Den permanente udstilling i Bunkermuseet i Nørrevoldgade har i sæsonens løb haft et begrænset antal åbningsdage men har til gengæld været besøgt af et meget interesseret publikum, der har oplevet den specielle atmosfære i et originalt beskyttelsesrum fra Besættelsestiden. Også uden for almindelig åbnings-tid har skoleklasser og grupper kunnet få adgang til udstillingen „Da Fredericia gik under jorden“.

På Museumgården *Kringsminded* har der ikke været udstillinger men i stedet flere velbesøgte arrangementer med levende aktiviteter: Tøndeslagning for udklædte børn er blevet en fast tradition hver Fastelavns søndag. „Øl og Muld“ på en strålende sensommerdag bød på pløjning med mange forskellige udgaver af redskaber og trækraft. Desuden var der lejlighed til en køretur i hestevogn samt mulighed for at smage færepølse og øl af egen produktion. Ved et senere efterårsarrangement kunne ses skovheste i arbejde med bug-

Det tidligere målerhus fra Fredericia Havn blev indviet som udstillingsbygning maj 1996.

sering af træstammer. Efterårsferiens store trækplaster blev fremstilling af roelygter, hvor flere hundrede børn (og mange voksne) lod deres fantasi og kreative evner gå ud over de store rodfrugter. Juleforberedelserne med bl.a. baging, kogning af „vridkål“ samt slagtning af gæs havde ligeledes publikums bevågenhed. Resten af december fandt mange børnehavebørn vej til den gamle gård for at høre en go' historie i den halmforede eventyrhule og hygge sig med årstidens lege.

Museernes personale har medvirket i gennemførelse af den landsdækkende „bygningshistoriske dag“, hvor der blev sat fokus på kirkebygninger og kirkegårde.

Det var en stor dag ved „Museerne i Fredericia“, da vi d. 1. april for første gang kunne tage et edb-system i brug til registrering af

museumsgenstande. Flere medarbejdere havde i de foregående år „snust“ til de muligheder, der lå i registrering via programmet Dansk Museums Index, og i løbet af foråret foregik installeringen af det nødvendige edb-udstyr. Trods visse indkøringsvanskeligheder er det i årets løb lykkedes at fodre maskineriet med et stort antal nyttige oplysninger, som øger overblikket over museernes store genstandssamlinger. Vi er kommet godt igang; men der er meget lang vej endnu!

Sideløbende med mange interne faglige opgaver har museet i samarbejde med Vejle Amt og Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn medvirket i udpegning af kulturhistorisk interessante landområder med henblik på eventuel bevaring og fredning. Museet har ligeledes deltaget i planlægning og forhand-

linger om relevante lokalhistoriske tiltag i forbindelse med markering af to vigtige jubilæer i Fredericias historie i henholdsvis 1999 og år 2000.

Den før nævnte beslutning om at inddrage særudstillingslokalet på Bymuseet blev taget nødtvungent for at løse et stigende pladsproblem. Behovet for ordentlige arbejdsvilkår for en del af museernes personale blev omsider afhjulpet ved at indrette tre nye arbejdspladser i det hidtidige udstillingslokale på 1. sal i Brøchners Pakhus. Resten af det ca. 70m² store lokale blev indrettet til en kombination af bibliotek, læsesal og mødelokale.

Også andre steder inde i museumslokalerne skete der forandringer. På 1. sal i hovedbygningen er påbegyndt indretning af et tekstilmagasin, og i den store magasinhal på Prangervej er installeret et affugtningsanlæg. På Museumsgården *Kringsminde* er et tidligere maskinhus blevet indrettet til magasin. Desuden er der med opmuring af en ny stabiliserende skillevæg lagt op til yderligere forbedret udnyttelse af gårdens østlænge.

Hvad angår udvendige istandsættelser har det været mest bemærkelsesværdigt, at Nørre-marksladen på Bymuseet er blevet grundigt restaureret efter originale principper med anvendelse af de oprindelige materialer (kalk og oliemaling).

Målsætningen om en større synliggørelse af museerne førte i praksis til, at hækken ud mod Jernbanegade foran Bymuseet blev skåret ned til halv højde, og der blev rejst flagstænger, hvor tre øjnefaldende flag permanent viser vej til museumsområdet. Den almindelige omstrukturering inden for museumsvæsenet har medført visse omlægninger af arbejds gange og nye opgaver i personalegruppen. Dertil kom, at der i en periode var ansat supplerende rengøringspersonale ved Bymuseet, ligesom det i sidste halvdel af året lykkedes at få

ansat en længe ventet „landhusmor“ i et såkaldt puljejob på *Kringsminde*.

Mange af museets medarbejdere har deltaget i kurser, hvor specielt oplæring i brug af edb-systemer har været dominerende. Desuden har kurser om f.eks. bygningsbevaring, håndværk og husflid været på programmet.

Søren K. Jakobsen

Give-Egnens Museum

1996 har været kendetegnet af meget livlig aktivitet på Give-Egnens Museum. Såvel ung som gammel har boltret sig på museet.

Der blev for alvor taget hul på det store byggeri mod slutningen af året. Midlerne var af en sådan størrelse, at det var forsvarligt at gå i gang. Penge fra kulturministeriets provinspulje samt en stor testamentarisk gave gjorde, at det store startskud til fremmede håndværkere i huset kunne lyde.

Mange opgaver er blevet gennemført af museumsstaben – ting som man måske ikke bemærker, når først det står færdigt, f.eks. opsætning af isolering og gipsplader, men vigtige for brandsikringen og varmeregningen. Vi har stort set fulgt de plantegninger, som blev omtalt sidste år.

Der er endnu ikke skaffet tilstrækkelige midler til nybyggeriet, som skal binde stuehuset sammen med de øvrige bygninger og derved danne en fornuftig adkomst til museet. Som en midlertidig løsning opførtes i sommermånederne en overdækket pergola, så man tørskoet kan komme fra særudstillingen til stuehuset, hvor Den gamle Skolestue og Niels Kjeldsen-Salen er at finde.

Det historiske køkken med brændekomfuret er blevet utrolig meget benyttet i det forløbne år af såvel børn som voksne.

Ved komfuret, som det vigtigste redskab i bedstemors hverdag, lunende og varmende, og det sted, hvor maden, dagens højdepunkt

Interiør fra udstillingen „Gennemøbler & Tekstiler“.

ter, fremtrylledes, forstår man pludselig meget af hendes liv – man får identitet og forstår, at „uden fortid ingen fremtid“.

For Kulturminister Jytte Hilden fremkaldte det stegte flæsk på panden også disse tanker ved hendes besøg på museet i september.

I den sidste uge af skolernes sommerferie gennemførtes museets sommerskole, hvor 26 elever fra 7-13 år levede som hedebonden omkring år 1900. Man brugte, hvad gården kunne frembringe. Koen blev malket og mælken behandlet – til bl.a. smør og grødmad. Fåret blev klippet. Ulden blev kartet og spun-

det. Hønen slagtet, og hvilken herlig høsekødssuppe kunne fortæres – måske rynkede man lidt på næsen af oldemors mad den første dag, men var man først kørt træt hos smeden eller på markarbejdet gjorde det godt med en sammenklappet fedtemad. En lektion hos den strikse skolelærer var daglig kost.

Museumsforeningens generalforsamling fandt sted den 18. april. Det var den 87-årige Erna Lorenzen, tidligere Den gamle By i Århus, som efter generalforsamlingen øste af sin store viden om bl.a. Folketøj på Landet.

I maj og juni færdiggjordes udstillingen

„Gemmemøbler & Tekstiler“, der åbnedes af chefkonservator Ib Hansen. Mange var mødt frem, og på den varme dag nød man livet under parasolskyggen på den indhegnede gårdsplads, hvor man også værdsatte maden fra det historiske køkken.

Mens udstillingen kunne ses, arrangeredes foredrag, rundvisninger og emnedage på tekstiler og gemmemøbler. Etnolog Kirsten Rykind-Eriksen, der gennemgik museets tekstiler, havde en dag om „hør – et naturprodukt“. Der var mulighed for at høre om hørrens bearbejdning og anvendelse.

Den 6. november fortalte Kirsten Rykind-Eriksen om „Den tekstile mangfoldighed i tøj og bolig på Vejle Vesteregn 1880-1950“ ved et arrangement i samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund. Konservatorerne fra Vejle Amts Konserveringsværksted i Kolding, Torsten Meinert Jensen og Michael Højlund Rasmussen, stillede beredvilligt op lørdag og søndag, den 28. og 29. september for at besvare publikumsspørgsmål angående konservering og bevaring af familieklenodiet. Samme weekend var der arbejdende værksteder i tekstilafdelingen. Her var uldbehandling, knipling, hækling og strikning, og så blev der snakket og udvekslet ideer og erfaringer. Der blev også arbejdet ved den store væv, der var opsat af Kirsten Munkholm i uge 34 ved hjælp af frivillige, der kunne melde sig til arbejdet.

Årets store tilløbsstykke er stadig høstfesten – og også i år mødte godt 300 mennesker op til dagen, den 10. september. Hver en plads og mere til var fyldt i hallerne og alle nød festen med de traditionsrige indslag. Med opbygningen af museet er det slut med høstfesten i den gamle stil. En anden tilbagevendende tradition, som vi heldigvis kan fortsætte med, er vores særudstilling „Julebørn og Legetøj“ i december måned. Mange familier tilbringer adventssøndagene i udstillingen.

Både store og små er engagerede i udstillingen og juleklip og kaffebord m.m. vækker også stor interesse og aktivitet.

Museet satser i øjeblikket mange kræfter på indretningen af den permanente udstilling i hallerne og på anlæggelse af haven. Mod slutningen af 1997 vil en del af udstillingen „Hedebøndens liv og virke“, som den kendes fra Torvegade, stå klar. Håndværkerudstillingerne vil blive udvidet meget og får plads i nye og spændende lokaler på *Stenbrogård*. Haven anlægges med stauder og krydderurter i bede, hvor flise gange gør det muligt at færdes.

Der har været meget arbejde at gøre i hus, mark og have. Udflytningen kræver meget andet end økonomi. Året 1996 har som de foregående været fyldt af oplevelser og engagement til mange sider. Der har også været plads til museumsforbindelser til Letland og Litauen, ligesom Slesvig har søgt kontakt til Give-Egnens Museum angående samarbejde om Hærvejen.

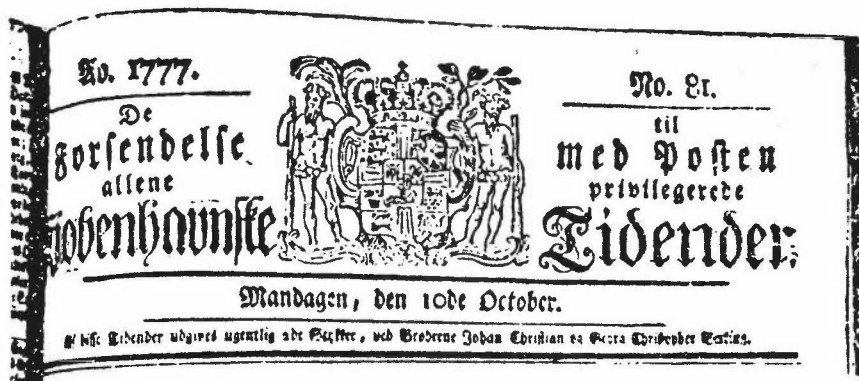
Tingstedet, som indviedes ved museet på Torvegade i Stavnsbåndsåret 1988, er nu flyttet til gårdspladsen på *Stenbrogård*, og en ny lind er plantet og vil om nogle år kunne danne skygge i gården.

I årets løb har der været tilknyttet museet mange forskelligartede ansættelser – jobtræninger, ung i arbejde, håndværker over Bankgården, civilværnepligtige, revalidender, frivillige – en stor skare, der yder en stor indsats for Give-Egnens Museum og dermed Giveegnens kulturbaggrund for os og vore efterkommere.

Falk Mikkelsen

Hjortsvang Museum

Nok et år er gået i Museets historie, og vi fulgte traditionerne fra de forrige år med åbningsdag 3. søndag i april, høstfest 3. søndag i august og efterårsarrangement 3. søndag i oktober samt julehygge 1. søndag i advent.

I Tirsdags blev den allernaadigst formildede Dom over de 3 for falske Bancosedlers Forfærdigelse condemnerede Personer, Schmidt, Børgesen og Lassegaard, paa Rytterstedet uden for Vester-Port fuldbyrret. Efter denne Dom maatte de kaste Tærninger, hvem af dem Kulde miste Livet. Schmidt kastede først 9 Døne, derefter Børgesen ligeledes 9, og tilsidst Lassegaard 10. De 2 første maatte altsaa kaste anden gang, da Schmidt fik 8 og Børgesen 9 Døne. Derpaa blev Schmidt henrettet med Sværdet, og de 2 andre paa Livstid indsatte i Kassehuset.

Uddrag af Københavnske Tidende den 10. oktober 1777.

På åbningsdagen underholdt Tørring skolebørn med et skuespil, de selv havde forfattet om riddertiden, bagefter gik de flotte riddere og adelsfrøener sammen med almindelig klædte børn i gang med at så museumskornet med hånd.

Høstspillet byggede i år på en begivenhed, der fandt sted i Hjortsvang i 1783, og handlede om falske bankosedler.

En af Landsbyens unge mænd, Mouritz Mogensen, blev beskyldt for selv at have lavet de falske pengesedler, han kom i besiddelse af, da han på Ry marked handlede med heste og tøj. Han kendte ikke navnet på den mand han handlede med, eller hvor han kom fra,

derfor kunne han ikke redegøre for pengene og kunne faktisk blive dømt på dette grundlag, da det i loven om falskmøntnerne hed, at den, der er i besiddelse af falske mønter, enten „selv skal være, eller vise mand“.

At det var en meget alvorlig sag at blive anklaget for at lave falske pengesedler, kan man læse i en 5 år ældre retssag fra nabobyen Hage.

I Københavnske Tiende den 10/10 1777, kunne man læse følgende, som omhandler straffen af „de tre Mønt falsknere fra Hage“.

Citat: „I Tirsdags blev den allernaadigst formildede Dom over de 3 for falske Bancosedlers Forfærdigelse condemnerede Personer,

Schmidt, Børgesen og Lassegaard, paa Rette-
stedet uden for Vester-Port fuldbyrdet. Efter
denne Dom maatte de kaste Tærninger, hvem
af dem skulle miste Livet. Schmidt kastede
først 9 Øyne, derefter Børgesen ligeledes 9, og
tilsidst Lassegaard 10. De 2 første maatte altsaa
kaste anden gang, da Schmidt fik 8 og Børges-
en 9 Øyne. Derpaa blev Schmidt henrettet
med Sværdet, og de 2 andre paa livstid indsat-
te i Raspehuset“. Citat slut.

Børgesen var nok den eneste, der var bar-
nefødt i byen. Sammen med sine venner Las-
segaard og Schmidt havde han lavet falske
bancosedler i ca. 10 år, og andre venner, som
studehandleren og gårdmand Hans Hansen i
Hage, var med til at vaske de falske penge hvi-
de.

Gertrud Børgesdatter, der hjalp broderen
med at skjule beviserne mod ham, og Hans
Hansen fik lange fængselsstraffe, men på
grund af venners ihærdige og gentagne ansøg-
ninger benådet efter 4-5 års forløb.

Da der kun er 3-4 km mellem Hage og
Hjortsvang, er det helt givet, at Mouritz Mo-
gensen kendte alt om denne retssag, der fore-
gik 5 år før han blev anholdt, og det er nok
derfor han flygtede fra sine vogtere. I den 150
sider store retssag kan vi se, at alle Hjortsvangs
beboere kom i forhør, men ingen af dem ville
beskyldte Mouritz for at lave falske bancosedler.

Over dette emne byggede vi et skuespil op.
Et sted på marken havde vi Ry marked, et an-
det sted Tinnets marked, begge med lystige
markedsscener, og på pladsen foran bindings-
værkshusene to bøndergårde samt retssalen.
De trofaste og dygtige aktører fra de foregå-
ende år formåede også denne gang at give en
flot forestilling, og det var ikke blot de voksne,
der levede med i den 200 år gamle retssag.

Da Mouritz Mogensen i stykket snød sine
vogtere og flygtede, gav et barn højlydt udtryk
for lettelse – „det var godt, han slap væk“ – Et

andet barn udbrød spontant – „bedstefar, han
render over til os, nu kan vi fange ham“.

Bagefter blev kornet høstet med selvbinder.

I efterårsferien og dermed dette års sæson-
slutning på fast åbningstid havde vi igen mark-
arbejde på programmet, og som sædvanligt
skulle rugen sås med hånd. Når man ser på
børnenes iver og glæde ved dette arbejde, vil
det nok vare længe, før dette indslag tages af
programmet. Der var også arbejdende stande,
hvor hør og uld blev forarbejdet.

Museet samarbejder også med Kongeå
Museet og Egnsmuseum i Nr. Snede om at lave
en vandrestilling om Hærvejen og andre
veje i Vejle Amt; det skulle gerne blive færdigt
i 1997.

Guðrun Andersen

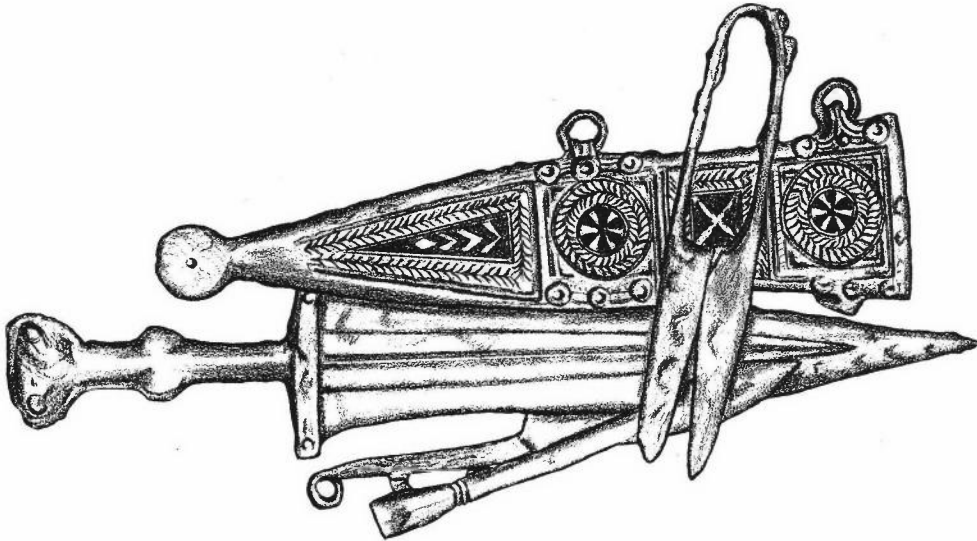
Horsens Museum

Arkæologisk virksomhed

1996 var igen et travlt år med arkæologiske
udgravninger som museets væsentligste faglig-
ge arbejdsfelt. I alt blev der udført 17 udgrav-
ninger, som alle skyldtes forskellige former for
anlægsarbejder. I denne beretning skal kun
nævnes et par år de vigtigste.

I Lund færdiggravedes et hus fra yngre sten-
alder. Huset var spændende og lidt ud over
det almindelige for denne periode ved at være
toskibet, og det målte 7 x 4,5 m.

Ved Østbirk blev et større højkompleks
undersøgt. Ældst var en jordfæstegrav fra
enkeltgravstiden. I tilknytning til denne grav
fandtes spor efter et hestekoformet anlæg,
bestående af nedgravede stolper. Der kan
meget vel være tale om et dødehus. Af gravgav-
er fandtes ravperler og et C-bæger og derud-
over tandemaljen fra den døde. Over dette
første anlæg var senere placeret en bulkiste fra
ældre bronzealder med en ny højopbygning,
og endelig fandtes en urnebegravelse fra før-
romersk jernalder.

Pugioen fra Hedegård. Her i tegning af Lizzi Nielsen. Sammen med dolken og den dekorerede skede lå en saks, en spydspids og en kniv. Fundet kan ses udstillet på Horsens Museum.

I området omkring Louby kirkeomt (undersøgt i 1930'erne) nordvest for Bygholm påbegyndtes udgravninger efter den nedlagte landsby Louby, som synes forsvundet engang i 1400-årene. Foreløbig er udgravet to middelalderhuse, men mere sammenhængende dele af landsbyen er endnu ikke lokaliseret. Der er imidlertid ikke tvivl om, at landsbyens hovedbebyggelse skal findes i området omkring kirkeomt, og fortsatte udgravninger i 1997 kan antagelig påvise denne. I Horsens by blev udført et mindre udgravningssnit i den middelalderlige voldgrav i Smedegade, hvor gravens nordvest-hjørnet blev fastlagt. Nord for voldgraven fandtes spor efter en yngre „bygrøft“. Denne har antagelig sammenhæng med byportens udflytning i senmiddelalderen eller tiden lige efter.

Det største og mest sensationelle fund, set med arkæologens øjne, blev imidlertid ikke gjort i marken, men fremkom på Konserveringsværkstedet i Kolding. Her er man for

tiden ved at afslutte de omfattende konserveringer af genstande fra museets mangeårige og nu afsluttede udgravninger af en rig gravplads fra Hedegård ved Ejstrupholm, som kan dateres til den ældre jernalder. Ud af en større rustklump fremdrog værkstedets dygtige konserverorer en romersk legionærdolk med tilhørende skede og heldigvis for os var dolken taget ud af skeden. En sådan dolk, kaldet en pugio, var i første århundrede e.Kr.f. standardudstyr for den romerske legionær. Skederne var overvejende lavet i træ eller læder og yderst sjældent i jernblik som Hedegård-dolken. Hertil kommer dens rige dekoration af sølvsulfat, kobberlegeringer og emalje, og kun ganske få tilsvarende dolke er fremkommet i den europæiske muld og aldrig nord for romernes gamle grænse langs Rhinen og Donau. Kan den gravlagte fra Hedegård have været i tjeneste som romersk officer og her modtaget den kostelige gave som en slags militær orden?

„Keramikkens verden – verdens keramik“. I museets midtersal var udstillet keramik fra den kendte norditalienske fajanceby Faenza.

Formidling

Året 1996 var præget af de mange arrangementer omkring Kulturby 96, hvor de fire købstæder i samarbejde med Vejle Amt stod bag en række udstillinger, teater- og musikopførelser etc.

Horsens Museum indgik i et bredt samarbejde med Kunstmuseet, Byarkivet og Industrimuseet omkring projektet „Keramikkens verden – verdens keramik“, der skulle vise keramik fra alle de aspekter, de enkelte institutioner arbejder med.

På Horsens Museum vistes i løbet af sommeren en stor udstilling, der skulle belyse projektets hovedtitel. Midtpunktet var en stor samling keramik, udlånt fra Det Internationale Keramikmuseum i den norditalienske by Faenza, som har givet navn til begrebet fajance. På udstillingen kunne ses keramiske produkter fra Faenza, der i tid strakte sig fra 1200-

årene til 1991. Desuden var der en dansk afdeling med keramik fra stenalder til 1850, en større afdeling med kinesisk og dansk porcelæn samt udvalgte fajancer fra Danmark, Holland og England. Fra andre verdensdele kunne man se keramik fra Peru, fra Bahrain og fra flere lande i Afrika. Udstillingen gav således et blik over forskellige tiders og landes keramiske produkter. Udstillingen blev åbnet den 15. maj af den italienske ambassadør. Sideløbende viste museet i Flensburgs Enkebolig skiftende udstillinger med keramik fra nutidens pottemagere og kunsthåndværkere i Vejle Amt, ligesom publikum kunne opleve pottemageren ved sit arbejde med drejeskiven.

Samtlige udstillinger blev åbnet ved et aften- og nattearrangement i Lunden, hvor musik og ildshows tiltrak en stor mængde borgere, som derefter besøgte museerne.

Museet fik desuden tid til en række andre udstillinger, som blev vist dels i Flensburgs Enkebolig og dels i museumsbygningen på Sundvej:

„Grisens kulturhistorie“ (indtil 25.29), „På landets bagside bor der mennesker“ (5.1-11.2) var en fotoudstilling om Østgrønland i 1980'erne, „Cirkus Mille“ (12.1-14.4) et miniaturecirkus og med kløvneoptræden i skolerens vinterferie, „Lægemedler fra dyreverdenen“ (2.3-30.4), „Cykelsport“ (7.8-22-8) var bygget op omkring den gule førertrøje fra Tour de France og anledningen var Bjarne Riis' deltagelse i Danmark Rundt og et lokalt cykelløb, „Zarens danske Columbus“ (15.8-18.8) var en udstilling om Vitus Bering, som blev opbygget i den gamle Toldbod i anledning af ICMR-Matchrace i Horsens, „Med bue og pil“ (31.8-31.10), hvor børn i sommerferien kunne lave deres egen middelalderlige langbue, „Animation“ (1.9-31.12) var en udstilling om dukke- og tegnefilmens historie og endelig „Nissen på museet“ (12.11-31.12).

Museet deltog endvidere med en del materiale om Vitus Bering til den store skandinaviske udstilling „Nordiske opdagelsesrejsende“, som nu vandrer i Europa og var produceret af Nordisk Ministerråd samt til udstillingen „Die Grosse Nordische Expedition“ i Halle, Tyskland i sommeren 1996. En større udstilling om Vitus Bering blev planlagt og opbygget til at kunne vises i Det Danske Hus i Paris i foråret 1997.

Museet udgav bøgerne „Hugo Matthiessens Horsens“ af Ole Schiørring og kataloget „Faenza Keramik – Vom Mittelalter zur Gegenwart“ (Ole Schiørring red.). Det keramiske materiale fra museets udgravninger på Torvet blev publiceret i „Keramik fra Torvet“ af Jette Linå og udgivet af Institut for Middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet.

Den 6.-7. september deltog museet i arran-

gementet Europæisk Middelalderfestival i Horsens. Foruden aktiv deltagelse under forberedelserne og selve forløbet afholdt museet foredrag over emner fra middelalderen og byvandring for byens borgere. Festivalen giver museet lejlighed til at udbrede kendskabet til netop denne del af vores kulturhistorie.

På trods af, at museets pladsforhold nu er så katastrofale små, at det daglige arbejde konstant lider under det, kan vi se tilbage på et år med megen aktivitet. Til museets udstillinger har der i 1996 var et besøgstal på 33.566, hvilket må siges at være tilfredsstillende under de trange forhold. Skal museet imidlertid have mulighed for at markere sig kraftigere, både fagligt og formidlingsmæssigt, så kræver det øgede kvadratmeter. Forhåbentlig kan vi fortælle positivt om udviklingen på dette punkt i årbogen til næste år.

Ole Schiørring

Højbjergens Egnsmuseum

Igen er der gået et år. Et år, der nok ikke har været præget af helt den samme foretagsomhed udadtil som sidste år, men alligevel har været et travlt arbejdsår for såvel ansatte som bestyrelse.

Generalforsamlingen 27. februar var årets første begivenhed. Efter beretning, regnskab m.m. viste Knud Bjarnov, Matrupladegård gl. skole lysbilleder og fortalte om genbrugs-kunstneren Henry Heerup.

2. april åbnede udstillingen „Lille Viggo til Minde“. Den omfattede alle præmier og trofæer, Viggo Adamczyk her fra Nørre Snede havde vundet i årenes løb ved skydekurrencer – ialt 376 stk. Samlingen er nu registreret i museet og dele af den tilbudt i udlån til De Danske Forsvarsbrødres lokalforening og Hjemmeværnet.

Den 4. maj arrangeredes tur med „Vejle Amts Naturoplevelser“ til brunkulshullerne

På „Geologiens dag“ den 4. maj var vi i samarbejde med Rørbækgård ved brunkulshullerne i Grætrup. Tidligere „brunkulsbisser“ var specielt velkomne og mødte talrigt op.

ved Groestgård under ledelse af Troels Romby Larsen fra Rørbækgård og Ragna Jørgensen. Der deltog ca. 50, heraf flere, som havde arbejdet i brunkullene. Ved en sammenkomst på Museet kort tid efter optog vi deres beretninger fra tiden på bånd.

13. juni var der aftenudflugt til Høgdal ved Salten Skov med 34 deltagere. Vi hørte om stedets tidligere ejere og overværede en demonstration af træskofremstilling samt nød vores medbragte kaffe.

Kirkekoncerten den 12. august med efterfølgende rundvisning og kaffe på Museet samlede også mange deltagere.

I september og oktober var der under titlen „Nørre Snede undervejs..“ en stor fotoudstilling fra det gamle Nørre Snede ophængt på byens rådhus. Det havde stor interesse – også lang tid efter, at de lånte billeder var taget ned og leveret tilbage.

12. oktober var vi under titlen „Hør om Harrilds grever og kaptajn“ på tur til Harrild Hede. Efter samling og orientering ved skovfoged Hans Jensen, Palsgård Statsskov, kørte vi fra parkeringspladsen til først „Kaptajnsgården“ og siden til den fredede høj syd for FASTERHOLTVEJEN, hvor lokalhistoriker Arne Gravlund fortalte om Castenschjold-slægten, hvis urner er nedsat i højen.

En tur med mange deltagere, hvoraf en stor del var kommet for at høre om og gense deres barndomsegn.

En-dagsudstillingen „Mit kæreste Eje“ den 10. november havde 20 udstillere og var godt besøgt. Vi vil helt sikkert gentage arrangementet, da flere gæster gav udtryk for, at de også gerne ville have udstillet.

Julestuen holdtes den 15. december, og André Bentsen fortalte om jul i Nørre Snede, da han var dreng.

Ved samme lejlighed var Hans Jeppesen kommet til stede for at overdrage en check på 1.500 kroner til museet fra „Horsens Vestbaners Mergelselskab“, der i 1995 blev opløst.

De tre museer „Kongeåmuseet“, „Hjortsvang Museum“ og „Højderyggen Egnsmuseum“ arbejder på en fælles hærvejsudstilling. Tage Lind og Ragna Jørgensen har deltaget i flere møder og om det hører vi mere i det kommende år.

Vi er her i 1997 i 25-året for museumsforeningens oprettelse, og vi agter at markere dette med udstilling, festschrift og andet omkring tidspunktet i september.

Egnsmuseet har fået 3.000 kroner fra Brandkassens Legat, og vi søger og har søgt andre steer, så vi er overbeviste om, at det falder på plads det hele.

Vi takker for pengegaver og alle andre gaver, der er tilflydt museet i årets løb.

Sidst skal lyde en tak til bestyrelsens medlemmer og museets medarbejdere for den gode indsats i årets løb.

Lesli Petersen

Museet på Koldinghus

Undersøgelser og forskning

Huggersminde, Egevænget i Lunderskov. Resterne af en gravhøj, diameter ca. 17 m og indeholdende tre begravelser. I den ældste grav, hvorover højen var rejst, fandtes en ca. 4500 år gammel stridsøkse fra bondestenalder (enkelgravskultur). I højens centrum blev senere foretaget endnu en gravlægning, der ikke kan dateres, da der ikke var medgivet gravgaver. Den givetvis yngste gravlægning i kanten af højen var en urne fra yngre bronzealder (1000-500 f.Kr.).

Højvang, Dollerup Sø i Lunderskov. Rester af en gravhøj, diameter ca. 18 m og markeret af sten langs randen. Gravhøjen rejst over en grav, der ikke kan dateres nøjere end yngre

bronzealder. Under gravhøjen spor efter nedgravede stolper. Der kunne påvises fire huse samt affaldsgruber fra bondestenalderen.

Solkær Enge. I forbindelse med planerne om naturgenopretning ved Solkær Enge, hvor store områder vil blive omdannet til strandsø, har museet rekognosceret og prøvegravet. Baggrunden var et ældre fund af en træbue, der er dateret til at være samtidig med de store ofringer af våben, som kendes fra flere steder i landet. Det var ikke muligt at påvise et lignende våbenofferfund ved undersøgelserne.

Havgård. Undersøgelse i forbindelse med anlæggelsen af motorvejen Kolding-Esbjerg af den østlige udkant af en bebyggelse fra sen vikingetid/middelalder, hvor der tidligere er udgravet sporene efter fire huse i 1994. Undersøgelsen har afgrænset bebyggelsen mod øst.

Vanggård. Udgravning af fem jernudvindingsovne fra den ældre jernalder i forbindelse med motorvejsanlægget. Ovnene er muligvis samtidige med den landsby fra yngre romerske jernalder (300-325 e.Kr.), der blev udgravet godt 100 m derfra i 1995.

Ud over de egentlige udgravninger er der foretaget prøvegravninger. Bøgelund, Kolding, hvor der blev fundet en lerskive fra bondestenalder (tragtbægerkultur). Undersøgelsen er afsluttet. Egevænget, Almind, få spredte gruber, antagelig fra jernalderen. Undersøgelsen er afsluttet. Grusgrav ved Asbølholm, Lunderskov, gruber og kulturlag fra ældre romersk jernalder (0-100 e.Kr.). Hvis grusgraven udvides, skal der graves. Grusgrav nær Put-i-hul, Lunderskov, bebyggelse spor antagelig fra yngre bronzealder/ældre jernalder. Skal undersøges forud for grusudvinde. Grusgrav ved Almind. Prøvegravning med negativt resultat. Inden for grusgravens område er der tre kendte gravhøje, der skal udgraves forud for grusindvinde.

Alle ovennævnte udgravninger er foretaget af mag.art. Kirsten Prangsgaard.

Gravminderegistrering

I lov nr. 268 af 22. maj 1986 står at „gravminder, der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder, eller som i øvrigt af kunstneriske, kulturhistoriske eller andre grunde, må anses for særlig bevaringsværdige, skal registreres“. Initiativet til denne lov om registrering, eller som det skal forstås her fredning, af gravminder kom fra daværende kirkeminister Mette Madsen, og et af Kirkeministeriet nedsat udvalg udarbejdede et sæt retningslinier for hvilke gravminder, der må anses for bevaringsværdige. Med støtte i disse kriterier og i samarbejde med de stedlige menighedsråd foretager Museet på Koldinghus i disse år en udvælgelse af bevaringsværdige gravminder på kirkegårdene i Kolding, Lunderskov og Vamdrup kommuner. De udvalgte gravminder fotograferes, opmåles og beskrives og alle oplysninger nedfældes på særlige registreringskort, hvoraf ét sæt tilgår det aktuelle menighedsråd og ét sæt opbevares i museet. Den endelige godkendelse af hvilke og hvor mange gravminder, der skal fredes på de enkelte kirkegårde gives af den stedlige provst ved et provstesyn – som oftest godkendes museets og menighedsrådets forslag.

Arbejdet med gravminderegistrering varetages af museumsinspektør Else Mølgaard. Som led i et langsigtet projekt med registrering af gravminder på kirkegårdene i museets virkeområde er der gennemført registrering af Kolding Gamle Kirkegård, Kolding Nordre Kirkegård, Kolding Søndre Kirkegård, Sdr. Stenderup kirkegård og Vamdrup kirkegård.

Erhvervelser

Museet har i 1996 modtaget gaver og indkøbt

genstande i henhold til museets arbejdsplan. Sølvsamlingen er forøget med arbejder af Johan Hansen Buch (1666-1715), sølvsmed i Kolding; Didrich Buch (1735-1771), sølvsmed i Strømsø, Norge, men født i Kolding; Karl Gustav Hansen (f. 1914); Henning Seidelin (1904-87); Bent Knudsen (1924-1997); Holger Kyster (1873-1944); Thorvald Bindesbøll (1846-1908); Otto Strange Friis (1880-1929).

Til de kunstindustrielle samlinger i øvrigt glas og keramik af Svend Hammershøi (1873-1948).

Til de lokalhistoriske samlinger bl.a. effekter med tilknytning til Troldhedebanen, andre privatbaner på Koldingegnen, politi og postvæsen i Kolding. Fra Nordchoklad, tidligere FDBs Fabrikker, er i forbindelse med fabrikkens ophør modtaget diverse maskiner, laboratorieudstyr og kantineporcelæn. Træningsdragt fra Kolding Roklub, 1956. Gave fra Birgit Thomsen.

Udstillinger

Museet har i 1996 vist følgende udstillinger:

- 14/1 Lettiske tekstiler
- 27/1-10/3 Gaver og nyhvervelser 1995
- 3/2 -14/4 Inger og Johannes Exner. Arkitektur
- 16/3-21/4 Små kort over Danmark, Island, Grønland og Arktis
- 23/3-14/4 Danske Kunsthåndværkeres Landssammenslutning, Syd- og Sønderjylland
- 28/5-16/6 Georg Jensen Damaskværeriet
- 31/5-16/6 Kolding Kunsthåndværkerskoles afgangsudstilling
- 22/6-4/8 Theresienstadt. Kultur og barbari
- 24/8-24/11 Østens og Vestens dragter
- 29/11-31/12 Anni & Bent Knudsen. Smykker 1956-1996
- 30/11-31/12 Kunst for sanser

I forbindelse med de arkæologiske udgravninger på motorvejen Kolding-Esbjerg er der udarbejdet en mindre plancheudstilling med information om udgravningerne og deres resultater. Udstillingen blev i efteråret vist på Lunderskov rådhus, men er til rådighed for skoler og institutioner, der måtte ønske at vise den.

Anden formidling

Museet har i 1996 arrangeret følgende foredrag i samarbejde med Selskabet Koldinghusmuseets Venner:

21. februar: Restaurering af Koldinghus. Arkitekt, professor Johannes Exner, Århus.
27. marts: Genskabelen af Frederiksborg slot. Historien om en slotsrestaurering i forrige århundrede. Museumsdirektør, mag.art. Mette Bligaard, Frederiksborgmuseet.
23. oktober: Nordens drager i oldtid og middelalder. Lektor, mag. art. Inge-Lise Kolstrup, Århus Universitet.
13. november: Østens dragter. Museumsinspektør, mag.art. Joan Hornby, Nationalmuseets Etnografiske Samling.

Publikationer

I 1996 har museet udgivet følgende bøger:
 Vivi Jensen: Gamle kort – kulturhistorisk set. I K. E. Reddersen: Små kort over Danmark, Island, Grønland og Arktis. 1996, s. 11-14.
 Birgit Jenvold (red.): Østens og vestens drager. 1996.

Administration og personale

1996 blev et markant år på Koldinghus med et samlet besøgstal på 162.823 gæster mod

169.375 i 1995. Vi slog således ikke nogen besøgsrekord, men den del af museets publikum, der læser Jyllands-Posten og deltog i udpegningen af Danmarks bedste turistattraktioner, udpegede i foråret Koldinghus som nr. 7 blandt landets bedste turistattraktioner, en meget fin placering, der opfattes som et skulderklap og en ansporing til yderligere indsats for at forbedre oplevelsen ved et besøg på Koldinghus.

I foråret døde snedker Anton Petersen (1913-96), der i mere end 40 år var medlem af Koldinghusmuseets Venners bestyrelse og som i sine pensionistår tilbragte mange ugentlige dage på museet med at tilse, ordne og registrere den store samling af våben og uniformer. Anton Petersen lagde et solidt fundament til den permanente udstilling af museets mange militære og civile våben, som forberedes i det nederste tårnværelse, og som erfaringsmæssigt vil tiltrække sig stor opmærksomhed fra en stor del af især den mandlige del af museets gæster.

Den 9. november deltog museet i Kolding Kommunes fremtidsmesse i Lyshøjhallen, arrangeret som et led i den offentlige debat om kommuneplanen. På standen skitseredes museets tanker og planer om udviklingen af Koldinghus Staldgård til et lokalhistorisk center, omfattende bl.a. en permanent lokalhistorisk udstilling i to afsnit: „Kolding fra middelalder til nutid“ og „Blade af Koldings og Koldinghus' historie“ samt en permanent udstilling, „Kolding under besættelsen“, om besættelsestiden i Kolding og Syd- og Sønderjylland. På standen blev der desuden givet prøver på en kommende anvendelse af informationsteknologi i museets formidling med internet-forbindelse og CD-ROM.

Poul Dedenroth-Schou

TRAPHOLT

Museet for moderne dansk billedkunst, kunsthåndværk og møbeldesign

Trapholtmuseet havde i 1996 i alt 62.043 besøgende, en fremgang på 6% i forhold til 1995.

Torsdag den 21. november 1996 blev en mærkedag i Trapholts historie, hvor flere hundrede gæster med Prins Joachim og kulturminister Jytte Hilden i spidsen deltog ved indvielsen af hele fem forskellige bygningsdele: et møbelmuseum, en 100 m lang landskabs-skulptur, en sal til særudstillinger, en foyerudvidelse og en caféudvidelse.

Det samlede udvidelsesprojekt, der beløber sig til ca. 38 mio. kr., har på én gang gjort Trapholt til et af provinsens største kunstmuseer og til et af landets mest spændende museumsbygninger i nyere tid.

Forud for indvielsen ligger fem års arbejde med politiske og administrative forhandlinger, sagsbehandling, projektering og talrige byggemøder, en indsats, der har krævet en betydelig del af museets samlede ressourcer. Derfor er der også god grund til at glæde sig over, at de mange bestræbelser har ført til et smukt resultat med overholdte tidsfrister og anlægsbudgetter.

Udstillinger:

7. marts – 21. april 1996: Franciska Clausen (1899-1986) – Retrospektiv

Ved sin død i marts 1986 efterlod Franciska Clausen en stor samling af egne værker, der efter hendes eget ønske blev overført til Fonden Franciska Clausens Samlinger. Denne samling (som indeholder mere end 800 arbejder) blev i 1989 deponeret på Trapholt, hvor et bredt udvalg af samlingens bedste værker er permanent udstillet i Trapholtvillan.

Til markering af 10-året for Franciska Clausens død fandt vi det således oplagt at vise en

retrospektiv udstilling, hvor udvalgte værker fra Trapholts samling sammen med lån udefra kunne kaste nyt lys over kunstnerens alsidige virke.

Udstillingen – som må betegnes som en klassisk, kunsthistorisk udstilling – viste værker spændende fra de tidligste ungdomsarbejder til de sene ekspressive kompositioner og collager. Fra de afgørende år i 1920'ernes kunstcentre, Berlin og Paris kunne man opleve en lang række af de hovedværker med hvilke hun indskrev sig i den europæiske avantgarde.

2. maj – 1. september 1996

Holy Airforce – En udstilling om engle
Holy Airforce var Trapholts bidrag til projektet „Kulturby 96 i Vejle Amt“, hvor amtets tre kunstmuseer arbejdede nært sammen omkring temaet: „Myte & Magi“.

Trapholt gik i luften med spørgsmålene: Hvad er en engel? – Hvordan ser en engel ud? – Hvordan opleves engle i dag?

Spørgsmålene blev belyst gennem 5 forskellige udstillingsafsnit: 1. Kirkerummets engle. 2. Billedkunstens engle. 3. Engle her og nu (seks danske billedkunstnere havde fået til opgave at fremstille englebilleder specielt til udstillingen). 4. Børnenes engle (flere hundrede børn fra Koldings skoler havde lavet englebilleder og englefigurer til museets gadeforløb). 5. Folkekunstens engle (private „englesamlere“ udlånte engle til udstillingen).

5. september – 3. november 1996

Finn Hjortskov Jensen – maleri og skulptur
Finn Hjortskov Jensen, der bor og arbejder på Fanø, havde til denne udstilling udført en række nye arbejder med særligt henblik på Trapholts ovenlysrums, som dannede ramme om udstillingen. Finn Hjortskov Jensens foretrukne motivkreds er de nære omgivelser, frem for alt natur og landskaber, som fortol-

Rotunden i det nye Møbelmuseum på Trapholt. Foto: Poul Ib Henriksen.

kes i et abstrakt, ekspressivt formsprog. På udstillingen vises endvidere skulpturelle „vadehavsfugle“ som indgik i smukt samspil med de mange landskabsmalerier.

I forbindelse med årets sidste udstilling tog vi Trapholts nyudvidelser i brug: Møbelhuset præsenterede et udvalg af den righoldige samling af dansk møbelkunst. I den nye særudstillingssal blev der vist malerier fra museets egen samling.

Den 1. april 1996 tiltrådte Poul Hvidberg-Hansen stillingen som leder af Møbelafdelingen. Poul Hvidberg-Hansen er arkitekt maa og uddannet inden for specialet Møbel- og Rumkunst på henholdsvis Arkitektskolen i Aarhus og Kunstakademiets Arkitektskole.

Formidling

Museet har i 1996 modtaget 329 grupper, som er blevet vist rundt på museet af en af de faste medarbejdere. Den største del af disse grup-

per er skoleklasser, der besøger museet som led i undervisningen. Endvidere har der i årets løb været arrangeret ialt 12 offentligt tilgængelige omvisninger, „lørdagsrundvisningerne“, hvor særudstillinger eller temaer/områder fra den permanente samling er blevet gennemgået.

Eva Bræmer-Jensen

Vejle Kunstmuseum

Atter et travlt år med mange aktiviteter er forløbet på Vejle Kunstmuseum. Det blev til 7 udstillinger, 4 store og 3 små. Når vi ser tilbage, bliver vi stadigt helt forpustede, for det blev virkelig et år i de store fællesarrangementers tegn.

Året begyndte ellers nogenlunde „normalt“, omend for fuld udblæsning, med en stor retrospektiv særudstilling af Anders Kirkegaard fra 13. januar til 25. februar.

På Vejle Kunstmuseum er Anders Kirkegaard særdeles godt repræsenteret – så det var naturligt for os at indgå i samarbejde omkring denne udstilling, som siden vist på Museet for Religiøs Kunst i Lemvig og Karstrupgaardsamlingen.

Ikke overraskende blev denne udstilling et tilløbsstykke, hvor ikke mindst uddannelsesinstitutioner på alle niveauer strømmede til, og Vejle Kunstmuseums kunstfaglige personale var fuldt optaget af omvisninger.

Herefter var der ro i huset et par måneder, – i hvert fald så vidt det kunne ses af publikum, der i denne periode kunne nyde ophängningen af vore egne billeder, som ellers alt for ofte må vige pladsen for særudstillinger for at blive henvist til vore alt for trange magasiner. Men sådan var desværre – også i 1996 – vore fysiske vilkår, da særudstillingslokalet i Flegmade 2 på grund af store opvarmningsudgifter og problemer med klimastyring i vinterhalvåret kun er egnet til brug til sommerudstillinger: Malerier tager jo som bekendt skade af alt for vekslende temperaturer og fugtigheden skal være under kontrol.

Bag kulisserne var der derimod ikke megen ro, for nu var der ved at blive lagt an til sommerens store udstilling, et led i Vejle Kulturby 96 fremstød under temaet „Vand“.

I perioden fra 2. maj til 30. juni fyldtes særudstillingslokalet i Flegmade 2 nemlig med udstillingen „Myte og magi. Bølgen blå“, og arbejdet hermed krævede ganske særlige ressourcer, da der her ikke var tale om en traditionel udstilling, men om opbygningen af et helt usædvanligt interiør: En gesamtoplevelse for flere både syn og hørelse, hvori en lang række kunstværker blev sat i en ny og overraskende sammenhæng.

Denne udstilling blev til i snævert samarbejde med kunstneren Ursula Reuter Christian-

sen og komponisten Henning Christiansen, hvor Ursula Reuter stod for iscenesættelsen af udstillingen i flere miljøer, bl.a. med fem tableauer, mens Henning Christiansen skabte et „soundscape“, der understøttede udstillingens atmosfære med hav-associerende lyde.

Selve tidspunktet for udstillingen var ikke opportunt, det var man forberedt på fra museets side, men på grund af udstillingens forbindelse med hele Kulturby 96 arrangementet var udstillingsperioden fastsat udefra. Vejle Kunstmuseums udstilling, som ellers ville have været en rigtig „publikums- og skole-basker“ og et tilløbsstykke i de mørke måneder, „led“ nu under godt vejr og sommerferie-syndromet. Det er jo nu engang sådan, at museer er „vinter- og regnvejrs-steder“ i et land med en kort sommer. Samtidig viste der sig også hurtigt en vis overdosering af Kulturby-arrangementer – der er jo trods alt en øvre grænse for, hvor meget det enkelte menneske, også pressefolk, orker. Disse faktorer – „arrangementsmæthed“, pressesvigt og ikke mindst sommer halvår – betød, at publikums fremmøde ikke, set i bagklogskabens lys, kan siges at stå i et rimeligt forhold til de ressourcer, vi brugte. Det gælder såvel personalets indsats, som rent økonomisk, hvor Kulturby 96 ydede en meget stor støtte. Det var noget af en skuffelse for os, at kun ca. 2500 mennesker besøgte denne stort anlagte udstilling, som vitterligt var flot og utraditionelt lagt an.

Også til understøttelse af „vand“-tematikken viste Vejle Kunstmuseum denne sommer to mindre særudstillinger fra vor egen meget store tegning- og grafiksamling, nemlig „Hav- og marinebilleder“ fra 22. juni til 4. august og „Malet i vand“, en akvareludstilling, fra 10. august til 15. september.

I samme periode, og også i hovedbygningen på Flegborg 16, vist hen over sommeren, fra 2. maj til 1. august, „Nis Schmidt. På spidsen“,

Anders Kirkegaard viser elever under konfirmandforberedelse sine billeder.

en lillebitte særudstilling af 40 små og mindre malerier over grundtemaet: Trekant på spidsen.

Den næste rigtig store udstilling var skulpturudstillingen „Tre generationer mødes i RUM OG MASSE“, vist i Særudstillingslokalet Flegmade 2 fra 7. september til 27. oktober. Som Kulturby 96 udstillingen indgik også denne udstilling i et stort fællesarrangement, og som dette var der „bundet en stor pose penge i halen“ på den, idet Den Danske Bank var sponsor på udstillingen, som skulle være deres måde at fejre deres 125 års jubilæum på. Ellers ville en så økonomisk krævende udstilling også være fuldstændig uden for Vejle Kunstmuseums muligheder: Blot transport og forsikring af de tunge skulpturer ville æde hele vores årsbudget for indkøb og udstillingsaktivitet!

Så det var en kærkommen chance til at vise skulptur, og med billedhuggeren Morten Strædes farvesætning og hjælp til opstillingen viste Særudstillingsbygningen sine bedste sider: De rå og fabriksagtige rum er meget effektive ved udstillinger af denne type, og Adam Fischers, Robert Jacobsens og Morten Strædes skulpturer gjorde sig virkelig overvældende godt i disse rammer, hvilket mange af de besøgende, som havde set flere skulpturudstillinger i landet, kommenterede.

Som altid er det et meget specialiseret publikum, som udviser interesse for skulptur, så det kom ikke som en overraskelse, at det i forhold til en maleriudstilling ikke blev det helt store tilløbsstykke. Vi var glade for, som en af vore forpligtigelser som museum for dansk kunst i dette århundrede, at få denne mulighed for at kunne vise en stort anlagt skulptur-

Vejle Kunstmuseums store Anders Kierkegaard-maleri „Familiekrønike. Sammen – hver for sig“ fra 1981-87 er et hovedværk i museets samling og blandt kunstnerens billeder.

udstilling og således være med til at udbrede kendskabet til denne lidt stedmoderligt behandlede kunstform.

Igen fra den 12. oktober og til den den 5. januar 1997 viste Vejle Kunstmuseum en udstilling, som var et led i et større, landsomspændende projekt, nemlig „Statens Museum for Kunst på Landsturné“. I forbindelse med Statens Museums lukning på grund af om- og

tilbygning var landets provinsmuseer blevet tilbudt lån fra museets samlinger, og som det første museum, der reagerede, havde Vejle Kunstmuseum hastet med at lægge billet ind på billeder fra en af kunsthistoriens store epoker, Holland i 1600-tallet. Vejle Kunstmuseum ejer nemlig selv ca. 500 stykker grafik fra denne epoke, hidrørende fra vor kernesamling, skænket af Christian Eckardt i 1899. Nu kun-

Et blik ind i skulpturudstillingen „Tre generationer mødes i RUM OG MASSE“.

ne vi se vort snit til at vise et udvalg af denne grafik i dens naturlige sammenhæng, sammen med malerier fra Statens Museum og den dertil hørende Kgl. Kobberstiksamling – et ellers ganske urealiserbart ønske, som nu pludseligt var blevet muligt.

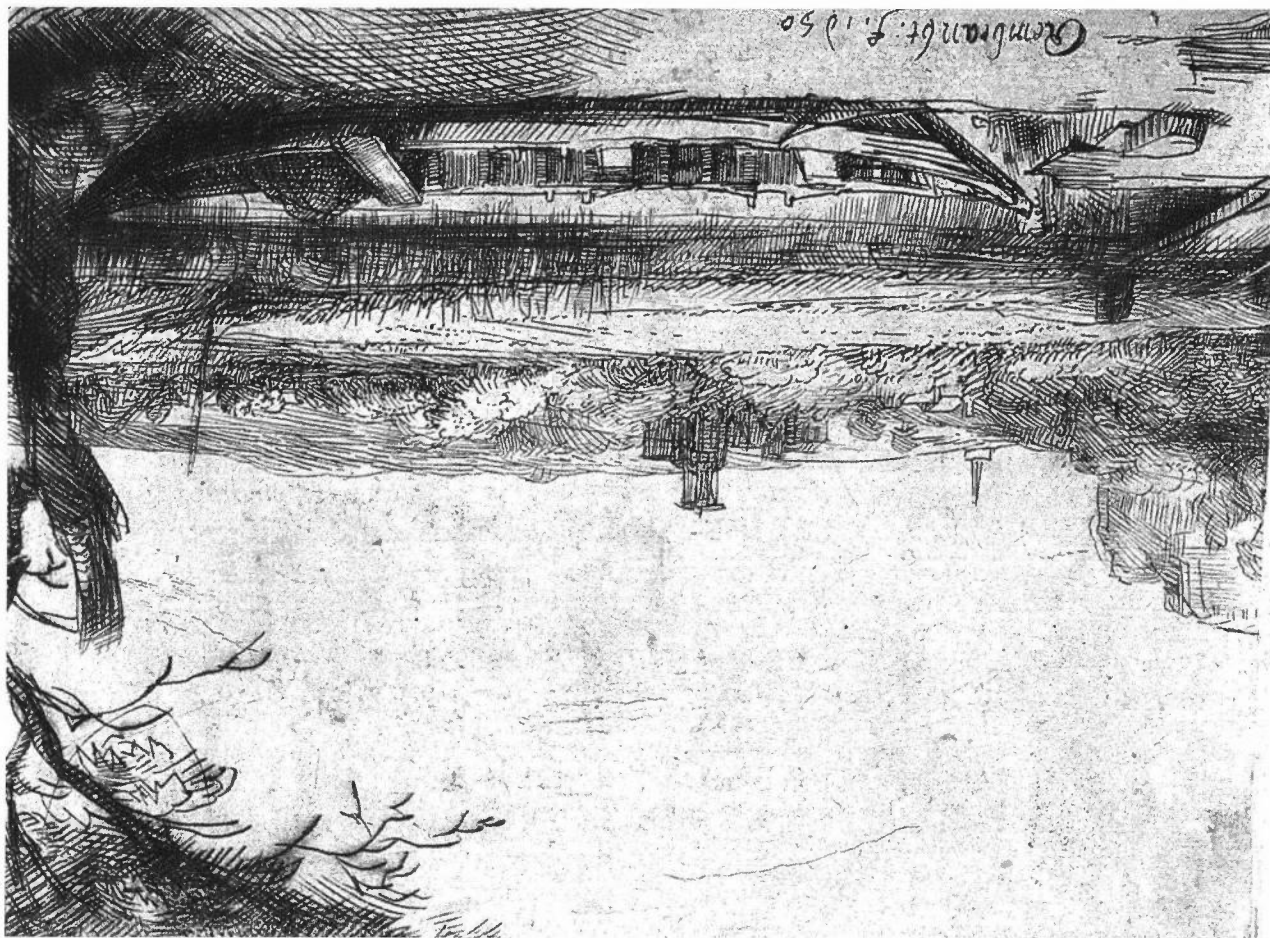
Udstillingen „Landskaber fra Hollands Guldalder“ var også for det kunsthistorisk specialinteresserede publikum og vi iagttog med glæde, hvordan mange af de besøgende brugte ganske uvanligt lang tid i de små sale Flegborg 16 og udtrykte stor glæde over at se kunst af denne karat på et lille provinsmuseum og her gense mestre, som man ellers kun ser i København eller på de store museer i udlandet.

Samtidig med Vejles udstilling blev der vist Landsturné udstillinger i hele landet, og det var desværre med til – rent pressedækningsmæssigt – at usynliggøre Vejles udstilling,

som vi ellers nok syntes burde have kunnet hjembære mere end de godt 3000 besøgende.

I det hele taget må man nok, på baggrund af det forløbne års erfaringer, konkludere, at deltagelse i de store fælles udstillingsarrangementer har både gode og dårlige aspekter: De giver et lille museum økonomisk mulighed for at gøre og vise ting, der ellers ville være uden for vor formåen, men de lægger også nogen gange snærende bånd og urimelige arbejdsvilkår på én, fordi man skal underordne sig mange udefra kommende interesser. Arbejdsindsigt er de mindst lige så krævende, ofte meget mere, end de „traditionelle“ udstillinger.

Og vi kan i hvert fald konkludere, at hvis man ser på ren publikumsstatistik er det ikke en gevinst. Det har helt afgjort været de udstillinger, vi egenhændigt har stået for planlægningen af og fået pressedækning individuelt

Denne radering af Rembrandt blev vist på udstillingen "Landskaber fra Holland's Guldalder". Veste Kunstmuseum ejer 50 raderinger af den hol-
landske 1600-tals kunstner.

af, som folk bedst har fået øje på og besøgt i størst antal.

Så mens det almindelige publikumsfremmøde har været dalende i 1996 på denne baggrund, har dette ikke været tilfældet med vore besøg fra skoler og andre uddannelsesinstitutioner. Der har vi opretholdt vor høje aktivitet, og der har da også været gjort særlige tiltag i form af en invitation til skoler og børnehaver om over 14 dage at bygge et billede sammen med kunstneren Alfio Bonnano, med udgangspunkt i Vejle Kunstmuseums Ole Sporning billede „Gå på vandet-sommerfugl“. Dette var en overdådig succes, der endte med fernisering med 331 børn til sodavands-kalás.

Vores statistik på vor skoleservice er fremkommet med følgende tal, som vi – efter sammenligning med andre kunstmuseer – er meget stolte af: Ikke mindre end 6.637 personer besøgte os i forbindelse med gruppebesøg. Af disse blev 4006 omvist på i alt 221 omvisninger forestået af kunstfaglige medarbejdere ved Vejle Kunstmuseum.

Med vort 1996 besøgstal på 20.405 gæster er det altså cirka en tredjedel, der besøger os i forbindelse med undervisning, et faktum, der understreger vigtigheden af vor skoleserviceordning, der omfatter mellem 200 og 250 tilmeldte lærere, som løbende modtager materiale om vore skoleegnede aktiviteter.

Signe Jacobsen

Vejle Amts Konserveringsværksted.

1996 blev et omtumlet år for Vejle Amts Konserveringsværksted, idet et generationsskifte har fundet sted. Ib Hansen valgte at gå på pension efter 21 år som værkstedets leder – en periode, hvor konserveringsfaget har gennemgået en kraftig udvikling, og hvor også værkstedet tilsvarende har udvidet sine aktiviteter. Ib Hansen begyndte ene mand på Staldgården og sluttede med en stab på 6 personer

samt med en normering fra 1997 forbeholdt en tekstilkonservator. Som ny leder af værkstedet er ansat konservator Lise Ræder Knudsen, der er uddannet inden for det kulturhistoriske område og tidligere har arbejdet på Silkeborg Museum.

Konserveringstekniker Mette Danmand Knudsen valgte årsskiftet 1995/96 at fratræde sit arbejde, og som afløser for Mette er konserveringstekniker Louis Lange Wollesen ansat. Louis arbejder fortrinsvis med konservering af metal og har det forløbne år næsten udelukkende arbejdet med fund fra gravpladsen Hedegård nær Ejstrupholm. Udgravningen er foretaget af arkæolog Orla Madsen for Horsens Kulturhistoriske Museum.

Iblandt mange fine fund fra Hedegård er der konserveret en meget sjælden romersk daggert – kaldet pugio – med ornamenteret jernskede med indlægninger af bronze, sølvulfid og emalje.

Daggerten lå sammen med flere andre genstande i en rustklump og først da klumpen blev røntgenfotograferet kunne man se, at den indeholdt overraskelser. Øverst lå en saks af form som vore dages fåresakse, dernæst lå daggerten og dens skede, – heldigvis ved siden af hinanden –, derudover er der en spydspids og en kniv. (Se illustrationen side 119.)

På snedkerværkstedet har møbelsnedker Torsten Meinert Jensen lavet en omfattende konservering af et klædeskab fra Endelave Museum, en kompliceret konservering af et kakkeltbord fra Frilandsmuseet i Glud, samt en del opgaver for Give-Egnens Museum. Møbelsnedker Torben Guldborg Larsen, der udelukkende arbejder for Koldinghus, har hovedsageligt arbejdet med udstillingerne – her navnlig drageudstillingen.

På grovmetalværkstedet har Finn Dinesen restaureret store metalgenstande, primært

landbrugsredskaber for museerne i Fredericia og Give.

Der er blevet konserveret en del arkæologiske fund. Af andre fund udover Hedegård har værkstedet konserveret genstande fra en sten-kiste ved Hesselvadbro, hvor særligt et bronzealdersværd med rester af skede og greb skal fremhæves.

Som noget nyt blev 1996 også året hvor konserveringsværkstedet for alvor gik ind i indtægtsdækket arbejde. Konserveringstekniker Michael Højlund Rasmussen blev ansat som papirkonservator. Vejle Amts Konserveringsværksted har igennem flere år gerne villet gøre noget mere for de genstandsgrupper, der ikke tidligere har været mulighed for at tage sig af. Det drejer sig fortrinsvis om tekstil- og papirgenstande, og med oprettelsen af et særligt værksted for papirkonservering (herunder film og fotos) er der nu taget hul på en del dette problem.

Michael har tidligere arbejdet som selvstændig, og er nu ansat delvist til betjening af amtets museer og delvist til indtægtsdækket arbejde. Det er selvfølgelig ganske spændende at se, hvordan tilgangen af udefra kommende opgaver er, især når en stilling er afhængig af eksterne midler. Derfor har det været en stor glæde at se, at den grafiske konservering åbenbart har været et savnet felt i det midt- og sydjyske. Værkstedet har haft stor tilgang af opgaver bl.a. fra Sønderborg Slot, Randers Museum og Vejen Kunstmuseum, samt i mindre omfang fra forsikringsselskaber og private. Værkstedet har desuden fået en samarbejdsaf-tale med Århus Amt, som indebærer at Århus Amts museer kan benytte Vejle Amts Konserveringsværksteds papirkonservering i knap 300 timer pr. år.

Af andre eksterne opgaver skal kort nævnes følgende:

Værkstedet har fået henvendelse fra Landkreis Cuxhaven i Tyskland om konservering og analyse af jernaldergrave med bevarede tekstiler, et projekt der godt kan blive af anseelig størrelse, men som fortsat afventer en endelig godkendelse.

Vi er blevet inviteret med i et projekt sammen med Konservatorskolen i København og Museet i Bologna om analyse af etruskiske tekstiler fra ca. 800 f.Kr.

Et samarbejde med Statens Historiske Museum i Stockholm om analyse af Gotlandske vikingetidstekstiler resulterede i en artikel sammen med dr.phil. Margareta Nockert i museumsårbogen „Gotlandsk Arkiv“, 1996.

Værkstedet har en forpligtelse til udover den egentlige konservering af museumsgenstande at rådgive og vejlede museerne inden for mere generelle bevaringsspørgsmål. I november måned blev der afholdt et kursus for de ansatte på museerne i Vejle amt om skadedyr i museumssamlinger.

Derudover har flere af værkstedets ansatte arrangeret møder med deres respektive kolleger på Fyn og i det øvrige Jylland – vi regner med på den måde at oprette egentlige arbejdsgrupper, hvis mål vil være at styrke det kollegiale og faglige fællesskab blandt konservatorerne i Danmark.

Lise Ræder Knudsen

LITTERATUR OM VEJLE AMT 1996-1997.

Ved bibliotekar Jørgen Gram Christensen,
Biblioteket for Vejle By og Amt.

Fortegnelsen er et uddrag af Dansk Lokalbibliografi, Vejle amt, som venligst er stillet til rådighed af Biblioteket for Vejle By og Amt.

Fortegnelsen omfatter bøger med historisk-topografisk indhold, som er udkommet fra 1. juni 1996 til 1. juni 1997.

Lokalhistoriske årbøger, afsnit i bøger og i lokalhistoriske årbøger, samt artikler i tidsskrifter er ikke medtaget.

Bay, Sv. AA.

Menigheden i Horsens 1820-1920. – (Århus): (Historisk Samfund for Århus Stift), 1996. – Ca. 100 sider: ill.

Brunbjerg, Hans

Slægter i Kærbølling og Steensgaard. – Bredsten: Bredsten lokalhistoriske Arkiv, 1996. – Ca. 194 sider + 1 falsat kort: ill.

Det Bruunske Pakhus – de første 10 år / Det Bruunske Pakhus; redaktion: Bjarne

Aarslev Jensen ... (et al.). – Fredericia: Det Bruunske Pakhus, 1996. – 36 sider: ill.

Christensen, Jørgen Gram

Jacob Gade – et eventyr i musik: biografi og værkfortegnelse. – Vejle: Byhistorisk Forlag, 1996. – 154 sider: ill.

Glimt af livet i Kolding i 100 år: set af Koldingfotografer / (billed)tekst ...: Birgitte Dedenroth-Schou. – (Kolding): Kolding Stadsarkiv, 1996. – 128 sider: alle ill.

Gøbel, Ralf

Vejle Amatør Symfoniorkester 1966-1996: 30 års jubilæumskoncert. – Vejle: (Vejle Amatør Symfoniorkester), 1996. – (12) sider: ill.

Jerlev – herredsbyen: jubilæumsskrift: Jerlev Brugsforening 1896-1996, Jerlev SG&I 1897-1997, Jerlev Forsamlingshus 1897-1997 / redaktionskomite: Gert

- Jensen ... (et al.); tegninger: Maria Nielsen; fotos: ... nye optagelser: Gert Jensen. – Jerlev: Jerlev Brugsforening: Jerlev Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening: Jerlev Forsamlingshus, 1996. – 46 sider: ill.
- Jubilæum, Viuf Brugsforening 100 år: 1896 – jubilæumsskrift – 1996. – Viuf: Viuf Brugsforening, 1996. – 58 sider: ill.
- Jubilæumsskrift 60 år, ASF-Dansk Folkehjælp, Sydjyllandskredsen / redaktion: Alfred Lyngsø ... (et al.). – Kolding: ASF-Dansk Folkehjælp, Sydjyllandskredsen, 1996. – 34 sider: ill.
- Juhler Hansen, John
Ind til benet: slagteriarbejdere i Vejle gennem 100 år. – Vejle: NNF, Slagtergruppen Vejle, 1997. – 104 sider: ill.
- Juhler Hansen, John
Vejle – et tekstileventyr: Vejles tekstilindustri gennem 200 år og Tekstilarbejdernes Fagforening i Vejle gennem 100 år / omslag: Sanne Juhler Hansen. – Vejle: Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund Vejle, 1996. – 175 sider: ill.
- Juhler Hansen, Sanne
Et eventyr i stål og beton: bygningen af den gamle Lillebæltsbro 1925-1935 / Sanne og John Juhler Hansen; ide ...: Sanne Juhler Hansen; tekst: John Juhler Hansen; redaktion: Peter Dragsbo. – Middelfart: MV-Tryk: og Middelfart Museum, 1996. – 216 sider: ill.
- Kristensen, Erling
Ved landsbyens gadekær. – Kragelund: Initiativudvalget, 1996. – 150 sider: ill.
- Kristensen, Kristen
Det gamle Balle: om Balle by, Ballegård og Balle mark i Bredsten sogn. – Bredsten: Bredsten lokalhistoriske Arkiv, 1996. – 170 sider.
- Kristiansen, Nora
Nora: Egtveds grand old lady. – Jelling: Jelling Bogtrykkeri, 1996. – 103 sider: ill.
- Langskov skoles 40 års jubilæum: festskrift. – Ølholm: Langskov Skole, 1996. – 40 sider: ill.
- Larsen, Kaj Th.
Mit liv som arbejdsmand og formand. – Juelsminde: SID Juelsminde afdeling, 1997. – 79 sider: ill.
- Larsen, Kaj Th.
Søn af en skovarbejder. – Juelsminde: SID Juelsminde afdeling, 1996. – 68 sider: ill.
- Lundvig, Niels
Palæerne og de andre teatre i Horsens: biografernes historie fra 1905-1992 i Horsens – en foregangsby i filmens historie. – Horsens: Forlaget Den Kreative, 1996. – 44 sider: ill.
- Meyer Hansen, Laura
Vonsild i krig og fred: fra svenskekrigene til landboreformerne. – Kolding: Kolding Stadsarkiv, 1996. – 59 sider: ill.

Mikkelsen, Kim

Da Krøbbel-Johanne blev brændt: den store hekseproces i Kolding i 1647 / med tegninger af Jens Bach Andersen. – Kolding: Kolding Stadsarkiv, 1996. – 56 sider: ill.

Mortensen, Anne-Marie

Fredede fortidsminder i Vejle Kommune 1995 / foto: Lis Andersen, Bente Møller Jessen, Anne Marie Mortensen. – Vejle: Vejle Amt, Teknik og Miljø, 1996. – 10 sider + 1 falsset kort: ill.

Nordheim, Bent

Den lange, smalle vej...: mennesket & maleren Albert Bertelsen / Bent Nordheim; Vejle Kunstforening; illustreret af: Albert Bertelsen; fotos: Søren Carlsen og Bent Nordheim. – Vejle: Byhistorisk Forlag, 1996. – 47 sider: ill. (nogle i farver).

Rykind-Eriksen, Kirsten

Det tekstile orgie: 1880-1950. – Give: Give-Egnens Museum, 1996. – 36 sider: ill.

Schaiffel-Nielsen, N. M.

Egnsbilleder / fotograf: N.M. Schaiffel-Nielsen. – Billund: Billund Bog & Idé, 1996. – 109 sider: ill. i farver.

Schmidt, Peter

Fjernsyn, forbrug og forandring: Fredericia's hverdag i årene 1950-1960. – (Fredericia): Elbo Grafiske Hus, 1996. – 31 sider: ill. (nogle i farver).

SIV 75 års jubilæum: 1921-1996 / redakti-

on: SIV. – (Vejle): Samvirkende Idrætsforbund i Vejle, (1996). – (27) sider: ill.

Sveistrup, Poul

Fra frihedskamp til garder- og brigadetid: perioden 1943-1948. – Nordborg: Alsundkredsens forlag, 1996. – 143 sider: ill.

Tønning-Træden Friskole 1991-1996 / redaktion: Anne Ussing-Jepsen, Anders Øhlers. – Brædstrup: Tønning-Træden Friskole, 1996. – 31 sider: ill.

Vejles historie / redaktion: Asbjørn Hellum; grafer: Inger Bjerg Poulsen; billedredaktion: Søren Brunbech og Asbjørn Hellum. – Vejle: Vejle Kommune, 1996. – bind: ill. (nogle i farver).

Bind 3: Vejles industri 1732-1996 / bidrag af Henrik Becker-Christensen ... (et al.). – 1996. – 398 sider.

Worm, Thorkild

Bertel Nielsen – bygmester og igangsætter. – (Vejle): Eget forlag, (1996). – 91 sider: ill.

Worm-Laursen, Lilly

Kære Jakob og Karen!: Lilly Worm-Laursens beretning om sin opvækst i Bredballe. – (Vejle): Bredballe Lokalhistoriske Forening, 1996. – 15 sider: ill.

Bog anmeldelser

Nina Fabricius

Landet med de store gårde

1996. 146 s. Eksp.: Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup.
148 kr.

Øst for den jyske højderyg, i det frugtbare, bakkede landskab mod Lillebælt, fra Koldingegnen i nord over Haderslev til Løjt Land i syd, ligger „landet med de store gårdbrug“. Her finder man i mest ren dyrket form en landbokultur, som i århundreder har været båret af stor selvstændighed, og en markedsorienteret økonomi med tætte bånd til byerne. Landbohistorisk falder brugene i et hul midtvejs mellem herregårde, godser og de velbeskrevne, mere jævne østdanske bøndergårde. De sidste er kommet til at stå som indbegrebet af vore forudsætninger i en fælles landbokultur.

Nina Fabricius undersøgelse er et vigtigt bidrag til den nuancering, som lokal-

museerne kan tilføre det altoverskyggende billede af gammel dansk bondekultur. Som decentrale forsknings- og formidlingssteder har de både særligt gode indgange til og forpligtelser til at belyse deres egne særpræg. Det er museerne i Haderslev og Kolding, der er gået sammen om at skaffe de nødvendige bevillinger. En velbesøgt udstilling blev en anskuelliggørelse midtvejs.

Metodisk har Nina Fabricius udnyttet museernes grundlæggende arbejdsmåder i indsamlingen. Først en kulturhistorisk kortlægning af landskabet med dets bebyggelse og næringsveje. Dernæst blev typiske brugsformer, der svarer til variationsbredden geografisk og kulturelt ind-

kredset. Endelig blev en lille snes gårde besøgt for interviews, fotografering og registrering.

Hovedsigtet er en nuanceret beskrivelse af den livsform og selvopfattelse, som stadig præger storgårdsbrugerne, først og fremmest i kærneområdet fra Haderslev Næs til sydsiden af Kolding Fjord. Ingen andre steder i landet lå proprietærgårdene så tæt, og her blev det ikke kun en livsstil, der tegnede et sogns få større gårde, men den lagde normen for hele egnen. Historisk ridses betingelserne op. Bønderne i det oprindeligt skovrige landskab var begunstiget af en friere stilling under kronen. Samtidig bevarede de også efter 1500 adgangen til at drive studeopdræt i hertugdømmet. Det forblev hovedindholdet langt op i 1900-tallets intensive driftsform. Tæt forbundet med stordrift og handel kan behovet for oplæring i skrivning og regning føres tilbage til 1500'årene.

En anden vigtig side af de kulturelle særorienteringer er den nationale vækkelse med opgøret mellem dansk og tysk. Bl.a. fik storagtigheden i „de otte sogne“ et særligt eftertryk, da grænsedragningen i 1864 skabte en ny orientering mod Kolding. Heroverfor understregede især de grundtvigsk nationale storbønder på Haderslev-egnen en vis jævnhed og folkelighed. Men fælles var opfattelsen af det gode liv, den respekt som jorden gav ved dyrkning og videregivelse af slægtsgården. Den luksus, som de store gårdejere levede med i bolig, selskabelighed, bybesøg, stort tyendehold var et middel heri. De var „kikkebønder“, der sjældent selv

rørte markarbejdet. Samtidig blev de igennem landboforeninger m.m. de toneangivende, der også politisk satte sig i spidsen. Nedadtil var de sociale skel skarpe.

Det enkle sprog i bogen gør stoffet lettilgængeligt. Det er en veldisponeret og klar indføring. De fine citater fra daglige talemåder, de sigende træk i dragt, de trefløjede gårdanlæg, aftægtsboliger og udstyr fra folkestue til haver, gør billedet af livsformen hel. Fremhæves må Peter Dragsbos anskuelige tegninger. De bidrager sammen med hans afrunding af manuskriptet væsentligt til at trække trådene op. Også til det, som vi i en vekselvirkning mellem romantisk og videnskabelig tankegang har lært at opfatte som bevaringsværdig bygningskultur. Et lille savn bør dog nævnes, nemlig at der havde været tid til at underbygge de økonomiske og topografiske beskrivelser fra 1800-årene med det rige arkivalske stof i f.eks. folketællinger.

Birgitte Kragh

„I dialog med tiden“

– lokalhistoriske stemningsbilleder fra Sdr. Stenderup Sogn

Af Lene Grønlund Iversen. Forlaget Ono Design. 96 s.
250 kr.

„Mit formål med bogen er at skildre stemninger gennem tiden i Sdr. Stenderup Sogn – fortalt i ord og billeder. Jeg vil gøre dette ved skildring af „stemningsbilleder“ fra hverdagen med håndplukkede historier, citater og fotos – gamle som nye. Med denne stemningsbeskrivende synsvinkel håber jeg at give en virkelighedsnær oplevelse for læseren“.

Med disse ord i bogens forord introducerer forfatteren sin hensigt, og – det skal straks siges – resultatet er blevet overmåde flot. Ja, man fristes til at sige: lokalhistorie, når det er bedst – inden for de i forordet udstukne rammer.

Lene Grønlund Iversen er grafisk designstuderende, hvilket tydeligt afspejler sig i bogens lay-out. Såvel typografi som billedkvalitet er over gennemsnittet for tilsvarende udgivelser. Der er mange farvefotografier, og selv slørede amatørfotos, som der er enkelte af, præsenterer sig ved dygtig fotografisk reproduktionsteknik som fuldt ud acceptable.

Teksterne, som er bredt dækkende, bygger i stort omfang på interviews med lokale beboere af den ældre årgang, og enhver, også udensogns, vil nikke genkendende til kuriøse beretninger om dette og hint.

Fra indholdslisten, som er lang, kan nævnes: Oldtid i sognet, skovbrug, vold-

steder, fiskere, foreningsliv, sognerådet, skolen, åndelige og nationale bevægelser, om præster og kirkelig osv.

Bogen er forsynet med omfattende registre over bidragydere og trykt og utrykt kildemateriale, så den side af sagen er også i orden.

Alt i alt: en god gave til at lægge under juletræet.

Erik With-Pedersen

Tak for støtte

I 92 år har Vejle Amts Historiske Samfund udgivet sin årbog. I tidens løb er der selvfølgelig sket ændringer, men år for år har den bragt artikler af blivende værdi om amtets historie.

Det har altid været redaktionens mål at bringe artikler af mange forskellige typer og fra alle kroge af amtet. Dette gælder stadig. Stoffet spænder fra forskningsresultater til erindringsstof, og det dækker hele området i amtet.

I de senere år har årbogen givet amtets museer og arkiver mulighed for at fortælle læserne om deres arbejde og deres samlinger.

Desværre har stigende trykkeudgifter og portoforhøjelser gjort, at medlemskontingentet ikke mere kan dække udgifterne til årbogen. Heldigvis modtager samfundet støtte fra offentlige og private institutioner. Denne støtte vil bestyrelsen gerne hermed bringe sin tak for.

Birgitte Arffmann, formand

Vejle Amts Historiske Samfund 1996-1997

Foreningens årsmøde blev afholdt torsdag den 12. juni 1997 på Horsens Statskole, hvor skolens rektor, Lars Bjørneboe, kunne byde velkommen til 25 fremmødte medlemmer.

Formanden, Birgitte Arffmann indledte årsmødet med at forklare, hvorfor foreningen efter to år i træk at have afholdt møderne i Torvehallerne i Vejle igen havde forladt dette centrale sted. Bestyrelsen fandt, at der havde været for trang plads i Torvehallernes lokaler, som endvidere var temmelig kostbare.

Efter fællessangen „Nu lyser løv i lunde“, blev Leif Arffmann enstemmigt valgt til ordstyrer.

Foreningens formand, Birgitte Arffmann fortalte om årets gang i foreningen – herunder udflugt og diverse foredrag. Hun takkede Falk Mikkelsen for hans arbejde, efter at han havde besluttet at træde ud af bestyrelsen. Desuden mindedes forsamlingen to personer, der var afgået siden sidste årsmøde: Fhv. amt-

mand A. Wamberg, som i mange år havde været formand, kasserer, sekretær og årbogsredaktør i VAHS. Endvidere Knud Henrichsen, der i 1996 trådte ind i VAHS'bestyrelse og som på grund af sygdom kun nåede at deltage i et bestyrelsesmøde inden han døde i foråret 1997.

Der var ingen yderligere kommentarer til formandsberetningen. Kassereren, Marins Weller Jensen, gennemgik det reviderede regnskab for 1996. Han oplyste, at på grund af en stigende egenkapital blev det på et bestyrelsesmøde i foråret besluttet, at kr. 150.000 af egenkapitalen vil blive reserveret til en særligt udgiftkrævende opgave, mens resten vil forblive som „ordinær“ egenkapital.

Kassereren besvarede nogle få spørgsmål til regnskabet – bl.a. om foreningens særlige publikationer og „Kortbogen“.

Regnskabet blev godkendt. Det gjaldt ligeledes bestyrelsens forslag om uændret kontingent. Kassererens orientering om det kommende års budget samt arbejds-

plan blev taget til efterretning uden kommentarer, og der var i øvrigt ikke indløbet forslag fra medlemmerne. Som tidligere nævnt ønskede Falk Mikkelsen at udtræde af bestyrelsen. I hans sted nyalgtes læge Lars Ebbehøj fra Thyregod. I stedet for afdøde Knud Henrichsen nyalgtes fhv. kontorchef Knud Søndergaard. Birgitte Arffmann, Otto Herskind Jørgensen og Søren K. Jakobsen blev alle genvalgt med akklamation.

Anders Engelbrecht fra Fredericia blev genvalgt som revisor. Under „Eventuelt“ blev følgende emner berørt:

- Muligheden for at købe nogle af foreningens ældre publikationer til en rimelig pris.

- Ønske om udarbejdelse af et ajourført index over artikler i Vejle Amts Årbøger.

Bestyrelsen lovede at fremme begge emner hurtigst muligt.

- Per Kristian Madsen fra Vejle Museum redegjorde kort for „Middelalderens år i Danmark“ som forhåbentlig kan resultere i udgivelse af 1-2 relevante publikationer af VAHS i 1999.

Der var ros til bestyrelsen for at afholde mindst et årligt møde i Horsens.

Efter en pause med udmærket kaffe-bord på lærerværelset, fortalte Lars Bjørneboe om Horsens Statsskoles enestående store samling af portrætter malet i løbet af en cirka 400-årig periode siden reformationen og skænket til skolen af flere omgange siden 1782. Via lysbilleder belyste Bjørneboe forskellige udvalgte aspekter fra den store samling – f.eks. de portrætteredes attituder samt modens

udvikling. Derefter begav forsamlingen sig ud i skolens store aula for at se nøjere på nogle af de særligt markante portrætter, af blandet kunstnerisk kvalitet, men betydningsfulde i undervisningsmæssig sammenhæng.

Årsmødet sluttede kl. ca. 21.45.

Formandens beretning

Nu lyser løv i lunde og vi samles traditionen tro til årsmøde i Vejle Amts Historiske Samfund midt i eksamenstiden og i passende afstand til Sct. Hans og sommerferien.

Vi mødes denne gang på Horsens Stats-skole, hvor vi er inviterede af skolens rektor, Lars Bjørneboe, der sidste år blev valgt ind i bestyrelsen.

De to foregående år har årsmøderne været afholdt i Torvehallerne i Vejle, men pladsen blev for trang og prisen for høj.

Ved årsmødet sidste år havde vi af hensyn til foredragsholderen Lone Hvass fra Helsingør Bymuseum ændret proceduren, så vi begyndte med foredraget og sluttede med årsmødet. I den tæt pakke-de sal fortalte Lone Hvass om sit arbejde med at udforske „Vejles berømte dronning“. De mange år Lone Hvas havde sit daglige virke som inspektør på Vejle Museum, forskede hun tillige i det spændende moselig i Sct. Nicolai kirke „Dronning Gunhild“. De mange fremmødte fik derfor et både livfuldt og meget engageret foredrag om et af Danmarks mest bevarede moselig.

Næste begivenhed i VAHS var den årligt tilbagevendende reception på Amtsgården i anledning af udgivelsen af

Årbogen. Det er en god anledning til for bestyrelsens medlemmer at mødes med medlemmer af amtets kulturudvalg, forfatterne til artiklerne i Årbogen og pressen. Receptionen blev afholdt tirsdag den 8. oktober. Alt forløb godt og arrangementet var vellykket, men der skete noget, der gjorde den dag til en mærkedag i Vejle Amts Historiske Samfunds historie. Samfundets gamle formand, fhv. amtmand Arne Wamberg, der altid har været en trofast deltager ved receptionerne, var også med denne dag. Han fik en god samtale med journalisten fra Vejle Amts Folkeblad og med gamle venner fra amtet og bestyrelsen. Hans betydning for Vejle Amts Historiske Samfund kan næppe overvurderes, alle var glade for at møde ham, og glæden var gensidig. Da han kom hjem fra receptionen, fortalte han sin hustru om alt, hvad han havde oplevet, han var glad og fornøjet. Og da hun kort tid efter kom ind for at servere aftensmaden, var han død. Hans lange virksomme liv skal ikke gennemgås her i detaljer, for det vil føre for vidt. Men ganske kort vil jeg nævne, at Arne Wamberg 1. november 1951 blev udnævnt til amtmand i Vejle Amt. Allerede i foråret 1952 blev han formand for Vejle Amts Historiske Samfund og var formand i 26 år.

Fra 1969-75 var han desuden redaktør af Årbogen, i flere år var han desuden kasserer og sekretær. I 1980 flyttede han og hans hustru fra den store amtsgård i Vedelsgade og ind i en moderne villa skråt over for min præstebolig på Bøgevang. Og bedre genbo end ægteparret Wamberg kan man ikke have. Der er så meget

at fortælle om hans lange virksomme liv, at det her kun kan blive til disse korte stikord. Men i Årbog 1997 mindes vi ham og hans virke ved at bringe 4 artikler, skrevet af mennesker, der stod ham nær samt en gengivelse af det fine portræt, der hænger på Amtsgården, som en del af Amtsgårdens portrætsamling. Her ved årsmødet vil jeg bede forsamlingen om at rejse sig og mindes amtmand Arne Wamberg i en stille stund. Og vi må om lidt rejse os igen for at mindes et medlem af bestyrelsen, som kun lige nåede at blive valgt ind i bestyrelsen, før han blev syg og døde, før vi nåede at lære ham rigtigt at kende.

Det er Knud Peder Henrichsen fra Glud. Han var pensioneret skoleinspektør, mangeårigt medlem af Samfundet og levende interesseret i lokalhistorie. Han havde glædet sig til at tage del i bestyrelsesarbejdet, men alvorlig sygdom hindrede ham i at tage del i det arbejde, han havde glædet sig til at fylde sin tilværelse som pensionist med. Vi skylder også her at rejse os og mindes Knud Peder Henrichsen i en stille stund.

Efter mødet konstituerede bestyrelsen sig:

Birgitte Arffmann, formand.

Falk Mikkelsen, næstformand.

Marius Wellner Jensen, kasserer.

Søren Kyed Jacobsen, sekretær.

Ib Doktor, redaktør af Årbogen.

Knud Erik Reddersen og Erik With-Pedersen, redaktionsudvalg.

Sommerudflugten

fandt sted den 31. august og var velbesøgt. Foredragsholderen, Mads Lide-

gaard mødte de mange fremmødte ved Øster Nykirke, hvor han holdt et indledende foredrag om Hærvejens historie.

Mads Lidegaard er en inspirerende foredragsholder, der med stor entusiasme og fortælleglæde kunne holde de ca. 130 deltagere i ånde hele eftermiddagen. Efter besøget i den smukke gamle hærvejskirke – som man måtte forlade, før bryllupsklokkerne begyndte at ringe – samledes mødedeltagere og foredragsholderen ved Gudenåens udspring til foredragets 2. del. Det var ikke nogen nem opgave, at skaffe plads til alle de biler, der skulle parkeres, men til sidst lykkedes det, så man kunne samles om kaffebordet på Vester Mølle, der fyldt til bristepunktet af kaffetørstige mennesker, fik tredje og sidste del af foredraget om Hærvejens lange og spændende historie.

Falk Mikkelsen, foreningens næstformand og til daglig leder af Give-Egnens Museum havde arrangeret udflugten.

Vinterens møder

„Den tekstile mangfoldighed i tøj og bolig på Vejle Vesteregn 1880-1950“ lød overskriften på det foredrag, der indledte vinterens arrangementer. Det var Give-Egnens Museum, der havde inviteret til møde med Mag.art. Kirsten Rykind-Eriksen, der havde gjort et stort arbejde med at gennemgå og katalogisere Give-Egnens Museums samling af tekstiler forud for sommerens særudstilling og som skrev teksten til udstillingshæftet „Det tekstile orgie“. Foredraget blev ledsaget af lysbillede fra særudstillingen og samlede ca.

80 deltagere, den 6. november i museet på Donneruplundvej.

I Horsens afholdtes foredragsaften den 18. november 1996, og herom skriver Marius Wellner Jensen, der arrangerede mødet:

Middelalderens byer, Middelalderliv i Vejle og Horsens var emnet for museumsinspektør Ole Schiørrings foredrag, der gav en fortrinlig belysning af baggrunden for de danske købstaders opståen, deres udvikling op igennem middelalderen og de mange forandringer, der fulgte med opkomsten af byer. Det var forhold som forandring i handelsmønstre, magtfordeling mellem kongemagt og byernes borgere og endelig forskellen i levevis mellem byliv og livet i bondesamfundet, alt sammen emner, som historieundervisningen ikke normalt giver en indblik i.

Foredraget var ledsaget af lysbilleder fra udgravningerne i bl.a. Horsens og fra diverse publikationer. De levendegjorde på fremragende vis det spændende foredrag, der blev bivånet af 85 tilhørere som med gode spørgsmål (der selvfølgelig blev godt besvaret) og stor applaus bidrog til en virkelig fin aften.

Samfundets foredragsaften i Kolding fandt sted den 19. marts 1997:

Øst for den jyske højderyg, i det frugtbare, bakkede landskab mod Lillebælt, fra Koldingegnen i nord over Haderslev til Løjt Land i syd, ligger „landet med de store gårde“.

Museumsinspektør Peter Dragsbo, Middelfart Museum, holdt et interessant og spændende foredrag om de ydre om-

stændigheder, der bevirkede en særlig landbokultur, som i århundreder har været båret af stor selvstændighed, og en markedshedsorienteret økonomi med tætte bånd til byerne.

Foredraget blev holdt over Nina Fabricius bog *Landet med de store gårde*, der udkom i 1996.

Bogen giver en nuanceret beskrivelse af den livsform og selvpfattelse, som stadig præger storgårdbrugerne, først og fremmest i kærneområdet fra Haderslev Næs til sydsiden af Kolding Fjord. Ingen andre steder i landet lå proprietærgårdene så tæt, og her blev det ikke kun en livsstil, der tegnede et sogns få større gårde, men den lagde normen for hele egnen.

Peter Dragsbo, der sammen med Nina Fabricius, cyklede hele egnen igennem i årene forud for bogens udgivelse, koblede sin beretning sammen med en række flotte lysbilleder, der alle viste en smuk egn med en spændende kulturhistorie.

Desværre havde kun 8 personer fundet vej til Fredericia Sejlklubs restaurant den 20. marts 1997 for at overvære foredraget „Udsigt fra Vejle Amt“.

En veloplagt Peter Dragsbo, museumsinspektør fra Middelfart, tegnede og fortalte på en meget levende og munter facon om nogle af de interessante kulturlandskaber, bygninger og anlæg, der rager op hos vore naboer på den anden side af Lillebælt. Mange hændelser og begreber blev sat ind i en større historisk sammenhæng, og tilhørerne fik et levende indtryk af, hvad der gennem tiderne

har adskilt eller samlet befolkningerne i de to landsdele.

Mandag den 21. april afholdt Vejle sin årlige sammenkomst på Vejle Amts Folkeblad, hvor det nye medlem af bestyrelsen, fhv. redaktør Vagn Nygaard viste rundt i den nye bladbygning på Bugattivej. Efter en interessant rundvisning i afdelingerne samledes de ca. 80 deltagere til et lettere traktement med Folkebladet som vært.

Den gamle redaktør redegjorde her for bladets historie, idet han på en elegant måde vævede tråde af rigshistorien ind i sin beretning. Mødet blev afholdt i samarbejde med Vejle Byhistoriske Selskab. Alt i alt en meget vellykket aften.

Til sidst en stor tak til bestyrelsen. Der skete sidste år en stor udskiftning af bestyrelsen. Det kom til at betyde, at vi blev nødt til at bruge tid på at lære hinanden at kende. Det er travle mennesker, der sidder i bestyrelsen. Vores hidtidige tradition med at mødes en times tid sidst på eftermiddagen fire-fem gange om året har vi måttet ændre på, så vi i stedet mødes om aftenen, når alle børn er hentet i institutioner og anbragt sikkert hos barnepiger og alt arbejde tilendebragt for den dag. Derfor samles vi nu om aftenen på Amtsgården, hvor kokken sørger godt for os og vi har hele aftenen til at drøfte Samfundets fremtid. Hvad der kommer ud af disse møder vil der forhåbentligt kunne fortælles mere om næste år.

Tak til Ib Doktor, der redigerer *Årbogen* og til Knud Erik Reddersen og Erik With-Pedersen, der udgør redaktionsudvalget. Tak til Søren Kyed Jacobsen for

god sekretærbistand, tak til Marius Wel-
 lner Jensen, fordi du ville overtage posten
 som kasserer. Og nu skulle Falk Mikkelsen
 have haft en buket roser, hvis han
 havde været her. Falk Mikkelsen forlader
 bestyrelsen nu efter at have gjort et stort
 arbejde både som medlem, og som næst-
 formand, tak til Vagn Nygaard, der som
 nyvalgt medlem også blev foredragshol-
 der og arrangør af Vejle-mødet, og tak til
 Lars Bjørneboe, der lægger lokaler til års-
 mødet og som har lovet at vise os rundt i
 den spændende portrætsamling her på
 Horsens Statsskole. Tak også til de øvrige
 bestyrelsesmedlemmer for godt samarbej-
 de i årets løb.

Også til Vejle Museum skal der lyde en
 stor tak. Vi får god hjælp fra både muse-
 ets leder, Per Kristian Madsen og fra Åse
 Thomsen, der midt i sit travle virke også
 tager sig af VAHS. Til Anna Marie Chri-
 stenden, der tager sig af kontorarbejdet,
 regnskaberne og ind- og udmeldelser skal
 der også dette år lyde en varm tak.

Men uden medlemmernes trofasthed
 og støtte og opbakning havde der jo slet
 ikke været noget at sige tak for i aften og
 derfor skal den største tak lyde til alle
 medlemmerne.

Vi mødes igen på Vingsted Historiske
 Værksted den 30. august.

Birgitte Arffmann

Vejle Amts Historiske Samfund

Ekstrakt af årsregnskab for perioden 1. januar 1996 – 31. december 1996

INDTÆGTER: DKK

Tilskud:

Kulturministeriet	6.940,00		
Vejle amtskommune	17.142,00		
Horsens kommune	2.458,00		
Fredericia kommune	2.350,00		
Kolding kommune	4.500,00		
Jelling kommune	1.000,00		
Egtved kommune	512,00		
Brædstrup kommune.....	430,00		
Juelsminde kommune	100,00		
Gedved kommune	500,00		
Tørring-Uldum kommune	300,00		
Vejle kommune	2.600,00	39.332,00	
Medlemskontingenter		141.442,50	
Salg af bøger		5.016,20	
Renter: bankkonti og giro	958,95		
obligationer	5.299,78	6.258,73	
Ordinære indtægter		192.049,43	192.049,43

UDGIFTER: DKK

Publikationer:

Diverse, årbog.....	354,25		
Trykning årbogen	77.000,00		
Udsendelse årbogen	30.017,75		
Reklameindt. og COPYDAN	-884,73	106.487,27	
Møder:			
årsmøde og udflugt	7.577,80		
vintermøder	2.206,13		
indbydelser og porto	18.284,75	28.068,68	
Kontingent Dansk Lokalhistorisk Forening		3.000,00	
Diverse udgifter.....		600,00	
Administration		25.749,08	
Ordinære udgifter		163.905,03	163.905,03
Ordinært overskud 1996			28.144,40
Kortbogen: der har ikke i årets løb været bevægelser.			
Resultat for året 1996: overskud			28.144,40

Status pr. 31. december 1996

Aktiver: DKK

Bank og girokonti:

Jelling Sparekasse:

konto nr. 552-56-01163	3.755,10	
konto nr. 552-27-01957	135.076,63	138.803,73

Sydbank:

konto nr. 7920-100875-6		753,14
-------------------------------	--	--------

GiroBank:

konto nr. 341-5104.....		40.049,52
-------------------------	--	-----------

Bank og girobeholdning i alt.....	179.634,39	179.634,39
-----------------------------------	------------	------------

Kontant beholdning		123,94
--------------------------	--	--------

Garantbevis Jelling Sparekasse.....		6.000,00
-------------------------------------	--	----------

Obligationer:

Nominel beholdning	12.000,00	
--------------------------	-----------	--

kontant i depot.....	655,75	12.655,75
----------------------	--------	-----------

Beholdning af bøger.....		33.000,00
--------------------------	--	-----------

Diverse tilgodehavender.....		3.400,00
------------------------------	--	----------

Aktiver i alt		234.814,08
---------------------	--	------------

PASSIVER: DKK

Kreditorer:

Skyldig A-skat		5.528,60
----------------------	--	----------

Tørring-Uldum, tilskud 1997	300,00	5.828,60
-----------------------------------	--------	----------

Egenkapital:

saldo pr. 31.12.1995	200.778,58	
----------------------------	------------	--

+ overskud 1996	28.144,40	
-----------------------	-----------	--

Provenu, udtrækning af obligationer	62,50	228.985,48
---	-------	------------

Kortbogens andel af		
---------------------	--	--

egenkapital uændret: DKK 2.804,97.....		
--	--	--

Passiver i alt		234.814,08
----------------------	--	------------

Gedved, den 6. marts 1997

M. Wellner Jensen

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol, samt kontrolleret beholdningernes tilstedeværelse og overførsler fra sidste regnskabsår.

Fredericia, den 25. marts 1997

Jørgen Gjedsted

Anders Engelbrecht

BØGER TIL SALG

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	Kr.	Kr.
1908-1984	40,00	60,00
1985-1996	100,00	120,00
Realregister for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	Kr.	Kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.....	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	21,00
Orla Lehmann, Den græske Thronfølgesag 1863. (1970)	12,00	30,00
Anton Berntsen 1883-1973. Liv og digtning. (1973)	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Leo Novrup: Bonden, der elskede fugle og blomster (særtryk af Vejle Amts årbog 1991)	38,00	50,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 28 67	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	
Amtsbeskrivelse over Vejle Amt af C. Dalgas. Genoptryk fra 1826	60,00	

Vore medlemmer bedes hver især agitere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egns skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om hun eller han er født på stedet.